ئۈرۈمچى تارىخ ماتىرىياللىرى

4

(ئۈرۈمچى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخى مەخسۇس سان)

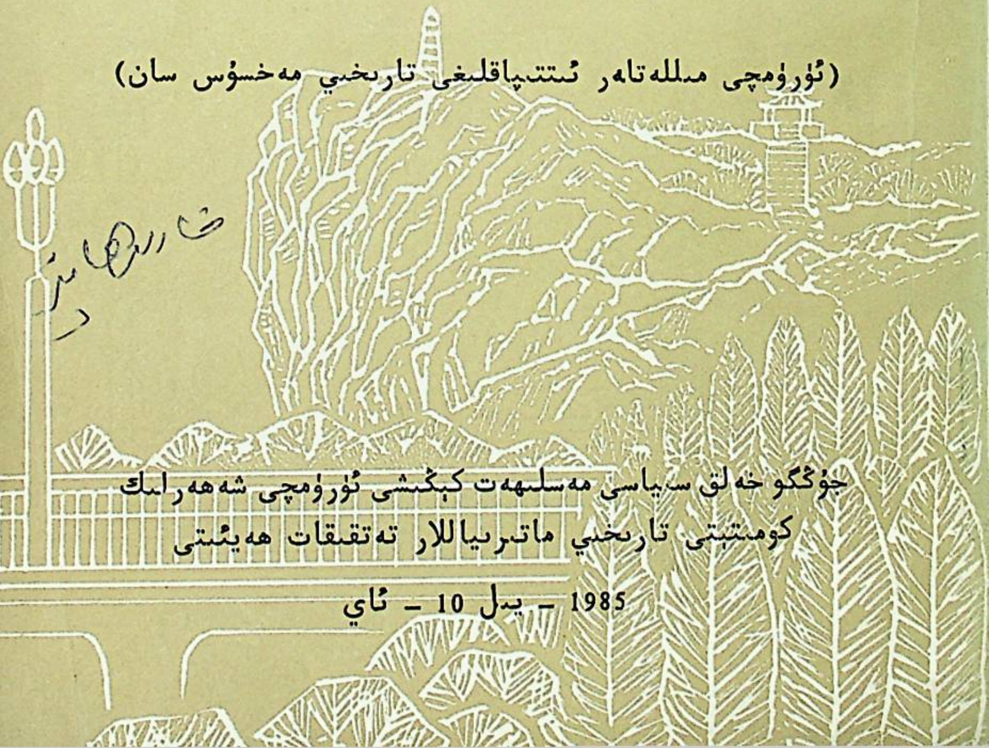

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخى ماتىرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

1985 - يىل 10 - ئاي

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(4)

赠阅
请交换

(ئۈرۈمچى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخى مەخسۇس سان)

1985 - يىل 10 - ئاي

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(4)

ئۈرۈمچى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخى مەخسۇس سان

جۇڭگو خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭەشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى تۈزگەن

«1 - ئاۋغۇست» زاۋۇتىدا بېسىلدى

1985 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ قوللىشى دىخۇا شىنخەي قوز-
غىلىڭىنى ۋۇجۇتقا چىقاردى .... زەن يۈيلىن 1
تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى
1933 - يىلدىكى دۇڭچاڭ كەنتى ....
............................گوشۆۋىن (خۇيزۇ) 10
ھەلىمە، ئۆمەرجان مەمەت تەرجىمىسى
مەن تارىخنىڭ گۇۋاچىسى ...... سەلىم گىرەي (تاتار) 17
قان بىلەن يۇغۇرۇلغان دوستلۇق مەڭگۈ ئۈزۈلمەيدۇ ..
.... شى جژشياڭ (داغۇر) 23
ئۆمەرجان مەمەت تەرجىمىسى
سەنئەت ئائىلىسىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى ......
.... ئابدۇگۈل 32
ئىنقىلاپ ئۇچقۇنى ۋە ئۇرۇغىنى چاچقۇچىلار ....
.... ئۇيغۇر سايرانى 43
كىتاپ - ژورنال ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدىن ياپون
باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى مىل-
لى ئىتتىپاقلىققا نەزەر .... زەيۈيلىن 50
نيۇدىچېڭ تەرجىمىسى

يولداش ئاباسوپنىڭ مىللى ئىستىپاقلىقنى قوغداشتىـ
58 كى پارلاق ئىش ئىزلىرى .... چەي جىسىن
ئىبادەت تۇردى تەرجىمىسى
شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خاتىرىسى ......
75 .... جاڭ شۈەن
مەخسۇت غۇپۇر تەرجىمىسى
مىللى ئاخبارات خىزمەتچىلىرىنىڭ ياخشى ئۇستازى
83 ۋە ياخشى دوستى .... غۇپۇر توختى
88 ئاتا ـ ئانامنىڭ ئارزۇسى ... لىنا. نيۇيۇيچىڭ (رۇس)
تۇرسۇنئاي تەرجىمىسى
قولنى ـ قولغا تۇتۇشۇپ ئازاتلىقنى كۈتۈۋېلىش ......
101 .... چىن فاڭبو
پەتتار شۈكۈر تەرجىمىسى
114 يايلاقتىكى ئىككى ئەۋلات ... ئەخمەت چوقات (قازاق)
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنىڭ كۈۋرۈگى بولىمەن ....
123 .... گۇەن بىگۇين (شۈە)
130 ئىنقىلاپ ئىبقىنىدىكى دولقۇن .... ياڭ تيەنيۈن
پەتتار شۈكۈر تەرجىمىسى
143 مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغى چوڭ ئائىلىسى ... چىن گوجۇ
نىياز تەرجىمىسى

سۆز بېشى

ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگو ــ بىرلىككە كەلگەن، كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك دۆلەت. شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، شۇنداقلا كۆپ مىللەتلىك رايون. قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى، قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن خەنزۇ مىللىتى ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق ئىتتىپاقلىق ــ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى ھەركەتلەندۈرگۈچى كۈچ بولۇپ كەلدى، مانا بۇ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان تارىخىي ھەركەتلەندۈرگۈچى كۈچ تىيانشان ئېتىكىدىكى ئېپىزىدائى يايلاقتا ئۈرۈمچىدىن ئىبارەت بۇ گۈزەل شەھەرنى بەرپا قىلدى.

لېنىن: «پومېشچىك ۋە بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ مىللەتچىلىكى (يات مىللەت)كە زەربە بېرىشنى بانا قىلىپ، ئىشچىلار سىنىپىنى پارچىلاش ۋە چىرىتىشقا ئۇرۇنىدۇ.» (يەنە «مىللەتچىلىك» توغرىسىدا) دىگەن ئىدى. ھەر قايسى مىللەت ئىچىدىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمران سىنىپلار دەل مۇشۇنداق. ئۇلار ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش ۋە مىللىي ئايرىمچىلىق پەيدا قىلىش

ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ قانلىق ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قې-
لىشقا ئۇرۇندۇ. لېكىن كەڭ خەلق ئاممىسى، بولۇپمۇ ھەر
مىللەت ئارىسىدىكى ئىلغار زاتلار ۋە ئەمگەكچى خەلق
قىلچە تەۋرەنمەستىن زىچ ئىتتىپاقلىشىشتەك تارىخىي ئەنـ
ئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، خوددى لېنىن يۇقۇرىدىكى
ماقالىسىدا ئېيتقىنىدەك، «ئۇلار ئەمىلىيەتتە ھەر مىللەت
ئىشچىلىرىنىڭ تولۇق باراۋەرلىگى ۋە ئىتتىپاقلىقىدا چىڭ
تۇردۇ.» مىللەتلەرنىڭ زىچ ئىتتىپاقلىقى ۋە ۋە-
تەننىڭ بىرلىگىنى ھەر قايسى مىللەتنىڭ ئورتاق ھىمايە
قىلىشى — شىنجاڭ تارىخىدىكى ئاساسىي ئېقىم، شۇنداقلا
ئۈرۈمچى تارىخىدىكى ئاساسىي ئېقىم بولۇپ كەلدى.
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى بولـ
غان ئۈرۈمچى، پۈتۈن شىنجاڭ رايونىغا ئوخشاشلا، قەدىمـ
دىن تارتىپ كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون. ئۈرۈمـ
چىنىڭ تارىخى — ھەر قايسى مىللەت ئورتاق ياراتقان
ۋە بېيىتقان تارىخ. شۇنداقلا مىللەتلەرنىڭ بىردەك ئىتتىـ
پاقلىشىپ، تاجاۋۇزچىلارغا، زالىملارغا قارشى تۇرۇش تارىـ
خى. بۇ يىل — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلـ
غانلىقىنىڭ 30 يىللىقى شۇنداقلا ئۈرۈمچى قۇرۇلغانلىقىنىڭ
220 يىللىقى، بىز تارىخىي تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، مىلـ
لەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇ-
رۇش ئۈچۈن، بۇ سان «ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى»ـ
نى «ئۈرۈمچى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخى» مەخسۇس

سانى قىلىپ تۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا سوغا قىلماقچىمىز.

بۇ مەخسۇس سانغا — خەنزۇچە «ئۈرۈمچى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخى» دىكى ماقالىلارتاللاپ كىرگۈزۈلدى. ماقالىلارنىڭ ئاپتورلىرى ئاساسەن سىياسى كېڭەش ئەزالىرى، تارىخىي ماتىرىياللار تەتقىقات ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ۋە ئىشتىن سىرتقى تارىخىي ماقالا يازغۇچى خادىملاردىن تەركىپ تاپقان. كىرگۈزۈلگەن ماقالىلار مەزمۇنى جەھەتتە گەرچە ھەر بىرىدە بىر تەرەپكە كۆپرەك ئېتىۋار بېرىلگەن، ماتىرىيال تاللاش نۇقتىسى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئاساسىي جەھەتتىن ئاپتور ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان ماتىرىياللاردۇر. بۇ مەخسۇس سانىنىڭ ئاپتورلىرى گەرچە تولۇپ تاشقان ئىنقىلاۋىي ئىپتىخارلىق بىلەن بۇ سانىنىڭ نەشر قىلىنىشىنى پائال قوللىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارقانداقلا بولمىسۇن مەخسۇس يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار بولمىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەھرىرلىرىمىزنىڭ سەۋىيىسى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، خاتالىقلاردىن خالى بولۇش تەس. كىتابخانلارنىڭ تەنقىت ۋە تۈزىتىش بېرىشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ قوللىشى دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىنى ۋۇجۇتقا چىقاردى

زەن يۈيلىن

دىخۇا (ئۈرۈمچى) شىنخەي قوزغىلىڭى 1911 - يىلى 28 - دىكابىر يەنى 10 - ئۆكتەبىر ئۇچاڭ قوزغىلىڭىدىن كېيىن 80 كۈن ئۆتكەندە پارتلىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى دىخۇا شەھرى چىڭ خاندانلىقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەمەلدارلىرى توپلاشقان ئورۇن بولۇپ، ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت ئىنتايىن قەبىھ، ساقچى ۋە ئەسكەرلەر قاتتىق ئېھتىيات بىلەن قوغداپ تۇرغانلىقتىن، ئىنقىلاپچىلارنىڭ ئۇچاڭ قوزغىلىڭى پارتلاپ 2 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن قايناملىق تاشقىنلىق قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرەلىشى ھەرگىز مۇتەسادىپىي ئىش ئەمەس ئىدى. دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىنىڭ پارتلىشىنى كۆپلىگەن ئامىللار ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم بىر ئامىل ھەرقايسى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئاكتىپ قوللىشى بولدى. ئۇ چاغدا دىخۇا شەھرىنىڭ نوپۇسى تەخمىنەن 60 ئادەم مىڭ بولۇپ، بۇ جايدا تۇرۇشلۇق قوشۇننى ھىساپقا ئالمىغاندا ئاھالىلار پەقەت 40 مىڭدىن

ئارتۇغراق، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، خۇيزۇ قاتارلىق ئازسانلىق مىللەت ئاھالىلىرى 10 مىڭدىن ئارتۇقراقنى تەشكىل قىلاتتى. شۇڭا، ئەگەر قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ قوللىشى بولمىغان تەقدىردە ئىنقىلاپچىلارنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

ئېنگېلس 1845 ـ يىلىلا مۇنداق دېگەن: «پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى ئورتاق مەنپەئەتكە ئىگە، ئورتاق دۈشمىنى بار، ئوخشاش كۈرەشكە دۇچ كېلىدۇ؛ بارلىق پرولېتارلاردا تۇغۇلۇشىدىلا بىر تەرەپلىمە مىللىي كۆز قاراش بولمايدۇ.» («پارىژدا ئېچىلغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەبرىكلەش چوڭ يىغىنىدا سۆزلەنگەن سۆز»).

ماۋجۇشى 1956 ـ يىلى مۇنداق دېگەن ئىدى: «ھەر قايسى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى جۇڭگو تارىخىغا تۆھپە قوشقان.» («ئون چوڭ مۇناسىۋەت توغرىسىدا»).

دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى ئېنگېلس ۋە ماۋجۇشىنىڭ دانا ھۆكۈمىنى دەل جايىدا ئىسپاتلىدى.

دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىدىن بۇرۇن، (1) تۇڭمېڭخۇي (ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى) نىڭ سىرتىدىكى تەشكىلات «گېلاۋخۇي» پارتىيىسى كىشىلىرى دىخۇا رايونىدا ئىنتايىن جانلانغان، دىخۇا رايونىنىڭ ئىنقىلاۋىي پائالىيەتـ

① تۇڭمېڭخۇي: ـ 1905 ـ يىلى ياپونىيىدە قۇرۇلغان ئىنقىلاۋىي پارتىيە.

لىرىگە مەسئۇل بولغان خۇيداڭ تەشكىلاتى «دىلۇڭسەن» نىڭ 5 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار بولۇپ، بۇنىڭ كۆپىنچىسىنى شەنشى ـ گەنسۇدىن ئېقىپ كەلگەن خەنزۇلار تەشكىل قىلاتتى. شۇنداقلا يەرلىك خۇيزۇ ۋە ئۇيغۇرلارمۇ بار ئىدى. خەلق ئاممىسى ۋە يەرلىكتە تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان بۇ ئىنقىلاۋىي كۈچ، چىڭ خاندانلىقىنىڭ بۇ جايدا تۇرۇشلۇق ئەمەلدارلىرىنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقى ئۈچۈن ئېيتقاندا ئىنتايىن زور تەھدىت ئىدى. خۇددى چىڭ خاندانلىقى ئوردىسىنىڭ يېقىنقى چېغىن گەيتۇڭ پادىشا شۆەنتۇڭغا سۇنغان مەكتۇبىدا: «شىنجاڭنىڭ ئۆلكە مەركىزى (دىخۇا شەھرى)......... ھەربى تەييارلىق بوش، ئوغرىلار («گېلاۋخۇي» پارتىيىسىنى دىمەكچى) ھەممىلا يەرگە يوشۇرۇنغان بولۇپ، ھەر ۋاقىت توپىلاڭ كۆتىرىش خەۋپى بار........ شىنجاڭنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئەمەلدارلىرىغا دەرھال ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى ئەستايىدىل تەرتىپكە سېلىش، قاچاقلارنى تۇتۇش قىلىش، ھەمدە يەنە بىر تەرەپتىن ھەربى تەييارلىقنى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئوغرى، باندىتلارنى تازىلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلسە ئىكەن، بۇ ئىشقا قىلچە بىپەرۋالىق قىلىنىشقا بولمايدۇ.» دىيىلگىنىدەك ئىدى. شىنجاڭنىڭ شۈنفۇسى ليەن كۈي ۋەكىللىگىدىكى يەرلىك ئەكسىيەتچى ھۆكۈمران سىنىپ چىڭ ئوردىسىنىڭ ئارزۇسىغا بىنائەن ھەربى تەييارلىقلارنى

شىنجاڭنىڭ شۇنفۇسى يەن داخۇا، ليۇشيەنجۇننىڭ دىخۇاغا كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئالدىراپ - سالدىراپ ئۇنى ئۆزىگە تارتىدۇ ھەمدە شىنجاڭ ئەسكەر تەربىيىلەش ئىشتاۋىنىڭ تەربىيىلەش ئەمەلدارلىقىغا تەيىنلەيدۇ. لېكىن ليۇشيەنجۇن ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشمەي، ئەينى ۋاقىتتىكى خۇيداڭنىڭ پائالىيەت نۇقتىسى بولغان دىخۇا① «گۇەن يىنگې»، (شەپقەت راۋىقى) نىڭ ئىچىگە ئورۇنلىشىپ، خۇيداڭنىڭ ئادەملىرىنى پائال تەشكىللەپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق كۆرىدۇ. ئۇ چاغدا ياڭزەنشۈي قاتارلىق كىشىلەر ھەم غۇلجىدا قوزغىلاڭغا تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. شۇڭا، يەن داخۇا، ليۇشيەنجۇننىڭ ھەركىتىگە ئىنتايىن دىققەت قىلىدۇ ھەمدە ئېلان چاپلاپ: «كىمكى قوزغىلاڭ كۆتىرىشكە، توپىلاڭ قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىكەن ھەرگىز كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ» دەپ تەھدىت سالىدۇ. ئەكسىيەتچىلەرنىڭ پوپوزىسى ئىنقىلاپچىلارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتىرىش قەدىمىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈردۇ. بۇرھان شەھىدى ئۆزىنىڭ ئەسلىمىسى «شىنجاڭنىڭ 50 يىلى» دا مۇنداق يازىدۇ: «ياڭزەنشۈي باشچىلىقىدىكى ئىنقىلاۋىي پارتىيىنىڭ كىشىلىرى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركەتتە مۇقەررەر رول ئوينايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەچكە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈش

① گۇەن يىن: بۇددا دىنى بۇددىساتۋالىرىنىڭ بىرى، شەپقەتچى دېگەن مەنىدە.

كۆچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىنقىلاۋىي پارتىيە ئەزالىـ
رىنى قانلىق باستۇردى. 1910 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، قـۇرۇقـ
لۇق ئارمىيە ئاتلىق قوشۇنىنىڭ ئەمەلدارى تيەن شىنيەن،
خۇيداڭنىڭ جەڭچىسى جاڭشىڭكۈينى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، «15ـ
ئاۋغۇست» ۋاڭگاۋشىڭنىڭ داشىزى ئەتراپىغا ئوت قويۇش
ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ۋاڭگاۋشىڭنىڭ ئوت قويۇش
ۋەقەسى دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىنىڭ ئالدىنقى يىلى يـۈز
بەردى. شۇڭا، ئۇ شىنخەي قوزغىلىڭىنىڭ مۇقەددىمىسى هىـ
ساپلىنىدۇ. «شىنجاڭ تەزكىرىسى» دە ۋاڭگاۋشىڭ خۇيداڭ
ئىنقىلاپچىلىرىغا رەھبەرلىك قىلىپ ئوت قـويغان ۋاقىتتـا،
«بىر ئەزىمەت يەڭ تۈرۈپ چىقسا، هەر تەرەپتىن ئاۋاز قوـ
شۇپتۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. «هەممە تەرەپتىن ئاۋاز قوشـ
قان» ئىنقىلاۋىي قوشۇن ئىچىدە قېرىنداش مىللەتلـەرنىڭ
بار ـ يوقلۇغى تارىخىي ماتېرىياللاردا ئېنىق خاتىرىلەنمىگەن،
لېكىن ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن ئەكسىيەتچى يەرلىك داـ
ئىرىلەر ئوت قويغۇچى «جىنايەتچى» لەرنى تۇتقۇن قىلغان
ۋاقىتتا، ئوت قويۇشقا قاتناشقان قىسمەن خۇيداڭ ئەزالىرى
ئۇيغۇر، خۇيزۇ قاتارلىق قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ قـوغداپ
قېلىشىغا ئېرىشتى.

دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىنىڭ رەھبىرى ليۇشيەنجۈن
تۈڭمېڭخۇينىڭ ئەزاسى ئىدى. ياپونىيىدە ئوقۇغۇچىلار مەكـ
تىۋىنى پۈتتۈرۈپ، خۇنەن، جياڭسۇلاردا هەربى ساهەدە ۋەـ
زىپە ئۆتىگەن، 1911ـ يىلى 22 ـ ئۆكتەبىر دىخۇاغا كەلگـەن.

ئۇچىبىدىلا 5 مىڭ سەردىن ئارتۇق كۆمۈش يىغىلىدۇ. دىخۇا شىنخەي قوزغىلىڭىغا ياردەم بېرىشتە روزى ھاجىنىڭ تۆھپىسى زور بولغانلىقتىن، ياڭزېڭشىن شىنجاڭدا «مىنگونىڭ دۇجۇنى» ۋەزىپىسىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن يالغان ـ راستلاتىن روزى ھاجىنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك كېڭەش پالاتاسىنىڭ مۇئاۋىن يىجاڭلىقىغا كۆرسىتىدۇ.

ليۇشيەنجۇن رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلاپچىلار قوزغىلاڭغا ئاكتىپ تەييارلىنىۋاتقان مەزگىلدە، خۇيدانىڭ خانىنى فۇشىڭ،جاڭسىيىقاتارلىقلار شەرمەندىلەرچە ئىقرار قىلغانلىقتىن، يەندا خۇا دەرھال جاللاتلىرىنى ئەۋەتىپ قوزغىلاڭنىڭ زۇڭتۇڭى تاڭ شاۋيۈن، مۇئاۋىن زۇڭتۇڭى چېن گۋاڭ ئىككىسىنى تۇرمىگە ئېلىپ زىيانكەشلىك قىلىدۇ. ليۇشيەنجۇن مەخپىيەتلىكنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەسلىدە تۈزۈلگەن قوزغىلاڭ پىلانىنى دەرھال ئۆزگەرتىدۇ ـ دە، پىلاندىن بۇرۇن، يەنى 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قوزغىلاڭ كۆتىرىدۇ. قوزغىلاڭ كۆتىرىلگەن كۈنى، ئىنقىلاۋىي پارتىيىنىڭ 100 دىن ئارتۇق ئادىمى نەنگۇەن فۇشۇخادىكى ليۇخاجېز (ئەسلى ئىسمى ليۇجىنسەي) نىڭ سۇ تۈگمىنى قوراسىغا يىغىلىدۇ. ليۇخاجېزنىڭ سۇ تۈگمىنى قوراسىنىڭ ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتىرىشىگە قوماندانلىق قىلىدىغان ئىشتاپ بولۇشى ــ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ شىنخەي قوزغىلىڭىنى قوللىغانلىقىنىڭ مەركەزلىك ۋە گەۋدىلىك ئىپادىسى. ليۇخا

غىلاڭ كۆتىرىلگەندىن كېيىن ئۇ باشتىن ـ ئاخىر ليۇشيەنـ جۇننىڭ يېنىدا ئۇرۇش قىلىدۇ. ئۇلار ئىنقىلاۋىي پـارتىيەـ نىڭ بارلىق جەڭچىلىرى بىلەن بىرلىكتە مۇرىگە ـ مۇرىگە تىرەپ بىر كېچە ـ كۈندۈز ئـۇرۇش قىلىدۇ، ئـەڭ ئاخىرـ قى بىر نۇقتا دۈشمەن تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنىش ۋاقتىدا مالىن، ليۇشيەنجۇننى ھىمايە قىلىپ قورشاۋنى بۆسۈپ ئۆتـ مەكچى بولىدۇ. ليۇشيەنجۇن سەپداشلىرىغا: «ئۆلۈپ كـەتـ سەكمۇ خۇاڭخۇاگاڭدىكى 72 نەپەر ئىنقىلاۋىي قـۇربانىنىڭ شەرەپلىك ئىشلىرىغاۋارىسلىق قىلىشىمىز لازىم» دەيدۇ ـ دە، مالىن ۋە بەختكە يارىشا ھايات قالغان بىرنەچچە نـەپـەر ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرىگە قورشاۋنى بۆسۈپ ئـۆتـۈش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىدۇ. مالىن ئامالسىز قالغان ئـەھۋال ئاستىدا، ليۇشيەنجۇننىڭ ھىمايىسىدا ۋەنشاڭچۈنقاتارلىقـ لار بىلەن بىرلىكتە دۈشمەننىڭ كۈچلۈك ئوت كۈچى قامالـ نى بۆسۈپ ئۆتۈپ نەنسەنگە قېچىپ بېرىۋالىدۇ ھەمدە ۋەنـ شاڭچۈن قاتارلىقلارنى باشلاپ تىيانشاننىڭ قارلىق يوللىـ رىنى بېسىپ غۇلجىغا بېرىپ، ياڭزەنشۈي رەھبەرلىكىدىكى غۇلجا ئىنقىلاۋىي ھەربىلەر ئۇيۇشمىسىغا قوشۇلىدۇ.

ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرى دىخۇادا قوزغىغان شىنـ خەي قوزغىلىڭى گەرچە قانلىق باستۇرۇلغان بولسىمـۇ، بـىـ راق ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بـۇ قېتىملىق قوزغىلاڭدا ئىپاـ دىلىگەن ساپ، سەمىمى ئىتتىپاقلىقى، ھەمكارلىشىپ بىرلىكـ تە كۈرەش قىلىش روھـى تىيانشاننىڭ قارغىيىغا ئوخشاش مەڭگۈ كۆكىرىپ تۇرىدۇ.

جىڭنىڭ نەنگوەن فۇشۇخاڭدىكى سۇ تۇگمىنى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ جەم بولىدىغان جايى ئىدى. كەڭ قېرىنداش مىللەتلەر خەلقىنىڭ ھىمايىسى بولغاچقا، بۇ جايدا قوزغىلاڭنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش نىسبەتەن بىخەتەر ئىدى. ئۇندىن باشقا ليۇخاجىڭ، چوڭ داۋىلارنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان بىرتۇگمەن سودىگىرى بولغاچقا، خانلىق تۈزۈمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى مەقسەت قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلاپنى باشتىن ـ ئاخىر ھىمايە قىلىپ كەلگەن ھەمدە ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرىنىڭ ھەركىتىگە يوشۇرۇن ئىقتىسادىي ياردەم بېرىپ كەلگەن، بولۇپمۇ ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرىنى ئۆز ئۆيىگە يىغىپ قوراللىق قوزغىلاڭنى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى، بۇنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ خەنزۇخەلقى بىلەن ھايات ـ ماماتتا بىرگە بولۇشنى خالايدىغانلىغىنىڭ تەسىرلىك ئىپادىسى بولماي نىمە؟

ليۇشيەنجۇن رەھبەرلىك قىلغان قوراللىق قوزغىلاڭ 28 ـ دېكابىر كۈنى كوتىرىلگەندىن كېيىن قېرىنداش مىللەتلەردىن بولغان نۇرغۇنلىغان ئىنقىلاۋىي جەڭچىلەر خەنزۇ مىللىتىدىن بولغان ئىنقىلاۋىي پارتىيە كىشىلىرى بىلەن بىرلىكتە كۈرەش قىلىپ ئىسسىق قېنىنى ئاققۇزدى. ئەپسۇسلىنارلىغى شۇكى، خۇيزۇ جەڭچىسى مالىن ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىق نامىنى تارىخ سەھىپىسىدە قالدۇرۇپ كەتكەندىن سىرت، باشقا كۆپىنچىسى ئۆز ئىسمىنى قالدۇرمىغان. خۇيزۇ جەڭچىسى مالىن، دىخۇا ـــ نەنسەنلىك دىخان بولۇپ، قوز

بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ دېخانلار 50% نى، خۇيزۇ دېخانلار 30% نى، ئۇيغۇر دېخانلار 20% نى ئىگىللەيتتى.

مېنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىم نەچچە ئەۋلاتتىن تارتىپ دۇڭچانسۇنلۇق بولۇپ، بىز خۇيزۇ دېخانلىرى بىلەن خەنزۇ، ئۇيغۇر دېخانلىرى مۇشۇ يەردە ئەمگەك قىلىپ، بىرگە ياشاپ كەلگەن. گەرچە بەزىلىرى پومىشىك، بەزىلىرى ئىجارىكەش، بەزىلىرى ئازغىنا يەرگە ئىگە دېخانلار يەنى، ھازىرقى تىل بويىچە ئېيتقاندا بەزىلىرى كەمبەغەل دېخان، بەزىلىرى ھاللىق ئوتتۇرا دېخان ياكى تۆۋەن ئوتتۇرا دېخان بولسىمۇ، ئۇزۇن ۋاقىت ئەكسىيەتچى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىغا ئۇچرىغانلىقتىن، ھەرمىللەت خەلقى بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك يېقىن ئۆتۈپ، ھەرقېتىم دېخانچىلىق ئالدىراش بولىدىغان پەسىللەردە ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ قوش كالىسى، دېخانچىلىق سايمانلىرى، ئۇرۇقلۇق ئۆتنە بېرىشەتتى، ئەمگەك كۈچى بىلەن ياردەملىشەتتى. ھېيت ـ بايرام ۋە توي مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن ۋاقىتلاردا بىر ـ بىرىنى تەبرىكلىشەتتە. ئەڭ ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ھەرمىللەت ئۆز ئارا تىل ئۆگىنەتتى، دۇڭچاڭسۇندىكى ھەممە ئۇيغۇر دېخانلىرى خەنزۇچىنى ناھايىتى راۋان سۆزلىيەلەيتتى؛ خەنزۇ، خۇيزۇ دېخانلارمۇ ئۇيغۇرچىنى يامان ئەمەس سۆزلىيەلەيتتى. شۇۋاقىتلاردا دۇڭچاڭسۇندا مۇنداق بىر خەلق ناخشىسى تارقالغان ئىدى:

1933 - يىلدىكى دۇڭچاڭ كەنتى

گوشۆۈن

دۇڭچاڭ كەنتى ئەسلى ئۈرۈمچىنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى تۇگۈك رايونىدا ئىدى. يەنى ھازىرقى شىنجاڭ سانائەت ئىنىستىتوتى بىلەن شىنجاڭ ھەربى رايون باش دوختۇرخانىسى يېنىغا توغرا كېلىدۇ. دۇڭچاڭ كەنتى بوز يەر ئېچىلىپ تېرىقچىلىق قىلىشتىن بۇرۇن، چىڭ سۇلالىسى چيەنلۇڭ دەۋرىدىكى يەرلىك ئەسكەرلەرنىڭ ئات مەيدانى ئىدى، ئەينى ۋاقىتتا غەربىي جۇڭگو ھەربى قورغاننى مەركەز قىلغان بولۇپ، قورغاننىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئات مەيدانى غەربىي مەيدان، قورغاننىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئات مەيدانى شەرقىي مەيدان دەپ ئاتىلاتتى. دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، شەرقىي ئات مەيدانىدا ئاستا - ئاستا ئېتىز - ئېرىقلار بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بوزيەر دۇڭچاڭسۇن (شەرقىي مەيدان كەنتى) دەپ ئاتىلىپ قالدى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30- يىللىرىنىڭ باشلىرىدا، دۇڭچاڭسۇندا 1500 مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەر، 20 نەچچە ئۆيلۈك دېھقان بار بولۇپ 100 دىن ئارتۇق ئاھالىسى بار ئىكەن.

قۇتقۇزدى. مېنىڭ دادام، ئۈچ ئاكام ۋە بىر قېينى ئاكامنى تۇتۇپ كەتكەندە ئاپام بىلەن يەڭگەم دادام ۋە ئاكىلىرىمنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپ روسلارنىڭ قېشىغا يېلىنىپ بارغاندا، شۇجايدىلا ئاق ئورۇس باندىتلىرى تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. باندىتلار ھۆزۈرخالىق ئېيتىشىپ بەرگەن شۇ يەرلىك بىر خەنزۇ يولداشنىمۇ ئېتىپ تاشلىدى. ئۇ چاغدا دادام ۋە ئاكىلىرىمنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن شەھەرگە ئېلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار سوراققا تارتىلغاندا خەنزۇ تونۇشلار چىقىپ قېلىپ: «بۇلار مۆمىن پۇقرالار» دەپ ئارىلاشتى. نەتىجىدە دادام ۋە ئاكىلىرىم شۇلارنىڭ كېپىللىك قىلىشى بىلەن قۇتۇلۇپ چىقىپ، ۋاقتىنچە شەھەردىكى تونۇش ـ بىلىشنىڭ ئۆيىدە پانالاندى. مانا مۇشۇنداق قىلىپ، دادام ۋە ئاكىلىرىم يولۋاس ئاغزىدىن ئاران دېگەندە قۇتۇلۇشتى. بۇ بىر مەزگىل كىشىنى يۈرەكزادە قىلىدىغان تارىخ قەلبىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىگە ئورۇنلىشىپ كەتكەن بولۇپ ئېسىمدىن مەڭگۈ چىقمايدۇ.

ئازاتلىقتىن كېيىن، بىز دۆڭچاڭ كەنتىدىكى دېھقانلار ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق ئاساسىدا تۆگۈك، جۇگېيىڭگۈك، شجايۇەنزى (ئۈن ئائىلە بېغى) تەرەپتىكى دېھقانلار بىرلىشىپ بىر يېزا بولۇپ تەشكىللەندۇق، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ يېڭى يېزىمىزغا ئىتتىپاق يېزىسى دېگەن نام قويۇپ بەردى. ئىتتىپاق يېزىسىدىكى ھەر مىللەت دېھقانلىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە

غانلىقتىن كىمنىڭ يەرلىك خوّيزوّ، كىمنىڭ ماشىمگنىڭ
ئادىمى ئىكەنلىكىنى پەرق قىلالايتتى. شۇڭا ئۇلار
بىزنىڭ كەنتتىكى خوّيزوّلارغا ھېچقانداق چېقىل-
مىدى. جېنى شورىنى يىلتىزىدىن قۇرىتىش ئۈچۈن
جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتكەن ئاق ئورۇس ئەسكەر-
لىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئەتراپىمىزدىكى بىرقانچە كەنتتە
گوناسى بار - يوقلۇغىغا قارىماي ئۈچرىغانلىكى خوّيزوّلارنى
قىردى - چاپتى، نەتىجىدە نۇرغۇن خوّيزوّلار قەتلى قىلىن-
دى. بەزى خەنزوّ يولداشلارمۇ خوّيزوّ دەپ تونىلىپ بىكار-
دىنلا ئۆلتۈرۈلۈپ تاشلاندى. ھازىرمۇ شۇنداق ئېسىمدە،
جۇڭگو تەۋەسىگە ئۆتكەن ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى دۇڭ-
چاڭ كەنتىمىزگە كىرگەندە خەنزوّ دېخانلارمۇ ئاۋالقى
يېغىدا بىز ئۇلارنى قوغدىغان ئۇسۇل بويىچە، كۆچىنىڭ
بېرىچە خوّيزوّلارنى قوغدىدى. ئەمما، ئۇ چاغدا ئورۇش
تاماملانغان، جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتكەن ئاق ئورۇس
ئەسكەرلىرىبىز تەرەپتىكى كەنتلەردە تۇرغان بولۇپ، ئۇلار
ئۆيمۇ - ئۆي ئاختۇرۇپ، پەقەت ئاياللار ۋە بالىلارنىلا
قالدۇرۇپ، ئەركەكلەرنى ئۆلتۈردى ۋە تۇتۇپ كەتتى، بۇ-
لارنىڭ مال - مۈلكىنى پاك - پاكىز بۇلىدى، بۇنىمۇ ئاز
دەپ، بەزىلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە ئوت قويۇپ تاشلىدى. خەن-
زۇ ۋە ئۇيغۇر دېخانلار پۈتۈن كەنتتىكى خوّيزوّ ئاياللار ۋە
بالىلارنى ئۆز ئۆيلىرىگە ئېلىپ كېلىپ باققانىنىڭ سىرتىدا
تۇرلۇك ئاماللارنى قوللىنىپ تۇتقۇن قىلىنغان ئەركەكلەرنى

مەن تارىخنىڭ گۇۋاچىسى

سەلىم گىرەي (تاتار)

مەن ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان تاتار. ئاتا ـ بوۋىمىز ئۈرۈمچىدە سودا بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن. مېنىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىگە مۇھەببىتىم چوڭقۇر، ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى تېخىمۇ سۆيىمەن. كونا جەمىيەتتە: «كەسىپداشلار رەقىب بولىدۇ» دەيدىغان سۆز بار ئىدى. لېكىن مەن شۇنى چوڭقۇر ھىس قىلدىمكى، بىز ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت سودا ـ سانائەتچىلىرى رەقىب بولمايلا قالماستىن، بەلكى دوست ئىدۇق.خەنزۇ سودا ـ سانائەتچىلىرى بىلەن ئاز سانلىق مىللەت سودا سانائەتچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق مۇناسىۋەت ئۇزۇن يىللىق تارىخىي شارائىتتا شەكىللەنگەن. يىراقنى سۆزلىمەي قويااي، پەقەت شىنخەي ئىنقىلاۋىدىن بۇيانقى ئەھۋالنى ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ياڭزېڭشىن گەرچە تارىختا ئۆتكەن ھۆكۈمرانسىنىپلارنىڭ مىللى ئېكسپلاتاتسىيە سىياستىنى يۈرگۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن دەۋر ئوخشىماي قالدى. ھەر مىللەت خەلقى بىرىش ـ كېلىش قىلىشنى تەلەپ قىلىشتى. سودا ـ

دېموكىراتىيىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇش ۋاقتىدا مېنى دىخانلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى ۋە يېزا باشلىقلىقىغا سايلاشتى. ئىجارە كېمەيتىپ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ئارقىلىق، بىز جەۋرى - زۇلۇمنى تەڭ تارتىدىغان قاغىش كۆنلەردىن قۇتۇلۇپ، بەخت - سائادەتتىن بىرلىكتە بەھرىمەن بولىدىغان سوتسىيالىزىم يولىغا قاراپ ماڭدۇق.

شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ كۆنسايىن راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۇ مەزگىلدىكى دۇڭچاڭ كەنتى ۋە ئىتتىپاق يېزىسىنىڭ نامى گەرچە يوقالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ جايلاردىكى ئۇرۇق - تۇققاندەك ئۆتكەن ھەر مىللەت دىخان قېرىنداشلار سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ھەر ساھە- ھەر سەپلىرىدە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا.

غان تەلىۋىنى توختىتىپقويىمىدى، ئۇلار ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ
چاي، توۋار ــ دۇردۇن، رەخ، ھەتتا يېپ ــ يىڭنىلىرىگە ئېھتىياجلىق
ئىدى. بۇ تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى خەنزۇ سودىگەرلىرى
جاپا، خەۋپ ـ خەتەرلىك سەپەر ئارقىلىق ياكى موڭغۇلىيە
يايلاقلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، بىر يىل، يېرىم يىل يول يۈرۈپ
شىنجاڭغا توشۇپ كېلەتتى. تىل ۋە تۇرمۇش ئۆرپ ئادىتى
قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئازسانلىق مىللەت سودىگەر-
لىرى ئىچىدە مىڭلىغان چاقىرىم خەتەرلىك يوللارنى بېسىپ
ئىچكى ئۆلكىلەرگە بېرىپ سودىگەرچىلىك قىلىدىغانلار
ئىنتايىن ئاز ئىدى. شۇڭا، شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت
سودىگەرلىرى يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار
مەسىلەن: تېرە ـ يۇڭ، ئۈچەي، قۇرۇق مېۋە، دورا
ماتېرىياللىرى قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىپ ئىچكى ئۆلكىلەرگە
يۈتكەپ سېتىشتا خەنزۇ سودىگەرلەرگە تايىناتتى. ئىقتىسادىي جە-
ھەتتىكى بۇخىل قويۇق مۇناسىۋەت تەبىئىي ھالدا خەنزۇ سودىگەر-
لىرى بىلەن ئاز سانلىق مىللەت سودىگەرلىرى ئارىسىدىكى
ئىچ ئىتتىپاقلىقنى شەكىللەندۈرگەن ئىدى. ئىككىنچىدىن،
شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئەمىلىي تۇرمۇش تەج-
ربىسىدە پەقەت جەمىيەت ۋەزىيىتى تىنچ بولغاندىلا
ئاندىن نورمال سودا بىلەن شۇغۇللانغىلى بولىدىغانلىقىنى
ۇچقۇر ھېس قىلغان ئىدى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرى-
نىڭ دەسلەپكى يىللىرىنى ئەسلىسەك، جىن شۇرېن ھۆكۈمىتى
للى ئېكسپىلاتاتسىيە سىياسىتىنى يۈرگۈزگەنلىكىدىن ھەرخىل
رەككەپ تەرەپبازلىق ئامىللىرى بارلىققا كېلىپ، شىنجاڭ-

سانائەتچىلەر ئۆزئارا بىرىش - كېلىش قىلىشىدىغان، ئۆز ئارا ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بارىدىغان بولدى. شۇڭا خەنزۇ سودىگەرلىرىنىڭ كاتتىۋېشى ياڭشاۋجۇ بىلەن ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ كاتتىۋېشى روزىھاجىنىڭ تەشەببۇس قىلىشى بىلەن ھەر مىللەت سودىگەرلىرى پۇل توپلاپ نەنمىڭ رايونىدا ھەر مىللەت سودىگەرلىرى بىرلىكتە سودا قىلىدىغان چوڭ ئۈستى يېپىق بازار ياسىدى. بۇ ياپما بازارنىڭ كۆلىمى ھەقىقەتەنمۇ چوڭ ئىدى. شىمالىي چېكى ھازىرقى نەنمىڭ باش، ئاياق كىيىم ماگازىنىغا،جەنۇپتەرىپى نەنمىن مېچىتىگە تاقىلاتتى. كەڭلىكى 12 مېتىر، ئېگىزلىكى ئىككى قەۋەت بىنادەك كېلەتتى، ئۈستى سىرلانغان قومۇش بىلەن يېپىلغان ئىدى. ئۈستى يېپىق بازاردا يىلبويى ھەر مىللەت سودىگەرلىرى سودا قىلاتتى، تەرتىپ ياخشى، كەيپىيات قىزغىن بولۇپ ھەقىقەتەنمۇ ئىناق چوڭ ئائىلىگە ئوخشايتتى. شۇڭا ئەينى چاغدىكى ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى: «بىز ياپما بازار ئاستىدىكىلەر» دېيىشەتتى، بۇنىڭ مەنىسى ئىتتىپاقلىقنى، دوستلۇقنى، ئورتاق پايدا- مەنپەئەتنى بىلدۈرەتتى. تېخىمۇ مۇھىمى بىرىنچىدىن، شىنجاڭنىڭ‌يېرى كەڭ، قاتناش قولايسىز، بولۇپمۇ ياڭ زېڭشىن ئۇزۇن ۋاقىت ئىشكىنى ئېتىۋېلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزگەنلىكتىن شىنجاڭ ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن ئايرىۋېتىلگەن ھالەتتە تۇراتتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى، بۇ خىل تەبىئى ۋە كىشىلەر تەرىپىدىن پەيدا قىلىنغان توساقلار تۈپەيلىدىن تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق بۇيۇملارغا بول-

كەتكەن قېرىنداشلار كۆرۈشكەندەك قىزغىن كەيپىيات كىشىنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى. ئۈچىنچىدىن، شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت سودىگەرلىرى ئۆز ئارا يار - يۆلەكتە بولۇشۇپ، ئۇزۇن مۇددەت سودا پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆز ئارا چۈشىنىشكەنلىكىدىن ئۆزلىرىگە كېرەكلىك تاۋارلارنى ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزۈشۈپ بېرىشەتتى. مەسىلەن: ھەر يىلقى باھار بايرىمىدا قاراشەھەر ۋە ئالتايدىكى مىللى سودىگەرلەر يېڭى بېلىق ۋە گۆشنى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىپ خەنزۇ خەلقىنىڭ بايراملىق يېمىكىنى تەمىنلەيتتى. ھەر يىلى مىللىلارنىڭ بايراملىرىدا خەنزۇ سودىگەرلىرى مىللىلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بولغان ھەر خىل تاۋارلارنى جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە مىللىلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلارغا ئۆز ۋاقتىدا توشۇپ ئاپىرىپ ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ بايراملىق تۇرمۇشىنى بېيىتاتتى.

يۇقۇرقى ئۈچ نۇقتا ئۈچ تال يىپتەك شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت سودىگەرلىرىنى بىر بىرىگە چىڭ بىرلەشتۈرۋەتكەن ئىدى. ھازىرقى سۆز بىلەن ئېيتساق، خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدىغان، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدىغان بولۇپ قالغان ئىدۇق.

مەن 70 تىن ئېشىپ قالغان ئادەم، مەن تارىخنىڭ گۇۋاھچىسى سۈپىتىم بىلەن ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت سودىگەرلىرىنىڭ ئەزەلدىن تالاش - تارتىش پەيدا قىلمىغانلىقىنى، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا دوستلۇقلا بولۇپ، ئۇرۇش-

نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى قالايمىقان ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن ئىدى. شۇ سەۋەپتىن سودا پائالىيىتى تـوختاپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان ئـىدى. ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ تۇرمۇش بۇيۇملىرى شىنجاڭغا توشۇپ كېلىنـمەيدىغان، شىنجاڭنىڭ يەرلىك تاۋارلىرىمۇ ئىچكى ئۆلكـىلەرگە توشۇپ بېرىلـمەيدىغان، جـەنۇبـىي شـىنجاڭـنىڭ سودىگەرلىرى شىمـالىي شىنجاڭغا كېلەلمەيدىغان، شىمالىي شىنجاڭنىڭ سودىگەرلىرىمۇ جەنۇبىي شىنجاڭغابارالمايدىغان بولـۇپ قالغان ئىدى. سودىگەرلەرلا غـايـەت زور زىيـان تارتىپ قالماستىن، ھەرمىللەت خەلقىنىـڭ تۇرمـۇشىغـمۇ ئىنتايىن زور قىيىنچىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. 40 — يىللارنىڭ ئاخىرقى يىللىرىنى ئەسلىسەك ئوسمان بـاندىت شـىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايـىى جـايلىرىـدا قورالـلىق توپىلاڭ قوزغىغانلىقىدىن بىر مەزگىل سوداتوختاپ كەتكەن ئىدى. چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدىكى كالا،قوي گۆشلىرى ۋە ئاشلىق شەھەرگە كەلمەيدىغان، شەھـەردىـكى چاي، رەخلەر يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق رايونلىرىغاتوشۇپ بېرىلمايدىغان، شەھەر خەلقى يېمەكلىكتىن قىسىلسا، يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرى خەلقى كىيىم — كېچەكتىن قىستىلـىدىـغـان بولۇپ قالغان ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن خەلـق ئازاتلىق ئارمىيىسى ئوسمان توپىلىڭىنى تىنجىتتى. سـودا پائالىيىتى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ھەرمىللەت سودىگەر-لىرى ئۇچراشقان ۋاقىتتىكى خۇددى ئۇزۇن يىل ئايرىلـىپ

قان بىلەن يۇغۇرۇلغان دوستلۇق مەڭگۈ ئۈزۈلمەيدۇ

شى جىڭشياك (داغۇر)

مېنىڭ مىللىتىم داغۇر، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، بۇ يىل 75 ياشقا كىردىم. ياشلىق دەۋرىمدىنلا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، روس ۋە قىرغىز مىللەتلىرىنىڭ تىلىنى ئۆگىنىۋالغانلىقىم ئۈچۈن، تەڭدىن تولا ئۆمرىمنى قېرىنداش مىللەتلەر ئارىسىدا ئۆتكۈزدۈم.

شىنجاڭدىكى داغۇر ۋە شىۋە مىللىتىنى چىڭ سۇلالىسى هۆكۈمىتى مىلادى 1764 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 29 ـ يىلى) شىڭجىڭ (هازىرقى شېنياڭ)دىكى سەككىز تۇغ قوشۇنىدىن ئېلىمىزنىڭ غەربىي چېگرىسىنى قوغداش ئۈچۈن يۆتكەپ كەلگەن. ئۇ چاغدا چېگرىنى قوغداشقا كەلگەن قوشۇننى مىللەتكە قاراپ ئىككى گازارمىغا بۆلگەن. بۇنىڭ بىرى شىۋەلەر يىڭى (گازارمىسى)، يەنە بىرى سۇلۇن(داغۇر)يىڭى ئىدى. چوك بوۋام(تۇكەڭئەن)داغۇر يىڭىنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇلار شىنجاڭغا يېتىپ كېلىپ، بۆچەكنىڭ ئاچىل (كۈئارىبېنشىر) قاتارلىق جايلارغا ما-

تالاش بولمىغانلىقىنى، ئەكسىچە تېخىمۇ ھۆكۈمران سىنىپلار مىللىي ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغان كونىلەردىمۇ بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا، ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئەتىنى دەپ سوغاقچىلىق پەيدا بولمىغانلىقىنى ئىسپاتلايمەن. ماڭا تەسىرى ئەڭ چوڭقۇر بولغىنى ئۇرۇمچىدىكى خەنزۇ سودىگەرلەر ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھېيت ـ بايراملىرى ياكى توي تۆكۈن قاتارلىق خوشاللىق كۈنلىرىدە ئۇلار ھامان سوغا ـ سالام بىلەن كېلىپ تەبرىكلەيتتى. سوغاتنى قىزىل قەغەز بىلەن ئوراپ، ئۈستىگە تەبرىك سۆزلىرىنى يېزىپ قوياتتى. مەن، ئۇرۇمچىدىكى سارايلاردا تۇرۇۋاتقان جەنۇبىي شىنجاڭدىن كەلگەن سودىگەرلەرنى ھېيت ـ بايراملاردا سارايىنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ ياخشى سەي ـ تاماقلارنى تەييارلاپ ئۇلارنىڭ بايرام، ھېيتىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن، مېھمان قىلىۋاتقانلىقىنى دائىم كۆرەتتىم.

مېنىڭ تارىخنى ئەسلىگىنىم، كونا جەمئىيەتنى مەدھىيىلىگىنىم ئەمەس،بەلكى سودا ـ سانائەتچىلەرنى سۆزلەش ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تارىختىن بۇيان ئۆزئارا ياردەملىشىپ، ئىتتىپاق ئۆتكەنلىكىنى چۈشەندۈرگىنىم، ھەمدە مۇشۇ ئارقىلىق ياش ئەۋلادلارنى پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، مىللىي ئىتتىپاقلىقنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەيتىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، ئۇرۇمچىنى يۈكسەك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتلىك يېڭى شەھەر قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرگىنىمدۇر.

ئېرىشىشىمنى خەنزۇ ساۋاقداشلارنىڭ قىزغىنلىق بىلەن قىلـ
غان ياردىمىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.
1932 - يىلى مەكتەپنى تاماملاپ، چۆچەككە تەقسىم قىلىنىپ، ناھىيىلىك خەنزۇ تىل - ئەدەبىيات مـەكتىۋىگە مۇدىر بولۇپ تەيىنلەندىم. چوڭلار دائىم ماڭا: مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى خەنزۇلار، سەن ئۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە چوقۇم ياخشى بـول، دەپ ۋەسىيەت قىلاتتى. بۇ مەسىلىنى مەن ئالدىنئۇرۇنلا چۈشەنـ گەن بولسامۇ، چوڭلارنىڭ نەسىھەتى ئىشەنچەمنى تېخىمۇ ئاشۇردى. بىر يىلدىن كۆپرەك خىزمەت ئۆتەپ، خەنزۇ ئوـ قۇغۇچىلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدۇم، خەنزۇ ئوقۇتقۇـ چىلارمۇ بار كۈچى بىلەن ياردەمدە بولدى. ئەمما بۇنـداق ياخشى كۈنلەر ئۇزۇنغا بارمىدى. 1933 - يىلى 11 - ئايـ دا ماخىيىڭ قىسىملىرىنى باشلاپ، چۆچەككە قورشـاپ ھۇـ جۇم قىلدى. مەكتەپ ئوقۇش توختىتىشقا مەجبۇر بولـدى، ئوقۇتقۇچىلارمۇ ھەر يەرلەرگە پانالانغىلى كېتىشتى. ئۇچاغـ دا مـەن بـەنـبۇك ئىسىملىك داغۇر بىلەن بىرىمىزبىردىن ئات ئۆتنە ئېلىپ، ئاچىلغا بېرئۇالماقچى بولدۇق. بىز يولـ دا قېچىپ كېتىۋاتقان ئىككى خەنزۇ يولداشقا يولۇقـۇپ، دەرھال بەنبۇك بىلەن ئىككىمىز بىر ئاتقا مىنگىشىپ، يەنە بىر ئاتنى بوشىتىپ ئۇ ئىككى يولداشقا بېرىـپ، بىرلىكتە قاچتۇق. بىر سائەتتەك يول يۈرگەندە، ئالدىمىزدىن ئـوق ئاۋازى ئاڭلاندى. بىز ئەمدى ئاتتىن چۈشۈپ، مۆكىنىشكە

كانلاشتى. مەن 1911 - يىلى دەل مۇشۇ ئاچلىقتا دۇنياغا كەلدىم.

بۇ قوشۇننىڭ شىنجاڭغا كېلىشتىكى مەقسىتى ئېلىمىزنىڭ تۇپرىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئىدى. شىنجاڭ، بولۇپمۇ چۆچەك كۆپ مىللەت ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون بولغاچقا، بىز كىچىكىمىزدىنلا چوڭلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك تەلىم - تەربىيىسىنى ئېلىپ، قېرىنداش مىللەتلەر تىلىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن ۋە مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشنىڭ داۋلىلىرىنى چۈشىنىۋالغان ئىدۇق. 1929 - يىلى مەن چۆچەك ناھىيىسىنىڭ تولۇق باشلانغۇچ مەكتىۋىنى تاماملاپ، شۇيىلى داغۇر ساۋاقدىشىم مىڭكۇ، خەنزۇ ساۋاقدىشىم لىيۇ جىڭشياڭ ۋە ساڭ زېجى قاتارلىق تۆتەيلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ، يېڭى 4 - سىنىپىغا ئوقۇشقا كىردۇق. ئوقۇش باشلانغاندىن كېيىن مەن ۋە مىڭكۇ ئىككىمىزنىڭ خەنزۇچە ئاساسىمىز ئاجىزلىقىدىن ئۆگىنىشتە قىينىلىپ ئارقىدا قالدۇق. بۇ چاغدا، ۋاڭ دېيۈي قاتارلىق خەنزۇ ساۋاقداشلار ئۆزلۈكىدىن كېلىپ بىزگە ياردەم قىلدى. نەتىجىدە، بىز ئۆگىنىشتە ناھايىتى تېزلا پۈتۈن سىنىپتىكى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسىگە يېتىشىۋالدۇق. مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا ۋاڭ دېيۈي بىرىنچى بولدى، ئۇنىڭ ئۇكىسى ۋاڭ دېچېن ئىككىنچى بولدى، مىڭكۇ ئۈچىنچى، مەن تۆتىنچى بولدۇم. مېنىڭ مۇنداق ياخشى نەتىجىگە

قىلىڭلار دەپ تووۋلاشتى. بىزمۇ ئۈچ ۋەكىل سايلاپ، دەر-يانىڭ بۇ تەرىپىدە تۇرۇپ: بىرىنچى، بىزنىڭ بىۇ يەردە خەنزۇلار يوق، ھەممىسى داغۇرلار (ئەمىلىيەتتە خەنزۇ-لار بار بولۇپلا قالماي، باشقا مىللەتلەرمۇ بار ئىدى). ئىككىنچى، بۇ يەردە كالا،قوي ۋە يەم - خەشەك كۆپ، بۇ-لارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ھالال ئەمگەك مۇۋنىمىز، باشقىلار-غا ئاسان سوغات قىلالمايمىز. ئەگەر سىلەر بۇلاشقا كەل-سەڭلار بىرىڭلارمۇ دەريادىن ئۆتەلمەيسىلەر! دەپتووۋلاشتۇق. بىزنىڭ بۇ ھەيۋىمىز ئۇلارنى چۆچۈتكەن بولۇشى كېرەك، باندىتلار دەريادىن ئۆتۈشكە پېتىنالمىدى. بىز كۈتۈلمىگەن ئەھۋالنىڭ سادىر بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، چارۋا مال-لار ۋە ئاشلىقنى پۇختا يوشۇردۇق. ئەمما نەچچە كۈنگە بار-مايلا، ماخىيىڭ باندىتلىرىنى ئۆلكە ئارمىيىسى جەنۇبىي شىن-جاڭغا قوغلىۋەتتى.

شىنجاڭ تىنچلانغاندىن كېيىن، شىڭ شىسەي ھۆكۈ-مىتى 1934 - يىل تۇنجى قېتىملىق ئاپتونوم رايونلۇق ۋەكىللەر يىغىنى چاقىردى. مەن داغۇر مىللىتىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ سايلىنىپ، قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەلدىم. قۇرۇلتايدىن كېيىن، شىۋە، داغۇر، مانجۇ ۋە موڭغۇلقاتارلىق تۆت مىللەتنىڭ مەدىنىي ئاقارتىش ئىشلى-رىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ تەيىنلەندىم. بۇ مەزگىللەردە مەن تۆت مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇشقا كۈچ چىقىرىپلا قالماي، تۆت

تەمشىلىپ تۇرغاندا ماخىيىگىنىڭ ئەسكەرلىرى قوغلاپ كەپ قالدى. ھىلىقى خەنزۇ ھەمراھىمىزنىڭ بىرى نەق مەيداندىلا ئوق تېگىپ قازا تاپتى. بەنبۇك بىلەن ئىككىمىزمۇ پات - پاراق بولۇپ ئايرىلىپ كەتتۇق. تويۇقسىز خەنزۇ يولداش مېنى تارتىپ ياتقۇزدى، ئىككىمىز جەسەتلەر ئارىسىدا تىن تاتماي يېتىۋالدۇق. ئۇ بوغۇق ئاۋازدا قاتتىق قىلىپ: «قىمىرلىماڭ» دېدى ۋە ئىسسىق قانلاردا مېنىڭ يۈزۈمنى پۈتۈنلەي بوياۋەتتى. ماخىيىڭ باندىتلىرى بىر مەھەل ئۇياق - بۇياقنى ئاقتۇرۇپ، بىرەر تىرىك جان تاپالماي، كۆرەڭلەشكەنچە كېتىشتى. باندىتلار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، مەن ھەمراھىمنى قوپۇپ قېچىشقا ئۈندىسەم، ئۇ قىمىرلىماي ياتاتتى. مەن بېشىمنى كۆتىرىپ زەڭ سالسام، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەبەدى يۇمۇلغان بولۇپ، كۆكرىكىدىن ئىسسىق قان توختىماي ئېقىپ تۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن بىز بىرگە قاچقان تۆتىمىزدىن يالغۇز مەنلا ئامان قالدىم. مەن ئېچىنغان ھالدا بۇ خەنزۇ يولداشنىڭ قېشىدا تاكى قاش قارايغىچە تۇرۇپ، ئۇنىڭ جەسەدى بىلەن ۋىدالىشىپ، توختىماي نەچچە ئون كىلومېتىر يولنى يۈگۈرۈپ، تۈن يېرىمىدا ئاران دېگەندە ئاچىلغا يېتىۋالدىم. ئەتىسى ماخىيىڭ باندىتلىرى دۆربىلجىن دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ: بىرىنچى، سۇغۇندۇرۇۋالغان خەنزۇلارنى دەرھال تاپشۇرۇڭلار؛ ئىككىنچى، بىزگە ئىتائەت قىلىڭلار؛ ئۈچىنچى، بىزگە ئاشلىق، يەم - خەشەك، كالا، قوي تاپشۇرۇپ ياردەم

جېنىمنى قۇربان قىلىپ بولسىمۇ، ئۆشكىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقى-
مەن دەپ تەمشىلىشكە، قازاق چارۋىچى تۆلبۆبېك: مەن تاققا
چىقىشتا خېلى ياخشى، مېنىڭ چوشكىنىم تۈزۈك دەپ سې-
رىلىپلا تىك يارنىڭ تەكتىگە چۈشۈپ، بىر قولى-
دا ئۆشكىنى تارتىپ، بىر قولىدا يارغا يامىشىپ چىقى-
ۋاتقاندا پۇتى تېيىلىپ كېتىپ، يەختكە قارشى
قۇربان بولدۇ. كۆرۈپپىدىكى بارلىق يولداشلار
تۆلبۆبېكنىڭ ۋاپاتىغا قاتتىق قايغۇردى، جەسەتنى ياردىن
ئېلىپ چىقىپ، قوتاز ئۈستىدىكى قازان ـ قومۇچلارنى تاش-
لىۋېتىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆلبۆبېكنى ئارتىپ ئۈچ كېچە ـ
كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپ، ئۈرۈمچى جەنۇبىي تاغ چار-
ۋىچىلىق مەيدانىغا كېلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادى-
تى بويىچە، بۇ قازاق چارۋىچىنىڭ جەسىدىنى چارۋىچىلار-
نىڭ ئۆتەر يولى بويىغا دەپنە قىلدى. شۇندىن ئېتىۋارەن،
قوي ھەيدەپ ئۆتكەنلىكى چارۋىچى، مەيلى قايسى مىللەت-
تىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنىڭ قەۋرىسىنى سۆپەرمەي
ئۆتمەيدۇ.

1960 ـ يىلى قىشتا، مەن خىزمەت تەكشۈرۈشكە يەن-
جى چارۋىچىلىق مەيدانىغا يولغا چىقتىم. مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ
ئۇزۇن بارماي، قار ـ شىۋىرغانلىق بورانغا يولۇقۇپ قالدىم.
ئېتىم بوراندا سەنتۈرۈلۈپ ئارانلا ئىلگىرىلەۋاتقان بولسىمۇ،
مەن يىراقتىن ئىككى قارا شولىنىڭ جان تالىشىۋاتقانلى-
غىنى كۆرۈپ قالدىم. ئېتىمنى قامچىلاپ بېرىپ قار-

خىل تىل بىلىشتەك ئالاھىدىلىكىمنى جارى قىلدۇرۇپ تەر-جىمە خىزمىتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ ھەر مىللەت خەل-قىنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىغا ئاز - تولا ھەسسە قوش-تۇم.1949 - يىلى شىنجاڭ ئازات بولغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ھاياتىمنى چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىدىم. 1954 - يىلدىن تارتىپ ئۈرۈمچى شەھەرلىك يىمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ چارۋىچىلىق باش مەيدانى (زۇڭچاڭ)نىڭ سېكرېتارى بولۇپ ئىشلەپ كەل-دىم. باش مەيدانغا قاراشلىق سەككىز شۆبە مەيدان ئۈرۈمچى جەنۇبىي تاغ رايونى، يەنجى ۋە خېجىڭ قا-تارلىق جايلارغا تارالغان بولۇپ، ئون ئۈچ مىللەتتىن تەر-كىب تاپقان ئىككى مىڭدىن ئارتۇق ئىشچى - خىز-مەتچىسى بار ئىدى. پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ تەربىيە-سى ۋە مىللى ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىشتە ئۆزەم ئۈلگە بولۇش نەتىجىسىدە، سەككىز مەيداندىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر كۆپ مىللەتتىن تەركىب تاپقان بولسىمۇ، زىچ ئىتتىپاقلى-شىپ بىر نىيەتتە ئالغا باستى. 1964 - يىلى باش مەيدان بىر كىچىك قوي ھەيدەش ئەترىدىنى ئاجرىتىپ، يەنجىگە قوي ھەيدەشكە ئەۋەتتۇق. قويلار يەنجىدىن ھەيدىلىپ تىيانشاننىڭ مۇز داۋىنىدىن ئۆتكىچە، بىر ئۆشكە تىك يار-غا چۈشۈپ كېتىپتۇ. كۆپچىلىك دۆلەت مۈلكىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىغا چىداپ تۇرالمىسىمۇ، لېكىن ئۆشكىنى قۇتۇلدۇ-رۇشنىڭ چارىسىنى قىلالمىغان. بىر خەنزۇ چارۋىچى: مەن

سى بولدۇم. دائىم ھەر مىللەتتىن بولغان كىچەش ئەزالىـ
رى بىلەن بىرلىكتە ئۆگىنىمەن ۋە خىزمەت قىلىمەن ھەمدە
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى كەڭ ـ
تاشا ئېيتىشىمەن. مەن يەنە پەرزەنتلىرىمنى ئاتا ـ بوۋىـ
لىرى ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزۇپ ئېرىشكەن مىللەتلەر
دوستلۇقىنى ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقا داۋاملاشتۇرۇشقا
تەربىيىلەيمەن.

سام، ئەسلىدە تاشقورغاندىن ئىش ئىزلەپ چىققان ئىككى قىرغىز ئىكەن. ئۇلارنىڭ بۇ مۇز داۋاندا ئىزىپ يۈرگىنىگە ئىككى كۈن بولغان بولۇپ، توڭلاپ قالغىلى تاس قالغان ئىدى. مەن دەرھال بۇ ئىككى قېرىنداشنى بىر يوغان تاش ئاستىغا جايلاشتۇرۇپ، لىچۇۋامدا ئۇلارنى ئوراپ، ئۇلارنىڭ بۇ چوڭ تاش تۈۋىدىن ھەرگىز نېرى كەتمەسلىكىنى جېكىلەپ، ئادەم باشلاپ كېلىپ ئۇلارنى قۇتقۇلدۇرىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. مەن ئېتىمنى چاپتۇرۇپ 30 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، تاغ جىلغىسىدىن موگۇول چارۋىچىلارنى تېپىپ، ئۇلارغا ئىككى ئادەم ئېلىپ ئىككى ئات يېتىلىتىپ تاققا بىرلىكتە كېلىپ، ھېلىقى خەتەرگە ئۇچرىغان ئىككى قىرغىز قېرىنداشنى قۇتقۇلدۇرۇۋالدۇق. كېيىن ئۇ ئىككىسىگە خىزمەتمۇ ھەل قىلىپ بەردۇق. مۇشۇ قېتىم يەنجىدىن ئۇرۇمچىگە قايتىش سەپىرىمدە مۇز داۋاندا پالاكەتكە يولۇقۇپ ئات - ئۇلاق بىلەن مۇز ئۆڭكۈرىگە چۈشۈپ كېتىپ، ئاتتىن يىقىلىپ پۇتۇمنى سۇندۇرۇۋالدىم. قازاق قېرىنداشلارنىڭ ۋاقتىدا قۇتقۇلدۇرۇپ قېلىشى بىلەن، دوختۇرخانىغا ئاپىرىلىپ داۋالىنالىدىم. بالنىستا ياتقان چاغدا، مەن خەتەرلىك جايدىن قۇتقۇزۇپ قالغان ھېلىقى ئىككى قىرغىز چارۋىچى ئۆز قولى بىلەن سۈرلىگەن تاغ ئۆشكە گۆشىنى ئېلىپ مېنى يوقلاپ كەلدى.

ھازىر مەن پېنسىيىگە چىققان بولساممۇ، پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى ئاستىدا شەھەرلىك سىياسى كېڭەشنىڭ ئەزا-

ئىيتساق، گەرچە ئۆزەم ئىسسىق ـ سوغاققا قارىماي، كېچە ـ كۈندۈز دىمەستىن نەچچە ئون يىلنى بىر كوندەك ئۆتكۈزۈپ، جاپالىق چىنىقىش ئىلىپ بارغان بولسامۇ، لىكىن كەسپتە قازانغان نەتىجەمنى بىر نەچچە خەنزۇ ئۇستىلارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ يېتەكچىلىك قىلغانلىغىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. شۇنداق دەپ ئىيتىشقا بولىدۇكى، مىنىڭ سۇنەي چېلىشىم ماھارەتتىن تاكى مەزمۇنىغىچە — ئۇيغۇر خەلق سەنئىتى بىلەن خەنزۇ خەلق سەنئىتىنىڭ ئوموملاشتۇرۇلۇشىدۇر.

1934 ـ يىلى، ئائىلىمىز ئۈرۈمچى نەنمىگدا تۆمۈرچىلىك قىلغاندا، مەن بىر تەرەپتىن ئاتامغا ياردەملىشىپ تۆمۈرچىلىك قىلىپ، بىر تەرەپتىن ۋاقىت چىقىرىپ كېچە ـ كۈندۈزلەپ سۇنەي چېلىشنى مەشق قىلدىم. بىر كۈنى بىر كىشى ئاتتا قىلاتقىلى كەلگەندە، مىنىڭ چالغان سۇنىيىمنى ئاڭلاپ ماختاپ كەتتى، ئۇ ئاتامغا: «سىنىڭ بالاڭنىڭ سۇنەي چېلىشتا تالانتى بار ئىكەن، مەنمۇ سۇنەي چېلىشنى ياخشى كۆرىمەن، ئەگەر ياقتۇرساڭ مەن ئۇنىڭغا ياخشى ئاھاڭلاردىن بىر نەچچىسىنى ئۆگىتىپ قوياي» دىدى. ئاتام دەرھال قارشى ئالىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. مەن ئەلۋەتتە ئىنتايىن خوشال بولدۇم. ئەسلىدە، ئۇ كىشى شەرقىي شىمالدىن كەلگەن پىدائىلار قوشۇنى ئىچىدىكى بىر پەيجاڭ بولۇپ ئىسمى فەن شياۋلياڭ، كىشىلەر ئۇنى فەن پەيجاڭ دەپ ئاتىشىدىكەن. ئىيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ — شەرقىي شىمال جىلىنلىق

سەنئەت ئائىلىسىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى

ئابدۇكۇل

بۇ يىل 85 ياشقا كىردىم، ئۆمرۈمدە پەقەت بىر ئىشـنىلا باشقا ئېلىپ چىقـالىدىم. ئۇ بولسىمۇ سۇنەي چېلىش. بەزىلەر ئائىلىمىزنى نەچچە ئەۋلات «سەنئەت ئـائىلىسى» دەپ ئاتىشىدۇ، ئەمىلىيەتتە، سۇنەي چېلىش بوۋىلىمىزدىن قالغان ئاتا كەسىپ ئەمەس. مېنىڭ ئاتا ـ بـوۋىلىرىمنىڭ ھەممىسى خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ،ساز چېلىشنى ياخشى كۆرىدىغان خەلق ناخشىچىلىرى ئىدى. مېنىڭ ئەۋلاتلىرىم گەرچە ھەممىسى سەنئەت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان بولـسىمۇ، لېكىن ھەممىسىلا سۇنەي چالمايدۇ. شـۇنداق بولـسىمۇ ئۇلارنىڭ سەنئەتنى قىزغىن سۆيۈشى ــ خېلى دەرىجىدە مېنىڭ تەسىرىمگە ئۇچرىغانلىقتىن بولدى.

ئەگەر مېنىڭ ئائىلەم ھـەقىقەتەن «سەنئەت ئائىلـسى» دەپ ئـاتالسا، ئۇنداقتا بـىزنىڭ ئـۆسۈپ يـېتىلىش جەريانىمىز ــ خـەنـزۇ سەنئەتكارلىرىنىڭ يـۈرەك قېنىنى سىڭدۈرۈپ، خالىسانە ياردەم بەرگەنلىكىنىڭ داستانى.

پەقەت ئۆزەمنىڭ سۇنەي چېلىشنى ئۆگىنىشىمنى ئېلىپ

يەرلىك ناخشا ـ ئۇسۇلىغاچالالايدىغانلىغىنى ئويلاپ باقمى-
غان ئىكەنمەن» دەيدۇ ھەمدە ئۇ ناھايىتى خوشال ھالدا
بىز ناخشا ـ ئۇسۇل ئەترىدىدىكىلەرنى غەربىي بىنادا كۈتۈ-
ۋالدى. نەق مەيداندا مەن فەن پەيجاڭ ئۆگىتىپ قويغان
«كىلىنىنىڭ ئانىسىنىڭكىگە قايتىشى» قاتارلىق ناخشىلارغا
چېلىپ بەردىم. كېيىن يەنە فەن پەيجاڭدىن خېبېي باگزا
(خېبېينىڭ يەرلىك ناخشىسى) ئاھاڭلىرىنى ئۆگىنىۋالدىم.
بۇ ئاھاڭغا چېلىشتا ئۇ ئۆزگىچە ماھارەتكە ئىگە ئىدى،
ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، سۇنەينىڭ ئۇچىدىكى ئۇشتى-
گىنى ئېلىۋېلىپ بۇرنى بىلەن پۇدەپ تۇرلۇك ئاھاڭلارنى چى-
قىراتتى. مەن بۇنى ئىنتايىن يېڭىلىق ھىس قىلىپ، ئۇنىڭ
بۇ ماھارىتىنى ئۆگىنىۋېلىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ سەرپ قىل-
دىم. فەن پەيجاڭنىڭ خالىس ئۆگىتىشى بىلەن ئاخىرى ئۆ-
گىنىۋالدىم. شۇندىن ئېتىۋارەن مەن سۇنەي چېلىشنىڭ ھەر
خىل شەكلى، مەزمۇنى ۋە ماھارەت جەھەتتە تېخىمۇ پىشىپ
يېتىلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ بىردەك ياخشى باھاسىغا
ئېرىشتىم. مەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى مۇقاملىرىنىلا ياخ-
شى كۆرۈپلا قالماي، خەنزۇ خەلقىنىڭ چاڭچىلىرىنىمۇ
ياخشى كۆرۈمەن، داۋاملىق چاڭچىل كۆرۈپ ئاڭلايمەن. ئا-
ساسلىغى ھەر خىل چاڭچىللارنىڭ سۇنەي بىلەن چېلىنىدى-
غان ئاھاڭلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ قانداق يەردە قانداق
ئاھاڭدا چېلىنىدىغانلىغىنى مىڭەمگە سىڭدۈرۈپ، ئۆيگە قايت-
قاندىن كېيىن دوراپ ئاخىرى ئۆگىنىۋالغىچە چالىمەن، شۇ

بولۇپ، ئاتا - بوۋىسىنىڭ ھەممىسى ئۇستا سۇنەيچى ئىكەن،
ھەر قېتىم توي - تۆكۈن، ھېيت - بايراملاردا كىشىلەر
دائىم ئۇلارنى سۇنەي چېلىشقا تەكلىپ قىلىدىكەن. ئۇلار-
نىڭ سۇنىيى مۇستەقىل بىر تەرەپ بولۇپ شەكىللىنىپ،
كۆپلىگەن شاگىرتلارنى تەربىيىلىگەن، كېيىن ئۇلارنىڭ
ھەممىسى داڭدار خەلق سەنئەتكارلىرى بولۇپ قالغان
ئىكەن.

شىڭشىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ۋاقىتلار-
دا، ھەر يىلقى «12 - ئاپرېل» سىياسى ئۆزگىرىش غەلىبە
قىلغان كۈنىدە داغدۇغىلىق تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈ-
زۈلۈپ، ھەر مىللەت خەلقى ئۆز مىللىتىنىڭ بايرام-
لىق كىيىملىرىنى كىيىپ، ئەر - ئايال رەت بولۇپ،
ناخشا - ئۇسۇل ئوينايتتى. ئۇ ۋاقىتلاردا شەرقىي
شىمالنىڭ ياڭگې ناخشا - ئۇسۇلى (يەرلىك ئۇسۇل)
ناھايىتى ئەۋج ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭدا چوقۇم سۇنەي بې-
لەن تەڭكەش قىلىنىشى لازىم ئىدى. مىنىڭ فەن پەيجاڭدىن
ئۆگەنگەن 1 - ناخشام — دەل شەرقىي شىمال ياڭگې ئۇ-
سۇل مۇزىكىسى ئىدى. مېنىڭ سۇنەي چېلىشتا ئاساسىم
بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى قېتىم چېلىپلا، چېلىش قائىدى-
لىرىنى ئۆگىنىۋالدىم. شۇ يىلى «12 - ئاپرېل» مەزگىلىدە
مەن ناخشا - ئۇسۇل ئەترىتىگە تەڭكەش قىلىپ بەرگەن
ئىدىم، شىڭ شىسەي مېنى بايقاپ قېلىپ ھەيران بولغان
ھالدا: «شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭمۇ شەرقىي شىمالنىڭ

ئاھاڭلىرىنى تېزلا ئۇگىنىۋالدىم. سوئنيىمنى ئارتىستنىڭ ناخشىسىغا ماسلاشتۇرۇپ چېلىپ، چاڭچىلىگە ھەقىقەتەن كۆپ تۇس قوشتۇم.

خەنزۇ ئاكىلارنىڭ ياردىمى بىلەن مېنىڭ سەنئەت جەھەتتىكى ماھارىتىم يېڭىدىن يېتىلىۋاتقان چاغلار — دەل جۇڭگو كومپارتىيىسى شىڭشىسەي بىلەن ياپونغا قارشى مىللى بىرلىكسەپ مۇناسىۋىتى ئورناتقان، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى كۆپلىگەن مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزالىرىنى شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتىپ، ياپونغا قارشى تەشۋىقاتنى پائال قاناتيايدۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقىنى قوغداۋاتقان ۋاقىتلار ئىدى. ھەر قايسى سەنئەت ئۆمەكلىرى ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنى مەزمۇن قىلغان ئويۇنلارنى پائال تەييارلاپ ھەمدە ھەرقايسى جايلارغا بېرىپ خالىسانە ئويۇننى قويۇپ، ياپونغا قارشى ئىئانە توپلاش، ياپونغا قارشى ئالدىنقى سەپتە جەڭ قىلىۋاتقان ئوفىتسېر ۋە جەڭچىلەرگە كىيىم - كېچەك ۋە دورا يىغىۋاتقان ئىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىغا رەھبەرلىك قىلىپ جاھانگىرلىكنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرىدىغان، ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنى تەشۋىق قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئېڭىنى ئۆستۈرىدىغان سىياسى تەشكىلات ئىدى. بىز شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت سەنئەتچىلىرى ۋە سەنئەت ئۆمەكلى-

ۋاقىتلاردا شىنجاڭ ئاھاڭىدىكى چاڭچىلىلار خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقالغان، ئۈرۈمچى «يۈەنشىن تىياتىرخانىسى»دا شىنجاڭ ئاھاڭىدا چاڭچىل ئېيتىش بىر گۇرۇپپىسى بار ئىدى. مەن ئامال قىلىپ ئۇ گۇرۇپپىدىكى ئاتىسى خۇنەنلىك، ئانىسى ئۇيغۇر شىنجاڭ ئاھاڭىدا چاڭچىل ئېيتىدىغان بىر سەنئەتكار بىلەن تونۇشتۇم. ئۇ ئارقىلىق ماشۇجىن، ۋاڭباۋشيەن، ۋېي گۈيخۇڭ، ماۋەنلۇ قاتارلىق ناخشا ئارتىستلىرى بىلەن تونۇشتۇم، ماۋەنلۇنى ئۇستاز تۇتتۇم. ئۇ شىنجاڭنىڭ ئاھاڭلىرىنى ئېيتىشتا كۆپ تەرەپلىمە ماھارەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، چالغۇ سازلىرىدىنمۇ ياخشى خەۋىرى بار ئىدى. ھەر خىل روللارغىمۇ چىقالايتتى. مەن دائىم چېلىنىدىغان ھەر خىل ئاھاڭلارنى تېز ئۆگىنىۋالدىم ھەمدە تەڭكەش قىلىپ چېلىشقا قاتناشتىم. شىنجاڭ ئاھاڭىدىكى شىجۈي تىياتىرلىرىدا سەنشۈەن (ئۈچ تارلىق ساز)، 4 تارلىق غىجەك ئاساس قىلىناتتى. بۇ سازلارغا سۇنىيىم قوشۇلسا، خۇددى كىمخاپ ئۈستىگە گۈل بېسىلغاندەك بولۇپ، تاماشىبىنلار ناھايىتى ياقتۇراتتى. ماۋەنلۇ (خۇيزۇ) بىلەن مەن ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلاردىن ئىدۇق، شۇڭا ئۇ مېنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى، ئۆزىنىڭ بىلىدىغانلىرىنى قىلچە قالدۇرماي ھەممىسىنى ماڭا ئۆگەتتى. مەنمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، «سۇ سېتىش»، «رەخت سېتىش»، «ئەمانىڭ چىراق كۆرۈشى» قاتارلىق 10 نەچچە چاڭچىلىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ناخشا

سائەتلەپ ئۇيۇن كۆرسەتسەمۇ ھارغىنلىق ھېس قىلمايتتىم. بولۇپمۇ ھەر قېتىم خەنزۇ يولداشلارنىڭ غەمخورلۇغىغا ئېرىشكىنىمدە، ئۆزەمنى كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغاندەك، چوغدەك ھېس قىلاتتىم. شۇچاغلاردا جاۋدەن قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان تەجرىبە تىياتىر ئۆمىكى ياپونغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش توغرىسىدىكى چوڭ تىپلىك دىراما «كۈرەش»نى قويۇپ ئۇرۇمچىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. بىز بۇ دىرامىدىن نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك تىياتىر بىلىملىرىنى ۋە رول ئېلىش ماھارىتىنى ئۆگىنىۋالدۇق. شۇڭا بۇ سەھنە ئەسىرىنى مەتمىن يۇسۇپ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندىن كېيىن، بىز ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا تەييارلاپ قويۇپ ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتۇق. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، سەنئەت ھاياتىم سۇنەي چېلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، ناخشا ئېيتىدىغان، دىرامىدا رولغا چىقىدىغان بولدۇم. بۇلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇ يولداشلارنىڭ ماڭا قىلغان ياردىمىنىڭ نەتىجىسى.

ئازاتلىقتىن كېيىن، پارتىيەمىنى يەنىمۇ تەربىيىلەش ئۈچۈن ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ يەرلىك كادىرلار كۇرسىغا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. ماڭا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى، بولۇپمۇ مىللى سىياسەتنى ئۆگەنلىتىپ، سوتسىيالىزىم يولىغا باشلىدى. مەن ئۆز ھاياتىمنى خەلققە، پارتىيىگە، پارتىيىنىڭ سەنئەت ئىشلىرىغا بېغىشلاشقا ئىرادە باغلىدىم. 1951 ـ يىلى ماخەنىڭ بۇجاڭ بىزنى بېيجىڭغا ئۇيۇن قويۇشقا ئاپاردى،

ري جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە چوڭقۇر تەربىيىگە ئىگە بولۇپ، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، بىرلىكتە ياپونغا قارشى تۇردۇق. ئۇۋاقىتلاردا مەن ياش، قاۋۇل ئىدىم. زېھنىي كۈچۈم تولغان، سىياسىي قىزغىنلىقىم ئۈستۈن ئىدى. سەنئەتتىكى ماھارىتىم بىلەن ياپونغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشقا ئىرادە باغلىغانىدىم. شۇڭا، ياپونغا قارشى تەشۋىقات ۋە ئىئانە توپلاش خىزمىتىگە پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئاتلاندىم. ھەر تەرەپنىڭ ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرىگە پائال قاتناشتىم. شۇچاغلاردا سۇنەي چېلىش جەھەتتە مەلۇم ئىجتىمائىي تەسىرگە ئىگە بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئويۇن قويغۇچى ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى يالغۇز كىشىلىك سۇنەي چېلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلاتتى. بەزى كۈنى كەچلىرى بىر قانچە ئورۇننىڭ ئويۇن قويۇش پائالىيىتىگە قاتنىشاتتىم، بولۇپمۇ ھېيت- بايرام كۈنلىرىدە ھەرقايسى زاۋۇت- كان، كارخانا، ئورگان، مەكتەپلەر شەرقىي شىمال ياڭگېر ئەترىدى تەشكىللەپ، مېنى سۇنەي چېلىپ يول باشلاشقا بەس- بەستە تەكلىپ قىلاتتى. بۇ چاغدا فەن پەيجاڭ ئۆگىتىپ قويغان شەرقىي شىمال ياڭگېرى ئاھاڭلىرى ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتتى. كۆپچىلىكنىڭ ۋەتەنپەرۋەر قىزغىنلىقى ناھايىتى ئۈستۈن بولغاچقا، تەكلىپنى زادى رەت قىلماي، كۈندىلىك پائالىيىتىمنى ناھايىتى زىچ ئورۇنلاشتۇراتتىم. بەزى چاغلاردا ھەتتا تاماق يېيىشكىمۇ ۋاقىت چىقىرالماي، ئۇدا 20 نەچچە

رىشتىم.
بىز دائىم قىسىملارغا چۈشۈپ، تاغ ۋە يىپ-زىلارغا بېرىپ سەييارە ئويۇن قويۇپ تۇرىدىغانلىقىمىز ئۈ-چۈن ئىشچان، مەزمۇنلۇق ئويۇن نومۇرلىرىنى تەييارلاشقا توغرا كېلەتتى، شۇڭا بۇ جەھەتتە خەنزۇ يولداشلاردىن ئاكتىپ ئۆگەندىم. 1953 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايون سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن شائخەي ھەربىي رايونىغا خەنزۇ يولداشلاردىن سېھىرگەرلىك ئۆگەنگىلى باردىم، شائخەيگە بارغاندىن كېيىن، ھەربىي رايوندىكى رەھبەرلەر مېنى شائخەي سېھرىگەرلىك پىرى يولداش چەن خۇايىڭغا تونۇشتۇرۇپ قويدى. مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ بېرىلىپ ھۈنەر ئۆگەندىم، ئۇ دەسلىۋىدە ھەر كۈنى ھەركەت، ھىسسىيات قول ماھارىتىنى مەشق قىلدۇردى، مەنمۇ كېچە-كۈندۈز دىمەي ھەتتا سوتكىلاپ مەشق قىلدىم. ئىككى ئاي-دىن كېيىن، ئاساسىي ماھارىتىمنى يېتىلىپ قالدى دەپ سىناق ئالغاندىن كېيىن، سېھرىگەرلىك ھۈنەرنى رەسمىي ئۆگىتىشكە باشلىدى. يېرىم يىل ۋاقىتتا سېھرىگەرلىك ئو-يۇنىدىن 78 نى ئۆگىنىۋالدىم، شىنجاڭغا قايتقاندىن كې-يىن، غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتاي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ قا-تارلىق جايلاردا سەييارە ئويۇن قويۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ياخشى باھاسىغا ئېرىشتىم.
مەن بىر ئاددى خەلق سەنئەتچىسى، خەنزۇ ئاكا-لارنىڭ سەمىمى ياردىمى بىلەن 60 يىللىق سەنئەت ھايا-

شۇ چاغدا ماۋجۇشىنى ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىدىكى رەھبىرىي يولداشلارنى كۆرۈپ، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزدىن ئىبارەت بۇ مىللەتلەر چوڭ ئائىلىسىنىڭ ئىللىقلىغىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بېيجىڭدا ئويۇن قويۇش مەزگىلىدە، ماخەنبىڭ بۇجاڭنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق مى لەنفاڭ، چاڭ شياڭيۈي، خۇباۋلىن قاتارلىق سەنئەت ساھەسىدىكى ئاتاقلىق كىشىلەر بىلەن تونۇشتۇق، ئۇلار بىزگە قىممەتلىك تەلىم بەردى، مەنمۇ ئۇلارغا شىنجاڭنىڭ نۇرغۇن ناخشىلىرىنى ئۈگىتىپ قويدۇم. مەن چاڭ شياڭيۈيدىن «خۇامۇلەن» تىياتىرى ناخشىلىرىدىن بىر قانچە پارچىنى، مى لەنفاڭدىن «مۇگۇيىڭنىڭ جەڭگە قوماندانلىق قىلىشى»تىياتىرى ناخشىسىدىن بىر قانچە پارچىنى ئۈگىنىۋالدىم، خۇباۋلىندىن تىل سەنئىتىدىكى ماھارەتنى ئۈگەندىم. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 53 - يىلى، 56 - يىلى، 59 - يىلى، 62 - يىلى، 64 - يىلى 5 قېتىم بېيجىڭغا بېرىپ ئويۇن قويۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەر خىل تىياتىر تۈرلىرىنىڭ ئۇستىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆز ئارا ئۈگىنىش ئارقىلىق، كۆپلىگەن خەنزۇ ئاكىلارنىڭ قىزغىن ياردىمى ۋە كۆڭۈل قويۇپ يېتەكلىشىگە ئېرىشتىم. سونەي ئاھاڭلىرىم ھەر جاينىڭ ئالاھىدىلىگى بىلەن بىرلىشىپ، مۇزىكا نەزىرىيىسى سەۋىيەم بېيىپ، جەلپ قىلىش كۈچۈم ئاشتى. ھەر مىللەت تاماشىبىنلىرىنىڭ تېخىمۇ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئې-

ئىنقىلاپ ئۇچقۇنى ۋە ئۇرۇغىنى چاچقۇچىلار

ئۇيغۇر سايرانى

1941 ـ يىلىدىن 1943 ـ يىلى 4 ـ ئايغىچە مەن شىنجاڭغا خىزمەتكە كەلگەن جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بىلەن شىنجاڭ گېزىتخانىسىدا بىرگە خىزمەت ئىشلىدىم. 1943 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1945 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە يەنە مۇشۇ يولداشلار بىلەن بىرگە شىڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدا قاماقتا ياتتىم.

مەن گېزىتخانىدا ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمدا خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن يولداش لى خې (شياۋلى) بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇردۇم. ئۇ چاغلاردا يولداش لى خې خەلقارا خەۋەرلەرنى تەرىجىمە قىلىشقا مەسئۇل ئىدى؛ مەن ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە ئوخشاش خىزمەتنى ئىشلەيتتىم. خەلقارا خەۋەرلەرنى بىۋاستە ئالاتتۇق، بىرلىكتە تەرتىپكە سالاتتۇق، سىلىشتۇرۇپ تۈزىتىپ چىقاتتۇق. يولداش گوچۇنزې دەسلەپ شىنجاڭ شۆيۈەنىدە ئوقۇتقۇچى ئىدى، كېيىن گېزىتخانىغا يۆتكىلىپ كەلدى. يولداش ۋاڭ باۋچيەن ئۇ چاغلاردا گېزىتخانىنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا يەنئەندىن گېزىتخانىغا كېلىپ ئىشلەۋاتقان يولداشلار ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگو كوم-

تىمنى ئۆتكۈزدۈم. ھازىر خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشقا چىقىپ، ئەدىبى - سەنئەت 6 - دەرىجە تەمىناتىدىن بەھرىمان بولۇۋاتىمەن. بۇلتۇر ھەربى رايوننىڭ رەھبەرلىرى 20 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، ھەربى رايون قۇرۇلۇش ئەترىدىنى ئەۋەتىپ، 175 كۇۋادرات مېتىر يەرنى ئىگەللىگەن تۇرالغۇ جاي سېلىپ بەردى. 1984 - يىلى 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى «غالىبىيەت گېزىتى» مېنى مەخسۇس خەۋەر قىلدى. ھەر قېتىم شان - شەرەپكە ياكى پاراۋانلىققا ئېرىشكىنىمدە، ئالدى بىلەن كوممۇنىستلارنىڭ ماڭا بەرگەن تەربىيىسى، خەنزۇ يولداشلارنىڭ خالىس ياردىمىنى ئويلايمەن.

مېنىڭ 18 پەرزەنتىم، 24 نەۋرەم بار، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى كەسپىي ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر. بەزىلىرى گەرچە باشقا تارماقلاردا خىزمەت قىلسىمۇ، لېكىن ئەدەبىيات - سەنئەت ھەۋەسكارلىرى. بىزنىڭ «سەنئەتچىلەر ئائىلىسى»نىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىق گۈلىگە تولغان جەريان. نەۋرىلىرىم بىلەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىق گۈلىنى دائىم سۇغۇرۇپ، تېخىمۇ چىرايلىق ئېچىلدۇرۇپ، مەڭگۈ توزۇتمايمەن.

يىۋى سەۋىيىسى ۋە كەسپىي بىلىمىنىڭ ئۆسۈشىگە ناھايىتى كۆڭۈل بۆلەتتى ۋە كونكرېت چارە ـ تەدبىرلەرنىمۇ كۆرەتتى. بولۇپمۇ مىللىي يولداشلارغا ـــ تەھرىر بۆلۈمىدىكى يولداشلارغا بولسۇن، مەتبە بۆلۈمىدىكى نابورچىك، سېنكوگىراپ ۋە باشقا بۆلۈملەردىكى يولداشلارغا بولسۇن ھەممىسىگە ھەرتەرەپتىن ياردەم قىلىپ كۆڭۈل بۆلەتتى.

1942 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا كەلگەندە، شىڭ شىسەي گېزىتخانىدا ئىشلەۋاتقان كوممۇنىستلارنىڭ ھەممىسىنى يۆتكىدى «يەنئەنگە كېتىدىغان بولدى» دىگەن يالغان ياۋىداق گەپلەرنى تاراتتى. يولداش لى خې بىزبىلەن خوشلىشىپ تۇرۇپ: «بىز كېتىدىغان بولۇپ قالدۇق، ئامان بولۇڭلار» دىدى. مەن ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ كېتىشىدە ئۇلارنىڭ باشقىچە بىرەر ئىشى بارمۇ دەپ گۇماندىمۇ بولمىغان ئىدىم. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي گېزىتنىڭ سىياسى يۆنىلىشىدە خېلىلا چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. گېزىتكە مەزمۇنى ئىلغارراق بولغان ماقالىلار بېسىلمايدىغان بولدى. مەن بۇ ئەھۋاللارنى كۆرگەندىن كېيىن، گېزىتخانىدىن كوممۇنىستلارنى يۆتكىۋېتىش سەۋەبىنى چۈشىنىشكە باشلىدىم ۋە ئەكسىيەتچىلەرنىڭ شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىدە ئۆستۈنلۈكنى ئىگەللىگەنلىكىنى سەزدىم. 1943 ـ يىلى 1 ـ ئاي ئىچىدە گومىنداڭنىڭ خارجى باشقارمىسىغا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتكەن مەخسۇس خادىمى (تېپەيىۋەن)، (بۇنىڭ ئىسمى ھازىر ئېنىق يادىمدا قالماپتۇ، ۋۇپەمىلىك بولسا كېرەك)

مۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ئېلان قىلغان ئەمەس. ئەمماسۆز - ھەركەتلىرىدىن، ئۇلارنىڭ يازغان ماقالىلىرىدىن بۇ ئادەملەرنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردىن پەرقلىق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ سۆز-ھەركىتى، ئىدىيىسى، كۆز قاراشلىرى بىلەن ئەتراپىدىكى ئادەملەرگە قاتتىق تەسىركۆرسىتەتتى. ئۇلاريازغان ماقالىلاردا ماركسىزىم - لېنىنىزىمنىڭ ئومۇمىي ھەقىقىتى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلار ناھايىتى ئاددى داۋلىلار بىلەن بۈيۈك ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلاتتى. ئۇلاردا مېھرى - مۇھەببەت ۋە غەزەپ - نەپرەت چېگرىسى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. خەلققە، دوستلارغا تولىمۇ قىزغىن، مېھرىۋان، دۈشمەنگەقاتتا غەزەپ - نەپرىتى كۈچلۈك ئىدى. ئۇلار شۇچاغلاردا مەملىكىتىمىزگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن ياپون ئىمپېرىيالىستلىرى، ياۋروپانى بېسىۋېلىپ پۈتكۈل دۇنياغا ھۆكۈمران بولۇشقا ئىنتىلگەن گېرمان فاشىستلىرىغا، مەملىكىتىمىزئىچىدىكى تەسلىمچىۋەتەن ساتقۇچلارغا قاتتىق غەزەپ-نەپرەت بىلدۈرەتتى. ئۇلار ياپون قاراقچىلىرىغا، نېمىس فاشىستلىرىغا قارشى كۈرەشۋاتقان ۋەتەنپەرۋەر جەڭچىلەرنى سەمىمى، قىزغىن قوللاپ قۇۋۋەتلەيتتى، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ مەدەت بېرەتتى. گېزىتخانىدا ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن بىرگە ئىشلىگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭسىياسى-ئىدى-

تاشلىغانلىغىنى ئۇقتۇم. تۇرمىدە كوممۇنىستلارنىڭ ماڭا بولـ
غان سىياسى تەسىرى ناھايىتى كۈچلۈك بولدى. بۇ يولداشلار
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قانداق تەشكىللەنگەنـ
لىگىنى، كېيىن ئېلىپ بارغان ئىنقىلاۋىي كۈرەشلىرىنى تەپـ
سىلى سۆزلەپ بەردى. ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق ئىچكى
ئۆلكىلەردىكى ئىنقىلاۋىي ھەرىكەتلەرنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۇلغىـ
يىپ بېرىشى ۋە شىنجاڭدىكى شىڭشىسەينىڭ ئېلىپ بارغان
تۈرلۈك ئەكسىيەتچىل ھەرىكەتلىرىنى ماڭا بىر - بىرلەپ
چۈشەندۈردى. ماڭا نىسبەتەن پارتىيە تارىخىدىن دەرس
ئۆتكەندەك بولدى، كوممۇنىستلارنىڭ ماڭا سىياسى جەھەتـ
تىن بەرگەن تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر بولدى. ئۇلارنىڭ
ماڭا بەرگەن تەربىيىسى كوممۇنىزىم جۇڭگودا جەزمەنغەلىـ
بە قىلىدۇ، دىگەن ئىشەنچىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.
ئۇلار دۈشمەن مەيلى قانچىلىك دەرىجىدە غالجىرلاشسۇن،
كوممۇنىزىم تۇغى ئەڭ ئاخىرىدا شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالـ
غان پۈتۈن جۇڭگودا جەۋلان قىلىدۇ، دەيتتى. ئۇلار ئۆزلىرى
كىچە - كۈندۈزلەپ ئىنقىلاپ نەزىرىيىسىگە ئائىت كىتاپـ
لارنى كۆرەتتى، ۋ. ك. پ (ب) تارىخىنى ئۆگىنەتتى. ئۇلار
مېنىڭ رۇسچە بىلىدىغانلىغىمنى ئۇققاندىن كېيىن مەندىن
رۇسچە ئۆگەندى، ماڭا خەنزۇچە ئۆگەتتى. مۇشۇ كوممۇنىستـ
لارنىڭ سىياسى، ئىدىيىۋى تەربىيىسى ئاستىدا مەن شىڭشىـ
سەي تۈرمىسىدىن چىقىشىم بىلەنلا شۇ چاغدا ئۆلكىمىزدە
كۆتىرىلگەن ئازاتلىق ھەرىكەتكە — 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا

ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى قوللاپ-
قۇۋۋەتلەپ ئەكسىيەتچىل مەزمۇندا مەخسۇس ماقالا ئېلان
قىلدى. شۇندىن كېيىنلا ئەكسىيەتچىل مەزمۇندىكى ماقالى-
لار ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى، مەن شۇچاغدىلا كوممۇنىست-
لارنىڭ گېزىتخانىدىن يۆتكۈۋېتىلگەنلىكىنىڭ ھەقىقىي سە-
ۋەۋىنى ئېنىق بىلىۋالدىم.

1943 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي-
نىڭ جاسۇسلىرى مېنى قولغا ئېلىپ 1 ـ تۈرمىگە ئاپىرىپ
قامىدى. ئارىدىن 2 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن — 4 ـ ئاينىڭ
13 ـ كۈنى1-تۈرمىگە گېزىتخانىداۋەباشقا ئورۇنلاردا ئىشلىگەن
كوممۇنىستلارنى ئېپكېلىپ سولىدى. مەن بىلەن بىر كامېرغا
قاماپ قويۇلغانلار ئىچىدە يولداش لى ۋورۇ (جامائەت خەۋپ-
سىزلىكى مىنىستىرلىكىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان، ھازىر
مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى)،
يولداش ليۇ خۇيىڭ (ئازاتلىقتىن كېيىن بىر مەزگىل شىن-
جاڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى
بولغان)، گوچۇنزې (ھازىر خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىش-
قا چىققان، خېنەندە) قاتارلىق كوممۇنىستلار بار ئىدى. مەن
بۇ يولداشلار بىلەن ئۇزاق ۋاقىت قاماقتا بىرگە بولۇش
جەريانىدا شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ئەھۋاللارنىڭ ماھىيىتىنى
چۈشەندىم. جاللات شىڭ شىسەينىڭ ھەر خىل ئالدامچىلىق
ۋاستىلەر بىلەن كوممۇنىستلارنى ئاۋال بىر نەچچە ئورۇنغا
بۆلۈپ قامىغانلىقىنى، كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن تۈرمىگە

ئۇ چاغدا شىنخۇا ئاخبارات ئارگىنىتلىغىنىڭ موسكۋادا تۇرۇشلۇق مۇخبىرى ئىكەن. بىز بىرلىكتە شىنجاڭدا ئۆتكەن كۆرەش يىللىرىنى ئەسلەپ ئۆتتۇق. بەختكە قارشى يولداش لى خې ۋاپات بولۇپ كەتتى. مەن ئۆتكەن يىل بېيجىڭدە ئۇنىڭ يولدىشى چۈيدۈيىنى يوقلاپ قويدۇم.

چېن تيەنچۇ، ماۋزېمىن قاتارلىق ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنىڭ قۇربان بولغانلىغىنىڭ 40 يىللىغىنى خاتىرىلىگەن كۈنلەردە ئەينى يىللاردا شىنجاڭدا ئىشلىگەن كوممۇنىستلارنىڭ ھەممىسى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ تەزىيە ھەركەتلىرىگە قاتناشتۇرۇلدى. بۇ كەلگەن يولداشلار ئىچىدە ئۆز ۋاقتىدا مەن بىلەن تۈرمە كامېرىدا بىرگە ياتقان لى ۋۇرۇ، گۇچۇنزې قاتارلىق يولداشلارمۇ بار ئىدى. بىز كۆرۈشكەندىن كېيىن ئەينى يىللاردا بىرگە بولغان ھاياتىمىزنى قايتا بىر ئەسلەشتۇق، دوستلۇغىمىزنى ئىزھار قىلىشتۇق، بۇ كوممۇنىستىك تەربىيىچىلەرنىڭ كۆپلىگەن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىققانلىغىغا تەشەككۈر بىلدۈرىمىز. بۇ كوممۇنىست يولداشلار ئىنقىلاپ ئۇچقۇنىنى ۋە ئۇرۇغىنى چاچقۇچىلاردۇر. ئۇلار پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرغۇچىلاردۇر. مىللى ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىشنىڭ نەمۇنىلىرىدۇر.

قىزغىن قاتنىشىپ كەتتىم.

1949 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولدى. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى ۋاڭ جېن، ۋاڭ ئېنماۋ قاتارلىق يولداشلار باشچىلىقىدا ئۈرۈمچىگە كەلدى. مىللى ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىمۇ ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئۇلار بىلەن غەلبىلىك ئۇچراشتى. خوشاللىقىمىزدىن كۆزىمىزدىن ياشلار تۆكۈلدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا ئاز سانلىق مىللەتلەردىن تۇنجى قېتىم 10 نەچچە نەپەر يولداش شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. مەنمۇ ئەنە شۇ يولداشلارنىڭ بىرسى ئىدىم. پارتىيىگە كىرىش قەسەمىيات مۇراسىمىدا بۇرۇن مەن بىلەن تۈرمىدە بىرگە ياتقان يولداش ليۇ خۇيىڭ كۆپچىلىك ئارىسىدىن چىقىپ مېنى چىڭ قۇچاغلاپ تۇرۇپ مېنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغانلىقىمنى قىزغىن تەبرىكلىدى ھەمدە خوشاللىق بىلەن: «تۈرمە كامېرىدا بىرگە بولغان ۋاقىتلىرىمىزدا بىز سىلەرنىڭ ئىسمى-جىسمىغا لايىق كوممۇنىزىمچىلاردىن بولۇشۇڭلارنى ئۈمىت قىلاتتۇق، مەن بۈگۈن ئۆز كۆزۈم بىلەن سىنىڭ پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغانلىقىڭنى كۆردۈم. بۇ ئەلۋەتتە چوڭ خوشاللىق ئىشتۇر. مەن سىنىڭ پارتىيە ئەزاسى بولغانلىقىڭنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن دىدى. 1950 ـ يىلىنىڭ بېشىدا مەن موسكۋادا يولداش لى خې بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

كۆرسىتىش ۋاستىسى بىلەن قوتۇلۇپ كەلگەن.» بەزى يولداشلار شۇ باسقۇچتىكى تارىخنى ئازاتلىقتىن بۇرۇنقى ئۇرۇمچىنىڭ مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ئەڭ ياخشى بولغان مەزگىلى دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ سۆز ناھايىتى توغرا ئېيتىلغان. ئەينى ۋاقىتتا، ئۇرۇمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى، بولۇپمۇ ھەرمىللەت ياشلىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ماركسىزمنىڭ مىللەت نۇقتىئىنەزىرىنى ئۆگىنىش، ئىتتىپاقلىشىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەش ئېلىپ بېرىش تەربىيىسىگە ئېرىشىش ئارقىلىق، ئىدىيىدىن - ھەركەتكىچە ياپون جاھانگىرلىگىنى يوقىتىپ، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئازاتلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئورتاق نىشانغا ئىگە بولغان ئىدى.

بۇ خىل يېڭى ئىدىيىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ھامان ئوبېكتىپ شارائىتنىڭ ئويغىتىشىغا مۇھتاج بولىدۇ. ئۇرۇمچىدىكى ھەرمىللەت خەلقىدە بىر نىيەتكە كېلىپ دۆلەتنىڭ غېمىنى يېيىش ئىدىيىسىنىڭ بارلىققا كېلىشىمۇ ئوبېكتىپ شارائىتنىڭ ئويغىتىشىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئورتاق چاقىرىق قىلىش رولىغا ئىگە بولغان كىتاپ - ژورناللار ئەينى ۋاقىتتا خەلقنى ئويغىتىدىغان كۈچلۈك قورال ئىدى. 1935 - يىلى 5 - ئايدا يۈي شۇسۇڭ، جاۋشى قاتارلىق 25 نەپەر كوممۇنىست «ئاممىنى ئويغىتىش» تەك ئىنقىلاۋىي ئارزۇ بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ خىزمەت قىلغان.

كىتاپ - ژورنال ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى مىللى ئىتتىپاقلىققا نەزەر

زەي يۈيلىن

جۇڭخۇا مىللىتى تولۇپ - تاشقان قەھرى - غەزەپ بىلەن ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ غالجىرانە تاجاۋۇزىغا قارشى كۈرەش قىلىنۋاتقان پەيتتە، غەربىي شىمالدىكى چىگرا شەھرى بولغان ئۈرۈمچىنىڭ ھەممىلا يېرىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەش ناخشىلىرى، كۈرەش شوئارلىرى قاپلىغان ئىدى. بۇ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق تىلىغا ئايلىنىپ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان غايەت زور دولقۇن بولۇپ شەكىللەنگەن ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىنىڭ ھەقىقەتەن ئۆيۈلتاشتەك مۇستەھكەم بولۇشى — ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەننى خېيىم خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن زىچ ئىتتىپاقلاشقانلىقىدىن بولدى. خۇددى ماۋجۇشى «جۇڭگو ئىنقىلاۋى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى» دىگەن ماقالىسىدا كۆرسەتكەندەك: «جۇڭخۇا مىللىتى تەركىۋىدىكى ھەر مىللەت خەلقى چەت مىللەتلەرنىڭ زۇلمىغا قارشى تۇرۇپ كەلگەن ۋە بۇنداق زۇلۇمدىن قارشىلىق

دەرسلىكلىرىنى تۈزۈپ چىقتى ۋە تەرجىمە قىلدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى، ئۇرۇمچىدە مىللى مەكتەپ يوق بولۇپ، خەنزۇ مەكتەپلىرىنىڭ دەرسلىكىمۇ گومىنداڭ مائارىپ مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن بىر تۇتاش تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن نەشر قىلىپ تارقىتىلاتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنى كونا، ئىدىيىسى رىياكسيون، دەۋر ئېھتىياجىدىن كېيىن قالغان ئىدى. يېڭىدىن تۈزۈلگەن ھەر مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش دەرسلىكلىرى 1936 - يىلىدىن باشلاپ بېسىلغان. 1937 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى شۇي لياڭ تۈزۈپ - تەرجىمە قىلىش كومىتېتىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ، ئىنقىلاۋىي ئىلغار ئىدىيىنى تارقىتىدىغان بىر تۈركۈم ئوقۇتۇش ماتىرىياللىرىنى تۈزۈپ - تەرجىمە قىلدى. 1936 - يىلىدىن 1939 - يىلىغىچە بولغان 3 يىل ئىچىدە ھەرخىل يېزىقتىكى دەرسلىكتىن جەمئى 300 مىڭ پارچە بېسىلىپ، ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى. 1939 - يىلى تۈزۈپ - تەرجىمە قىلىش كومىتېتى تولۇقلىنىپ، مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، يەنە بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرى تۈزۈپ - تەرجىمە قىلىش خىزمىتىگە قاتناشتى. پەقەت شۇ بىر يىلدىلا، تۈزۈپ - تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇ، ئۇيغۇر، موڭغۇل، قازاق يېزىقىدىكى دەرسلىك 25 خىل 37 قىسىم بولۇپ، جەمئى 190 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق بېسىلغان.

شۇنىڭدىن كېيىنلا ئىنقىلاۋىي ئىلغار ئىدىيىلەرنى تارقىتى-
دىغان كىتاب - ژورناللار تۈركۈم -
تۈركۈملەپ چەت دۆلەتلەردىن ئۈرۈمچىگە
تارقالغان. شۇ ۋاقىتتا بىر قەدەر كەڭ تارقىلىپ، تەسىر
دائىرىسى چوڭ بولغانلىرى خەنزۇچە «ۋەتەننى قۇتقۇزۇش
ۋاقىت گېزىتى»، «جۇڭگو ئىشچىلىرى» ژورنىلى، شۇنىڭدەك
لېنىن، ستالىننىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرى، سوۋېت
قازاقىستانىدا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە كىتاب-
ژورناللار، ئارقا - ئارقىدىن ئۈرۈمچىگە تارقالغان ماركس،
ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن ئەسەرلىرىدىن تەرجىمە قىلىن-
غان كىتاپلار ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق
قىلىۋاتقان شىڭشىسەي دەۋر ئېقىمىغا ماسلىشىش ئۈچۈن،
كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ
سىياسىتىنى قوبۇل قىلدى ھەمدە كوممۇنىستلارنىڭ ياردىمى
ئاستىدا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى
بىلەن دوست بولۇش ۋە مىللەتلەر باراۋەرلىكى قاتارلىق-
لارنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان «6 بۈيۈك سىياسەت»نى تۈ-
زۈپ چىقتى. شىڭشىسەي ھۆكۈمىتى جۇڭگو كوممۇنىستلىرى
ۋە ئىلغار زاتلارنىڭ تەسىرى بىلەن «مىللەتلەرنىڭ
مەدىنىي - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش» بىلەن
بىر ۋاقىتتا 1935 - يىلى تۈزۈپ - تەرجىمە قىلىش كومى-
تېتىنى قۇرۇپ، ئىلغار مەزمۇنغا ئىگە بولغان خەنزۇ، ئۇي-
غۇر، موڭغۇل، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش

رۇمچىدىكى كەڭ ئاممىنىڭ، بولۇپمۇ ھەرمىللەت ياشلىرىنىڭ ئارزۇ قىلىپ ئىزلىنىدىغان مەنىۋى ئوزۇقىغا ئايلانغان ئىدى.

1935 ـ يىلدىن بۇرۇن، ئۈرۈمچىدە پەقەت خەنزۇچە «شىنجاڭ گېزىتى»لا چىقىدىغان،1936 ـ يىلدىن باشلاپ كوممۇنىست مەنسۇرنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ ئۇيغۇرچىسى بېسىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر گېزىتخانىدا ئىككى خىل يېزىقتىكى گېزىت چىقىرىشتىكى يېڭى ۋەزىيەت يارىتىلدى. 1937 ـ يىلى بىرتۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باش ئىدارىسىغا كېلىپ ئىشلەپ،ئاساسلىق رەھبەرلىك خىزمىتى ۋەھەرقايسى بەتلەرنىڭ تەھرىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. خەنزۇچە بەتنى يېڭىلاپ مەزمۇننى بېيىتىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇرچىسىنى ھەپتىلىكتىن ئىككى كۈنلۈككە ئۆزگەرتتى، يەنە قازاقچە بەتمۇ چىقىرىلدى. 1941 ـ يىلى 5 ـ ئايدا 3 كۈندە بىر چىقىرىلىدىغان روسچە «يېڭى ئاخبارات»مۇ نەشر قىلىندى. 1941 ـ يىلى 4 ـ ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا باش ئىدارىدىن چىقىرىلغان 3 خىل يېزىقتىكى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ تىراژى 14 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە:

خەنزۇچە (كۈندىلىك سان) 6.866 پارچە؛
ئۇيغۇرچە (قوش كۈنلۈك) 4.392 پارچە؛
قازاقچە (ھەپتىلىك) 3.238 پارچە؛

5 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان 3 كۈندە بىر

بۇنىڭ ئىچىدە: خەنزۇچە تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپ دەرس-
لىكى 12 قىسىم 50 مىڭ پارچە؛
خەنزۇچە تولۇقسىز باشلانغۇچ مەكتەپ دەرس-
لىكى 20 قىسىم 100 مىڭ پارچە؛
موڭغۇلچە باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكى
2 قىسىم 5000 پارچە؛
ئۇيغۇرچە باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكى
1 قىسىم 20000 پارچە؛
قازاقچە باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكى
2 قىسىم 10000 پارچە؛
ئۇيغۇرچە ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكى
2 قىسىم 5000 پارچە؛

بۇ يىلدىن تۈزۈپ-تەرجىمە قىلىنغان ئوتتۇرا - باش-لانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرىدە «مىللەتنى شەكىل، 6 بۈيۈك سىياسەتنى مەزمۇن قىلىش» روھى ئىزچىللاشتۇرۇلغان، يەنى «ماركسىزىمچىلار ئېيتقان مەزمۇنى پرولېتارىياتنىڭ، شەكلى مىللەتنىڭ بولۇش» دىگەن ئىنقىلاۋىي قانۇنىيەت ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ ئەمىلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ مەدىنىيەت كىتاپخا-نىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقارا كىتاپخانىسى كەينى - كەينىدىن ئۈرۈمچىدە تىجارەتكە كىرىشىپ، مەملى-كەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى نەشر قىلىنغان ھەرخىل ئىلغار كىتاپ - ژورناللار بولۇپمۇ سوۋېت خەلقارا كىتاپخانىسىدا سېتىلىدىغان مىللى يېزىقتىكى كىتاپ - ژورناللىرى ئۇ-

ژورنىلى»دا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەرمىللەت ئەدەبىيات خىزمەتچىلىرى ئارىسىدا زور تەسىر قوزغىغان.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئۆرۈمچىدىكى كىتاپ ـ ژورنال ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىلىق، ئەينى ۋاقىتتىكى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق ئاساسىدىكى ياخشى مۇناسىۋەتكە نەزەر سالساق كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. گەرچە بۇ مۇناسىۋەت كېيىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئاياق ـ ئاستى قىلىشىغا ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يىلتىزىدىن چىققان يېڭى بىخ، يېشىل يوپۇرماقلىرى ھازىرقى سوتسىيالىزىمچە يېڭى مىللى مۇناسىۋەتكە يېڭى تۈس قوشتى.

چىقىدىغان روسچە «يېڭى ئاخبارات»نىڭ ھەرقېتىمقى
تىراژى 1500 پارچە ئىدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يېزىغىدا چىقى-
دىغان «شىنجاڭ گېزىتى» ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت
خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق ئىتتىپاقلىقنى ئۆپۆملۈك
كۆچەيتتى. بولۇپمۇ ھەر خىل يېزىقتىكى گېزىتلەردە
ماكسىزىمنىڭ مىللەت نۇقتىئىنەزەرلىرى، ئىتتىپاقلىشىپ
ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئىدىيىسى كەڭ
تەشۋىق قىلىندى. بۇ ئارقىلىق ئاممىنى تېخىمۇ كەڭ
كۆلەمدە تەربىيىلەپ، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك
ۋە ئىنتېرناتسىئونالىزىملىق ئىدىيىۋى ئېڭى-ى ئۆستۈرۈلدى.
ئۇندىن باشقا، «شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇدى مەسئۇل
بولۇپ باسقان «جاھانگىرلىككە قارشى كۆرەش سېپى»،
«شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ ئاياللىرى»، «يېڭى بېخ»
«ئەدىبى ـ سەنئەت ئايلىق ژورنىلى» قاتارلىق ژورناللارنىڭ
ھەممىسىنى ھەر مىللەت مۇشتىرىلىرى ياخشى كۆرەتتى.
كوممۇنىست يۈي شۇسۇڭنىڭ مىللى سىياسەت توغرىسىدىكى
ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالىسىنى ماۋدۇن، ساكوگلىياۋ قاتار-
لىق ئىلغار زاتلارنىڭ مىللى مەسىلە توغرىسىدىكى
نەزىرىيىلىرىنىڭ تەرجىمىلىرى «جاھانگىرلىككە قارشى كۆرەش
سېپى»دە ئېلان قىلىنغان. كومپارتىيە ئەزاسى بەيدافاگىنىڭ
«ياخشى بالا» دېگەن ھېكايىسىدا ئىككى باشلانغۇچ مەكتەپ
ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆز ئارا تىل يېزىق ئۆگىنىشىدىكى
ھېكايىسى تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئەسەر «سەنئەت ئايلىق

ئۆزى بىۋاستە سىياسىي ئىقتىسات ۋە خەلقارا ۋەزىيەتتىن دەرس سۆزلەپ ئوقۇغۇچىلارنى ئىنقىلاۋىي ناخشىلارنى ئېيتىشقا، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى درامىلارنى ئويناشقا تەشكىللەپ، مەكتەپ كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇۋەت- كەن ئىدى. ئاباسوپ ھەمىشە ئىلمىي مۇدىر لىن جىلۇدىن تەلىم ئالاتتى ۋە ئىلغار كىتاپ - ژورناللارنى ئارىيەت ئېلىپ كۆرەتتى ھەمدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار- شى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش ھەققىدىكى داۋلىلارنى سۆزلىشىپ، خېلى كۆپ ئۇنۇم ھاسىل قىلغان ئىدى. 1939 - يىلى ئەتىيازدا، يولداش لىن جىلۇ كو- چارغا يۆتكىۋېتىلىپ، شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ دىرېكتورلۇغىنى ۋەتەنپەرۋەر دېموكراتىك زات دۇجۇڭيۈەن ئۈستىگە ئال- دۇ. ئۇ چاغلاردا مەشھۇر يازغۇچى ماۋدۇن، ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىچىسى جاڭ جۇڭشى، شىن جىيۈەن، ساكوڭلىياۋ قاتارلىق ئىلىم ئەھلىلىرى ئىنىستىتوتقا كېلىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان ياكى دەرس سۆزلەۋاتقان ئىدى. ھەر مىللەت مۇنەۋۋەر ياشلىرى زېچ ئۇيۇ- شۇپ، تەقەززالىق بىلەن ئىنقىلاپ نەزەرىيىسى ۋە ئاساسىي بىلىملەرنى تىرىشىپ ئۆگىنىۋاتقان ھەمدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۈرلۈك تەشۋىقات پائالىيەت- لىرىگە قاتنىشىۋاتقان، پۈتۈن مەكتەپ پائال يۇقۇرىغا ئۆر- لەيدىغان ئۆگىنىش كەيپىياتى بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش قىز-

يولداش ئاباسوپنىڭ مىللىي ئىتتىپاقلىقنى قوغداشتىكى پارلاق ئىش ئىزلىرى

چەي جىسىن

1. يولداش ئاباسوپ ئۈرۈمچىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدىلا مىللىي ئىتتىپاقلىقنىڭ نەمۇنىچىسى ئىدى

يولداش ئاباسوپ 1936 ـ يىلى 15 يېشىدا ئۆلكىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مىللىي 2 ـ سىنىپىغا ئىمتىھان بېرىپ كىردى. ئەينى ۋاقىتتا، 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى كومپارتىيە ئەزاسى شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ دىرېكتورى يۈي شۇسۇڭ (مەخپىي ئىسمى ۋاڭ شۇچىڭ) قوشۇمچە ئۆتەۋاتقان ئىدى. 1938 ـ يىلى ئەتىيازدا كومپارتىيە ئەزاسى لى يۈنياڭ (مەخپىي ئىسمى لى جېرلياڭ) ئۆتكۈزۈۋالغان. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا، ئاباسوپ ئەلا نەتىجە بىلەن شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا يىللىقىغا كىردى. ئەينى ۋاقىتتا، كومپارتىيە ئەزاسى لىن جىلۇ بۇ ئىنىستىتوتنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئىدى. ئۇ «ئىتتىپاق بولۇش، جىددىي بولۇش، ئاددىي ـ ساددا بولۇش، جانلىق بولۇش» تەك ئوقۇتۇش فاكجېنى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەيتتى ۋە

قىزىقاتتى. «پولات قانداق تاۋلاندى»، «لېنىننىڭ بالىلىق دەۋرى»، «تىۋن يېرىمى» قاتارلىق كىتاپلارنى ئوقۇپ چىققان ئىدى. ئۇنىڭ قىزىقىش دائىرىسى كەڭ، ساۋاقداشلار بىلەن بولغان ئالاقىسى قويۇق ئىدى. مەيلى خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، شىۋە، تاتار قاتارلىق مىللىي ساۋاقداشلار بولمىسۇن ھەممىسى بىلەن قويۇق ئارىلاشقاچقا، مەكتەپتە ئۇنى تونىمايدىغان بىرمۇ ئوقۇغۇچى يوق ئىدى. ئۇنىڭ مىجەزى ياخشى، مەسىلىلەرنى چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلىشنى ياخشى كۆرگەنلىكى، ھەر مىللەت ساۋاقداشلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە قىلچە ئايرىمچىلىق قىلمىغانلىقى، كەمتەر، مۇئامىلىدە مۇلايىم بولغانلىقى ئۈچۈن ساۋاقداشلار ئۇنىڭ بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتقان ئىدى.

ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنى ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىلىم يۇرتى دېيىشكە بولاتتى. ئىلمىي مۇدىر يولداش لىن جىلۇ ماركسىزىم ـ لېنىنىزىمنىڭ مىللىي مەسىلىگە دائىر پىرىنسىپلىرىدا ۋە مىللىي باراۋەرلىك روھىدا چىڭ تۇرۇپ، مىللىي ئىتتىپاقلىققا بەكمۇ ئېتىبار بەرگەن ۋە مىللىي دوستلۇق ئورنىتىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىغا بىر خىل قاراپ، كۆڭۈل قويۇپ تەربىيە ئېلىپ بارغان ئىدى. ئۇ يېتىشتۈرگەن بۇ خىل مىللىي دوستلۇق روھى، شىنجاڭنىڭ كېيىنكى سىياسىي تۇرمۇشىدا چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى. 1944 ـ يىلى، 3 ۋىلا-

غىنلىغىغا تولغان ئىدى.

يولداش ئابباسوپنىڭ 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە شىنجاڭ ئىنستىتوتىدا ئوقۇۋاتقان يىللىرى دەل كومپارتىيە ئەزالىرى شىنجاڭدا ئىنقىلاۋى خىزمەتلەرنى زور كۈچ بىلەن قاناتيايدۇرۇپ، ھەرمىللەت ياشلىرىنى شىنجاڭ ئىنقىلاۋىنىڭ كۈچىگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تەربىيلەۋاتقان ۋاقتى بولۇپ، ماركسىزىملىق مىللەت قارىشى ئۇنىڭ ياش قەلبىگە مۇستەھكەم ئاساس سالغان ئىدى. ئۇ تىرىشىپ ئۆگەنگەچكە ھەرقايسى پەيتلەردىكى نەتىجىسى ئەلا ئىدى، ھەر نۆۋەتتىكى ئىمتىھان نەتىجىسى ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى. ئۇ نەزىرىيە دەرسى ۋە ئاساسي پەنلەرنى بىرىلىپ ئۆگىنىپلا قالماستىن، ناخشا، تەنتەربىيىگىمۇ قىزىققاچقا كۆپلىگەن ئىنقىلاۋىي ناخشىلارنى ئۆگىنىۋالغان ئىدى؛ دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ توپ مەيدانىدا ۋاسكىتبول، ۋالىبول ئويناۋاتقانلىقىنى ھەمىشە كۆرگىلى بولاتتى. ئۇ، خەنزۇتىلىنى ئۆگىنىشكە بەكمۇ قىزىقاتتى، ئەينى چاغدا ئىنستىتوتتىكى مىللى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئۇ خەنزۇ تىلىنى ئەڭ راۋان سۆزلىيەلەيدىغىنى ئىدى. 1939 - يىلى ئىنستىتوتنىڭ يازلىق تەتىلىدە غۇلجىغا بىرىش خىزمەت ئۆمىكىنىڭ سەپىرىدە ئۇ، ماۋزېدۇڭنىڭ «ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا» دىگەن ئەسىرىنى سىناق تەرىقىسىدە تەرجىمە قىلىشنى باشلىغان ئىدى. ئۇ، تىل - ئەدىبىياتقىمۇ شۇنداق

ئۆلتۈرۈۋېتىلدى؛ ئەنۋەرخانىبابا، ۋۇشنۇۋ ئالتاي ناھىيىلىك ئالتۇن كان ئىدارىسىغا، خالىق، جاڭ يۈي ئال-تاي ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىغا، ئاباسوپ ساۋەن ناھىيىلىك مەكتەپكە سۈرگۈن قىلىندى. ساۋەن — ماناس ناھىيىسىنىڭ شىمالى، جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، قاتناش قۇلايسىز، چۆلرەك رايون ئىدى. شىڭشىسەي بۇ جايغا چوڭ تۈرمىدىن بىرنى قۇرغان بولۇپ، بۇ جايغا بارغانلارنىڭ ھەر ۋاقىت تۈرمىگە كىرىپ قېلىش خەۋپى بار ئىدى. ئاباسوپنىڭ بۇ جايغا كېلىشى ئەلۋەتتە پايلاقچىلارنىڭ نەزىرىدە ئىدى. ئەمما ئۇ بۇنداق ئوڭۇشسىزلىقلارغا قىلچە پەرۋا قىلمىدى. ئۇ، ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە ئەستايىدىل مەسئۇل بولۇپ، قىلچە بىخەستەلىك قىلمىدى. مەيلى سىنىپتا ياكى سىرتلاردا بول-سۇن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى سۆزلەپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قىز-غىنلىقىنى قوزغىدى، مىللى ئىتتىپاقلىقنىڭ مۇھىملىقىنى سۆزلەپ، ئىتتىپاقلىشىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئىشەنچىسىنى يېتىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ، خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشىنى تېخىمۇ چىڭ تۇتتى. ئۇ دائىم مەكتەپتىكى خىزمەتدىشى ليۇچۇڭشۇندىن سوراپ ئۆگەنگەچكە خەنزۇچە سەۋىيىسى يەنىمۇ يۇقۇرى كۆتىرىلدى. تۇرمۇشتا ئۇ ئاددى - ساددا ئىدى، ئۇ بىر جۈپ خەنزۇ ياشانغان ئەر - خوتۇننىڭ

يەت ئىنقىلاۋى مەزگىلىدە شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ كۆپلىگەن مىللى ئوقۇغۇچىلىرى مۇرىنى ـ مۇرىگە تىرەپ جەڭگە قاتناشتى. 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبەرلىرىدىن يولداش ئابباسوپ يولداش لىن جىلۇ نىڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇ، ئۇيغۇرلار بىلەن خەنزۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتا، ئىنقىلاپنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئىنقىلاپنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى تارتىۋالغان دىنى يۇقۇرى قاتلام كىشىلىرىنىڭ قۇتراتقۇلۇق قىلىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن تار مىللەتچىلىك كەيپىياتىنى تۈزىتىشتە، ئىنقىلاپ نىشانىنى توغرىلاشتا زور رول ئوينىدى.

2. ساۋەن ناھىيىسىدىكى سۈرگۈنلۈك ھاياتىدا مىللى ئىتتىپاقلىقنى قوغداش ئىسىل ئىستىلىنى نامايەن قىلدى

يولداش ئابباسوپ ئىنقىلاپ نەزىرىيىسى ۋە مەدىنىيەت، ئىلىم ـ پەن بىلىملىرىنى تازا قېتىقىنىپ ئۆگىنىۋاتقان مەزگىلىدە يەنى 1940 ـ يىلى، شىڭشىسەي «ئاسىيالارنىڭ بالا چاقىسى» دىگەن بەتنام-بىلەن بىر قىسىم ياش ئوقۇغۇچىلارنى چەت ناھىيىلەرگە سۈرگۈن قىلدى. ئالايلۇق، ليۇچىڭلىن ئالتاي ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە سۈرگۈن قىلىنىپ، 1941 ـ يىلى كۆكتوقاي ناھىيىسىگە بېرىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىۋاتقاندا ئوسمان باندىت تەرىپىدىن

ھەرقاتلامنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشىنى كۆپ چۈشەنگەن، شىڭشىسەينىڭ ئىلغار زاتلارنى ھەدەپ تۇتقۇن قىلىپ ئۆلتۈرگەن، ئىلغار كىتاپ - ژۇرناللارنى مۇسادىرە قىلغان، زورلۇق - زومبۇ-لۇق بىلەن ھەر خىل ئالۋاڭ - ياساق سالغىنىدەك تۈرلۈك جىنايى قىلمىشلىرىنى تېخىمۇ ئوچۇق كورۇۋالغان ئىدى. 1943 - يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرى شىنجاڭغا قايتا كىرگەندىن كېيىن، سىنىپىي زىددىيەت ۋە مىللى زىددىيەت كۈنسايىن كەسكىنلەشتى. ئۇنىڭ ئىددىيىسىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ھەرمىللەت خەلقىنى ئازاپ ئوقۇبەتتىن قۇتۇلدۇ-رۇش مۇددىئاسى ۋۇجۇتقا كېلىشكە باشلىدى ھەمدە پائال ھەركەت ئېلىپباردى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى قوز-غاپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشنىڭ دەسلەپكى پىلانىنى تۈزۈشكە قاتناشتى. 1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ 7 -كۈنى ئازاتلىق كېڭەشمىسىنىڭ پىلانىغا ئاسا-سەن، ئابباسوپ باشچىلىقىدىكى ئىنقىلاۋىي پارتىزانلار چوڭ ئەتردى ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ ئىلىغا ھۇجۇم قىلدى. 11 - كۈنى پۈتۈن شەھەر ئازات قىلىنىپ، 12 - كۈنى ۋاقىت-لىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكالاندى. ئابباسوپ ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئىچكى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. 1945 - يىلى 8 - ئايدا ئىلى،

ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ ئولتۇردى. كۈندۈزى مەكتەپتە دەرس ئۆتسە، كەچلىكى ئۆزىنىڭ ئەشۇ كىچىككىنە خانىسىدا تىرىشىپ ئۆگەندى. ئۇ ۋاقىت چىقىرىپ قىرىلارنىڭ ئەمگىكىنى قىلىپ ھالىدىن خەۋەر ئالغاچقا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى ئاتا-بالىدەك چوڭقۇر ھېسسىيات ئورنىتىلغان ئىدى. 1941 - يىلى شىڭشىسەي كومپارتىيە ئەزالىرى بىلەن ئىلغار ياشلارنى كەڭ كۆلەمدە تۇتقۇن قىلىشقا باشلىدى، ۋەزىيەت بارغانسېرى يامانلاشتى. بەزىلەر ئۇنى ساۋەن ناھىيىسىدىن بالدۇرراق ئايرىلىشقا دەۋەت قىلغانلىقتىن ئۇ، تېزدىن ئىلىغا يۆتكىلىپ كەتتى. دەرۋەقە، ئۇ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەكتەپتىكى نەچچە كىشى تۇرمىگە قامالدى.

3. 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى مەزگىلىدە ئۇ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى مەركەز قىلغان ئىنقىلاۋىي كۈرەش نىشانىدا باشتىن -ئاياق چىڭ تۇرۇپ كەلدى

1941 - يىلى ئاببासوپ ئىلىغا بارغاندىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىلى ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇپەتتىشى، ئىلى ۋالى مەھكىمىسىنىڭ تەرجىمانى ھەم قوشۇمچە ئىلى قىزلار مەكتىۋىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى. ئىلىدا خىزمەت قىلىۋاتقان مەزگىللەردە ئالاقە دائىرىسى كەڭ بولغاچقا جەمئىيەتتىكى

كاپالەتلىك قىلدى. شۇنىڭ بىلەن خەنزۇ خەلقى ئەركىن ياشاش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. كۆپلىگەن خەنزۇلار ئۆزىنىڭ سودا ۋە قول سانائىتى ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇنىڭ بىلەن بازارلار ئاۋاتلىشىپ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىمۇ تىنجىدى.

مىللى مائارىپنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئاببباسوپ ئالاقىدارىيولداشلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، 1945 - يىلىيازدا ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ئاچىدۇ. بىرىنچى قاراردىكى كۇرسانتلار سانى تەخمىنەن 400 گە يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ سىنىپىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا 30 نەچچە ئادەم بار ئىدى. يولداش ئاببباسوپ ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزى بىۋاستە ۋەزىيەت ۋە ۋەزىپە ھەققىدە لىكسىيە سۆزلەيدۇ ھەم شۇ ئاساستا خەنزۇ مەكتىۋىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. «دېموكراتىيە گېزىتى»نىڭمۇ خەنزۇچە نەشرى چىقىدۇ. خەنزۇ خەلقىنىڭ ئالاقىدار ئىشلىرىنى بېجىرىش ئۈچۈن خەنزۇ خەلق ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلۇپ بۇنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ياك چۈنلىك، سۇن جۇڭچىك، پىڭ ئېنچىك قاتارلىق يولداشلار ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. 3 ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئىچىدە يولداش ئاببباسوپ توغرا مىللى سىياسەتنى پائال يولغا قويغانلىقى ئۈچۈن كۆپلىگەن خەنزۇلارمۇ ئىنقىلاۋىي قوشۇن بىلەن بىرگە كۈرەشكە ئاتلىنىدۇ.

1949 - يىلى 5 - ئايدا ئاببباسوپ ئىلى شەھرىدە.

چۆچەك، ئالتاي قاتارلىق 3 ۋىلايەت پۈتۈنلەي ئازات بولۇپ، ئىنقىلاۋىي قوشۇن ماناس دەرياسىغا يېتىپ كېلىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن تىركىشىپ تۇرىدۇ.

3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلاپ 2 ـ كۈنى ئاببباسوپ ئۇيغۇر، قازاق، روس، خەنزۇ 4 مىللەت يېزىغىدا: «مەيلى قايسى مىللەت، قايسى دىن ۋە قايسى قاتلام بولمىسۇن گومىنداڭ ئەكسيەتچىلىرىگە قارشى تۇرىدىغانلا بولسا ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىشىمىز لازىم» دېگەن مەزمۇندىكى تەشۋىق ۋارىقىنى تەشكىللەيدۇ. ئۇ، ئالاقىدار تارماقلارغا خەنزۇ خەلقىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى قوغداش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشنى ئالاھىدە تاپشۇرىدۇ ھەمدە قوماندانلىق ئىشتابىنى چوڭ كۈۋرۈك كوچىسىغا يۆتكەپ، خەنزۇ ئاھالىلىرىنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنى قوغداپ قالىدۇ، بەختسىزلىككە ئۇچراپ قاماقتا ئۆلىنغان كۆپلىگەن خەنزۇ ئاھالىلىرىنى جامىسىنىڭ يېتىشچە قويۇپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قوزغىلاڭچىلار باش ئىشتاۋى: «خەنزۇ خەلقىنى خورلاشنى قەتئىي مەنئى قىلىپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلمىغۇچىلارغا زىيانكەشلىك قىلىنىدىغان قانۇنسىز ئۇنسۇرلارغا قاتتىق چارە كۆرۈش» ھەققىدە ئومۇمى بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. ئەمىلىيەتتە، ئىنقىلاپ تەرتىۋى تۇراقلاندۇرۇلغاندىن كېيىن 3 ۋىلايەت ھۆكۈمىتى جىددى تەدبىر قوللىنىپ، ئىلى ۋىلايىتىدىكى 8 مىڭدىن ئارتۇق خەنزۇ ئاھالىسىنىڭ نورمال ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تۇرمۇشىغا

بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئارقا تېرىكى بولغان جاھانگىرلارنىڭ مىللىي ھىسسىياتقا بۆلگۈنچىلىك قىلىدىغان بارلىق جىنايى قىلمىشلىرىغا قارشى تۇرايلى!» دەپ چاقىرىق قىلىدۇ. ئۇ ئۆز دوكلادىدا جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاپنى تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيىلەيدۇۋە: «نۆۋەتتىكى جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئۇرۇشى جۇڭگودىكى بارلىق مىللەتلەرنىڭ ئازاتلىقنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەمىلىيەتتىمۇ پەقەت جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى قولغا كەلگەندىلا ئاندىن پۈتۈن مەملىكەت ئىچىدىكى مىللىي مەسىلىنى ئۈزۈل - كېسىل ھەل قىلغىلى بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ دوكلادىدىلا پارتىيىنى سۆيىدىغانلىقىنى، مىللىي مەسىلىدىكى مەيدانى ۋە كۆز قارىشىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

4. ئابباسوپ ئىنقىلاۋي تەشكىلات قۇرۇش، پارتىيە رەھبەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئاجايىپ تۆھپىلەر ياراتتى

1945 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرى جاڭ جىژ جۇڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىنىدۇ. 7 - ئۆكتەبىردىن باشلاپ ئۇ، 3 ۋىلايەت ھۆ-

ئۆتكۈزۈلگەن«شىنجاڭ تىنچلىق ۋە دېموكىراتىيىنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» نىڭ ئىلى شەھرىدە ئاچقان ۋەكىللەر يىغىنىدا قىلغان: «ھازىرقى سىياسى ۋەزىيەت ۋە بىزنىڭ ۋەزىپىلىرىمىز» دىگەن دوكلادىدا: «ئۆلكىمىزدىكى خەلقلەرنىڭ ئاساسىي مەقسىدى ئازاتلىق، دېموكىراتىيە ۋە تىنچلىقتىن ئىبارەت. باشقىچىرەك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۆلكىمىزنى سىياسى جەھەتتە ئەركىنلىك ھەم باراۋەرلىك بولغان، ئىقتىساتتا گۈللەنگەن ھەم قۇدرەت تاپقان، مەدىنىيەتتە تەرەققى تاپقان ئۆلكە قىلىپ قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ئازاتلىق ھەركىتىمىزنىڭ بىردىن ـ بىر مەقسىدىمۇ ئەنە شۇ» دەپ كۆرسەتتىدۇ. ئۇ يەنە: «ئىنقىلاپنىڭ ۋەزىپىسى — گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن بىز مىللى ئازاتلىق ھەركىتىدىكى تۈرلۈك مەسىلىلەرنى، بولۇپمۇ مىللى مەسىلىنى تەرتىپ بويىچە توغرا ھەل قىلىشىمىز لازىم. بىز كۆرەشنىڭ دەسلەپكى يىلى ئېلان قىلغان خىتاپنامىمىزدا شىنجاڭدا كۆپ مىللەت بارلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقى باراۋەرلىكىنى ئېتىراپ قىلغان ئىدۇق» دەيدۇ. ئۇ ھەر مىللەت خەلقى، بولۇپمۇ «ئىتتىپاق» ئەزالىرىغا: «بىزنىڭ مىللى ئازاتلىق ھەركىتىمىزنىڭ پىرىنسىپىنى ۋە مىللى سىياستىمىزگە چوقۇم ئەمەل قىلىپ، ئىلگىرىكى خاتالىقلارنى تۈگىتىپ، يەنىمۇ كۆپلىگەن غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈپ،

بىلەن كۆرۈشۈپ، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ جەريانىنى دوك-
لات قىلىدۇ ھەم «شىنجاڭ كوممۇنىزىمنى ھىمايە قىلىش
ئىتتىپاقى» نىڭ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا سۇنغان
خېتىنى ئۆتكۈزۈپ تاپشۇرىدۇ. ئاباسوپ قايتىش ۋاقتىدا
پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى يولداش پېڭ گوئەننى شىن-
جاڭدا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتىدۇ، ئۇلار قايتىپ كەلگەن-
دىن كېيىن ئۇرۇمچىدە دەرھال يىغىن چاقىرىدۇ. يىغىنغا
يولداش ئاباسوپ رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. 3 ۋىلايەت رەھ-
بەرلىرىدىن سەيپىدىن ئەزىزى، ئەسئەت، سەيپۇللايوپ،
ئىمىنوپ، ئەنۋەرخانباۋا ۋە شىنجاڭ كوممۇنىزىمنى
ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»نىڭ مەسئۇللىرىدىن چېڭ شىخۇا،
لى تەيىۇ، لوجىز قاتارلىق كىشىلەر يىغىنغا قاتنىشىدۇ.
ئاباسوپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ: «شىنجاڭ —
ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون،
دىنى ئېتىقات بىر قەدەر كۈچلۈك، ئالدىراپلا كوممۇنىزىمچىلار
ۋېۋىسكىسىنى ئېسىۋېلىشقا بولمايدۇ»دېگەن يوليورۇقىنى يەتكۈ-
زىدۇ. يىغىندا: «شىنجاڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىي پارتى-
يىسى» نى قۇرۇپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىلغار كۈچ-
لىرى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ با-
زىسىنى يادرو قىلغان ھالدا ئىنقىلاۋىي ھەركەت ئېلىپ
بېرىش بىردەك قارار قىلىنىدۇ ھەمدە يولداش ئاباسوپ
«دېموكراتىك ئىنقىلاۋىي پارتىيىسى» نىڭ رەئىسلىككە
سايلىنىدۇ. شۇندىن ئېتىۋارەن ئىنقىلاۋىي كۈرەشنىڭ كۈچى

كومىتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزىدۇ. سۆھبەت 8 ئاي داۋام-
لاشقاندىن كېيىن، ئاخىرى 1946 - يىلى 6 - ئاينىڭ 6 -
كۈنى ئىككى تەرەپ دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى
تەشكىللەش بېتىمىغا رەسمى ئىمزا قويىدى. 3 ۋىلايەتنىڭ
رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئا-
ۋىن رەئىسلىكىنى، ئاببااسوپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئا-
ۋىن باش كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ.
1946 - يىلىنىڭ بېشىدا 3 ۋىلايەت ۋەكىللىرى نەچچە قېتىم
ئۈرۈمچىگە سۆھبەتكە كەلگەندە، ئۈرۈمچى يەر ئاستى تەش-
كىلاتى — «شىنجاڭ كوممۇنىزىمنى ھىمايە قىلىش ئىتتى-
پاقى» نىڭ رەھبەرلىرىدىن چېڭ شىخۋا، لى تەييۇ ساۋاق-
داشلىق مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ 3 ۋىلايەتنىڭ تېچلىق
سۆھبىتىگە كەلگەن ۋەكىلى ئاببااسوپ بىلەن يوشۇرۇن ئۇچرى-
شىپ، نۆۋەتتىكى پايدىلىق ۋەزىيەتتىن قانداق پايدىلىنىپ
گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەشنى پائال قانات-
يايدۇرۇش تاكتىكىسى ئۈستىدە سۆزلىشىدۇ. 1946 - يىلى
11 - ئايدا قورچاق گومىن يىغىنىغا 3 ۋىلايەتنى ئۆز ئى-
چىگە ئالغان شىنجاڭ ۋەكىللىرى تەكلىپ قىلىنىدۇ. 3 ۋى-
لايەت رەھبەرلىرى مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بۇ يىغىنغا
قاتنىشىش پۇرستى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن يۈز-
مۇ - يۈز تۇرۇپ كۈرەش ئېلىپ بېرىشنىڭ ئوبدان پەيتى
دەپ قارايدۇ. ئاببااسوپ نەنجىڭدە جۇڭگو كوممۇنىستىك
پارتىيىسىنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىدىكى يولداش دۇڭ بىۋۇ

تىپاقى» رەسمى قۇرۇلۇپ ئەخمەتجان قاسىمى رەئىسلىككە، ئاببىاسوپمۇ بۇ «ئىتتىپاق» نىڭ بىر رەھبىرى ۋە قوشۇمچە ئاخبارات بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. «ئىتتىپاق» قۇرۇلغاندىن كېيىن، «شىنجاڭ دېموكىراتىك ئىنقىلاۋىي پارتىيىسى» نىڭ تارقىتىۋېتىلگەنلىكى ئېلان قىلىنىپ ئە-زالىرى «ئىتتىپاق» قا قوشۇۋېتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئورۇمچىدىكى ئەزالىرى «كۈرەش ژورنىلى»نى نەشر قىلىۋاتقانلىقى ئۈ-چۈن ئۇلارنى «كۈرەش تەشكىلاتى» نىڭ ئەزاسى دەپ ئا-تىشىدۇ. ئازاتلىقتىن كېيىن، يەنى 1950 - يىلى، ئۇلار «ئىتتىپاق» نىڭ ئەزالىرىغاقوشۇۋېتىلىدۇ. 1951 - يىلى بۇ، ھەر مىللەتتىن تەركىب تاپقان «ئىتتىپاق» ئۆزىنىڭ تار-خىي ۋەزىپىسىنى تاماملايدۇ.

3 ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئىلىغا چېكىنگەندىن كېيىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەربى ئىشلارنى مۇھاسىرىگە ئالغان، ئىقتىساتنى قامال قىلىۋالغان ئەھۋال-دىمۇ بىر تەرەپتىن ئورۇشقا تەييارلىق قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن سىياسى - ئىقتىسات، مەدىنى - مائارىپ ۋە ھەر قايسى تەرەپلەرنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن پائال شۇغۇللىنىدۇ. ئاببىاسوپ ئاكتىپ ھالدا سىياسى تەشۋىقات بىلەن شۇ-غۇللىنىپ، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئورۇشىنىڭ خەۋەرلىرىنى تارقىتىپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازاتلىقىنى كۈتۈۋېلىشقا ھازىرلىق كۆرىدۇ. بۇ، 3ۋىلايەتتىكى ھەرمىللەت خەلقىگە قالتىس مەدەت بېرىدۇ. ئورۇمچىدە قالغان «كۈرەش تەشكىلاتى» 3ۋىلايەت بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىپ،

ئېشىپ، كۈرەش دائىرىسىمۇ كېڭىيىدۇ.

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تېچلىق بېتىمىنى چىن دىلىدىن ئىجرا قىلمىدى. ئۇلار سايلام ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، مەقسەتلىك نامايىش ئۇيۇشتۇرۇپ پوپوزا قىلدى. 1948 - يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ۋەزىيەت تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ كەتتى. «شىنجاڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىي پارتىيىسى» لى تەيىۇ، چىڭ شىخۇا، يىڭ گوئەن، فەن يىڭجۇڭقاتارلىق يولداشلارنىڭ ئالدى بىلەن 3 ۋىلايەتكە چېكىنىشىنى قارار قىلدى. ئاباسوپنىڭ كۆڭۈل قويۇپ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بۇ يولداشلار ئىلىغا ساق - سالامەت يېتىپ باردى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى يەنە ئوسمان بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ توپىلاڭ كۆتىرىپ، تۇرپان دېخانلار ئىنقىلاۋىنىقوراللىق باستۇردى،جاڭجىژجۇڭ بىر تەرەپلىمە ھالدا ئۇشتۇمتۇت شىنجاڭدىن يۆتكىلىپ كېتىپ چوڭ تۈركىسزىمچى مەسئۇتنى ئۆلكە رەئىسلىكىگە چىقىرىپ قويدى. ۋەزىيەت بارغانسېرى كەسكىنلەشتى. بۇ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ بېتىمنى بۇزۇۋېتىدىكى مۇقەددىمە ئىدى. بۇ خىل ۋەزىيەتكەقارىتا 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبەرلىرى يەنىلا ئورۇمچىدىن ئىنقىلاپ بازىسىنىڭ مەركىزى بولغان ئىلىغا چېكىنىشنى قارار قىلدى. 1948 - يىلى 11 - ئايدا ھەرمىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئورتاق قارشى تۇرۇش بىرلىكسېپى — «شىنجاڭ تېچلىق ۋە دېموكراتىيىنى ھىمايە قىلىش ئىتتـ

شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خاتىرىسى

جاڭ شىۋەن

شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى 1935 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ شىنجاڭ ياشلار ھەركىتى تارىخىغا شانلىق بىر بەت قالدۇردى. شۇنداقلا ئۈرۈمچىدىكى ھەرمىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىق تارىخى ئۈچۈن يېڭى سەھىپىلەرنى قوشتى. شۇچاغدا مەن (دىخۇا) ئۈرۈمچى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتاتتىم، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلاندىم ھەمدە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستۈمگە ئېلىپ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت ۋە پائالىيەتلىرىگە قاتناشتىم. شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى گەرچە قىسقىغىنا ئىككى يىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھەر مىللەت ياش ئوقۇغۇچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ياشلار ھەركىتىنى قاناتيايدۇرۇش داۋامىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان ئىدى.

ئەكسىيەتچىلەرنىڭ جىنايەتلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئازات-لىق ئۇرۇشىنىڭ چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى تەشۋىق قىلىدۇ، ھەمدە ئازاتلىق ئارمىيىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىنىدۇ، 1949 - يىلى 9 - ئايدا، پۈتۈن مەملىكەت ئۈزۈل - كېسىل ئازات بولىدۇ.

1949 - يىلى 8 - ئايدا، يولداش دېڭلىچۈن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى سۈپىتىدە ئىلىغا كېلىپ، ئەخمەتجان قاسىم، ئابباسوپ قاتارلىق يولداشلار بىلەن كۆرۈشىدۇ ھەمدە بېيجىڭدا ئېچىلىدىغان يېڭى سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا شىنجاڭدىن ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشنى تەكلىپ قىلىدۇ، مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق ئەخمەتجان قاسىمى، ئابباسوپ، ئىس-ھاقبېك، دەلىلقان ۋە ئۈرۈمچىدە ئىش بېجىرىۋاتقان لۇجىژ قاتارلىق بەش يولداشنىڭ 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئايروپىلان بىلەن بېيجىڭغا بېرىپ بۇ يىغىنغا قاتنىشىشى قارار قىلىنىدۇ. ئايروپىلان سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدە ۋەقەگە ئۇچراپ، يىغىنغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر ۋە خىزمەتچى خادىملار پۈتۈنلەي قازا تاپىدۇ. شۇ يىلى ئابباسوپ 28 ياشتا ئىدى. بىز ئۇنىڭ ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، مىللەتنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىغا سادىق بولۇش، پارتىيە رەھبەرلىكىنى پائال قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق ۋە دوستلۇقنى قەدىرلەش، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتنى تىرىشىپ ياخشىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش يولى-دىكى ئالىجاناپ پەزىلىتىنى ئۆگىنىشىمىز لازىم.

تاپقان ئىدى، ئۇ نامدا شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى دەپ ئاتالغان بولسىمۇ، ئەمىلىيەتتە پەقەت ئۈرۈمچى ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىدىنلا ئىبارەت ئىدى. ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ ئەڭ ئالىي هوقۇق ئورگانى ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيى بولۇپ بىرلەشمىنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىنى ئىشلەشكە ئىجرائىيە كومىتېتى مەسئۇل ئىدى. ئىجرائىيە هەيئەتلىرى 21 كىشىدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ هەيئەتلەر 13 نەپەر، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، موڭغۇل، روس قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت هەيئەتلەر 8 نەپەر ئىدى. بۇ هەيئەتلەر ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كېلەتتى. ئىجرائىيە هەيئەتنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىغى 3 كىشى، (ئالى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ هەر بىرسىدىن بىر كىشى) تۆۋەندە تەشۋىقات، تەشكىلات، ئىلمى، مەدنىيەت ـ تەنتەربىيە ۋە خوجىلىقتىن ئىبارەت بەش بۆلۈم تەسىس قىلىنغان بولۇپ، هەيئەتلەر ئايرىم ـ ئايرىم هالدا هەر قايسى بۆلۈملەرنىڭ بۆلۈم باشلىغى ۋە ئىش بېجىرگۈچى خادىملىقىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

تۇنجى قېتىملىق ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيى 1935 ـ يىلى 1 ـ ئايدا چاقىرىلدى. ئۇنىڭغا هەر مىللەت ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىدىن بولۇپ جەمئى 200 گە يېقىن كىشى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ تەشكىلىي نىزامنامىسى ماقۇللىنىپ، سايلام ئارقىلىق ئىجرائىيە هەيئەتلىرى

شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى شىنجاڭ ھەرمىللەت خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە تەشكىللەنگەن. ئەينى ۋاقىتتا جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىۋى يولداش ۋاڭ شۇ چىڭ (يۈي شۇسۇڭ) بىلىم داشرىسى كەڭ ماركسىزىم، لېنىنىزىم نەزىرىيىچىسى ئىدى. بولۇپمۇ ماركسىزىمنىڭ مىللى مەسىلە توغرىسىدىكى نەزىرىيىسى ھەققىدىكى بىلىمى ناھايىتى چوڭقۇر ئىدى. ئۇ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىشتىن تاشقىرى، يەنە شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ يۇەنجاڭلىغى ۋە بىرىنچى ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرلىغىنى قوشۇمچە ئۆتەيتتى. ئۇ، ياش ئەۋلاتلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلەتتى. شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان ئىدى.

ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئىنىستىتوتى، دارىلمۇئەللىمىن 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ (روس ئوتتۇرامەكتەپ) ۋە قىزلار ئوتتۇرا مەكتىۋى بولۇپ، ئالى، ئوتتۇرا مەكتەپتىن بەشى، باشلانغۇچ مەكتەپتىن پەقەت يەتتىسى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللى باشلانغۇچ مەكتەپ ئۈچ) بار ئىدى، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىگە قاتناشقان ۋەكىللەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئون ئىككى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىپ

مىسىنىڭ ھەر قايسى بۆلۈملىرىنىڭ خىزمەت پىلانى نۇقتى-
لىق مۇھاكىمە قىلىنىپ بېكىتىلدى.
جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ يېتەك-
چىلىكىدە، ئۇقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەتلىرى پىلان-
لىق قاناتيايدۇرۇلدى. شۇڭا، 1936 - يىلىدىن باشلاپ، ئو-
قۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەتلىرى بىرقەدەر جانلاندى.
بۇ جەھەتتە ئېسىمدە قالغانلىرى تۆۋەندىكى بىر قانچە
تۈرلەردىن ئىبارەت:
بىرىنچى، مەتبۇئاتچىلىق: ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى
تەشۋىقات بۆلۈمى 1936 - يىلىدىن باشلاپ «شىنجاڭ ياش-
لىرى» ژورنىلىنى نەشر قىلدى. يۈي داكەي بۇ ژورنالنىڭ
باش تەھرىرلىكىنى ئۆتىدى، مەن كاندىدات باش تەھرىر-
لىكىنى ئۆتىدىم. ماقالىلار ھەر قايسى مەكتەپلەردىن يىغى-
ۋېلىناتتى، ماقالىلار تاللاپ تەھرىرلەنگەندىن كېيىن، جا-
ھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى ياشلار بۆلۈمىنىڭ
كۆرۈپ چىقىپ بېكىتىشىگە ئەۋەتىلەتتى. «شىنجاڭ ياشلى-
لىرى» ژورنىلىنىڭ دەسلەپكى ئىككى سانى شاپىگىرافتا بې-
سىلدى، كېيىن مىق مەتبەئەدە بېسىشقا ئۆزگەرتىلدى.
مەزمۇن جەھەتتە سىياسى خاراكتېرلىق ماقالىلار كۆپرەك
بولۇپ، ئادەتتە كۆپىنچە جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ
ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش ھەركەتلىرىگە بول-
غان تونۇشى ياكى پەن - تېخنىكى بىلىملىرىنى ئۆگىنىشتىن
ئالغان تەسىراتلىرى بايان قىلىنغان ماقالىلار؛ ياشلار

بىلەن نازارەت قىلىش ھەيئەتلىرى بارلىققا كەلدى. ھازىر ئىجرائىيە ھەيئەتلىرىدىن ئېسىمدە بارلىرى: شىنجاڭ ئىنس- تىتوتىدىكى يۈي داكەي، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىكى جاڭ جىژ- يۈەن، زەي يۈيلىن، قىزلار ئوتتۇرا مەكتىۋىدىكى دەي يۈەن- سىن، چاڭ تيەنزى ۋە مەن، مىللى ئوقۇغۇچىلاردىن تاھىر، يۇنۇس قاتارلىقلار. تۇنجى قېتىملىق ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ ئىش تەقسىماتىدا: يۈي داكەي ئىجرائىيە ھەيئەتنىڭ باش- لىقلىغىنى، مەن تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقلىغىنى، جاڭ جىژ- يۈەن ئىلمىي بۆلۈم باشلىقلىغىنى ئۆتىگەن. زەي يۈيلىن، چاڭ تيەنزىلار تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى بولغان، باشقىلىرى ئېسىمدە قالماپتۇ. تۇنجى قېتىملىق ئىجرائىيە ھەيئەتلەر يىغىنىدا يەنە ھەر قايسى مەكتەپلەر- دىكى مىللى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىلىرىنى بىرلەشتۈ- رۈش مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىنىپ ماقۇللاندى. چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا مىللى ۋە خەنزۇ مەكتەپ بىرلەشتۈرۈلگەن مەكتەپ- لەرنىڭ ھەممىسىدە مىللى، خەنزۇ ئىككى ئوقۇغۇچىلار ئۇ- يۇشمىسى بار ئىدى. يىغىن ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئوت- تۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئىككى ئو- قۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى تەسىس قىلىنغانلىكى بولسا، دەرھال بىرلەشتۈرۈشنى، ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى- نىڭ تەركىۋىدە سان جەھەتتىن مىللى ئوقۇغۇچىلارغا مۇ- ۋاپىق ئېتىۋار بېرىشنى قارار قىلدى. ئىجرائىيە ھەيئەت- نىڭ 2 - ، 3 - قېتىملىق يىغىنىدا، ئوقۇغۇچىلار بىرلەش-

پارچە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، روسچە يېزىقتىكى چوڭ ئەنلىك تام گېزىتى، قارا تاختا گېزىتى ۋە رەسىملەر كۆرگەزمە قىلىندى. بۇلار ئىنتايىن كۆركەم ۋە چىرايلىق بولۇپ كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ساۋاقداش سىزغان «ھەممە جاي باھار ھۆسنىگە چۆمدى» دىگەن رەسىم بىلەن روس ساۋاقداش سىزغان «ۋەتىنىمىزنىڭ تاغ - دەريالىرى» دىگەن ئېلېكترونلۇق ئىشارەتلىك خەرىتىسى كىشىنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلغان ئىدى.

ئۈچىنچى، ئىلمىي دوكلات: ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ئىلمى بۆلۈمى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبىرىي كادىرلىرى ۋە شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىنى ھەر قايسى مەكتەپلەردىكى ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئىلمىي دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىۋى ۋاڭباۋچيەننى «ياشلار ھەركىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقى»، «خەلقارا ۋەزىيەت ۋە ياپونغا قارشى تۇرۇش ۋەزىيىتى» دىگەن تېمىلاردا دوكلات بېرىشكە، تەشۋىقات بۆلۈمىدىكى دەي پىڭيىڭنى «ياشلار ۋە ئۆگىنىش» دىگەن تېمىدا دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلغان ئىدى. بۇ دوكلاتلار ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشىنى ئۆستۈرۈش ۋە نەزەر دائىرىسىنى ئېچىشتا زور ياردەم بەردى.

بەشىنچى، ھەر خىل مۇسابىقىلەر: ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىنقىلاۋىي كورەش ئىرادىسىنى ئويغىتىش، مەدىنى

تۇرمۇشى ئىنكاس قىلىنغان شېئىر ـ ناخشىلار، نەسرى ئەسەر ۋە ئەدىبى ـ سەنئەت ئەسەرلەر ئىدى. ئەپسۇسلىنارلىغى شۇكى، ئەينى ۋاقىتتا شارائىت چەكلىك بولغانلىغى ئۈچۈن، ژورنال پەقەت خەنزۇچىلا نەشر قىلىندى.

ئىككىنچى، تەشۋىقات پائالىيەتلىرى: ھەر قېتىمقى چوڭ ھېيت ـ بايراملار ياكى مۇھىم ئىجتىمائى پائالىيەتلەردە، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ھەرقايسى مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنى ھەركەتلەندۈرۈپ تەشۋىقات ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ، پىلانلىق تۈردە تەقسىم قىلىنغان رايونلار بويىچە، كوچىلاردا تەشۋىقات ئېلىپ باردى. خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار شەھەر ئىچىدىكى ھەر قايسى كوچىلاردا، مىللى ئوقۇغۇچىلار نەنگۈەن، غەربىي چوڭ كۆۋرۈك ئەتراپلىرىدا تەشۋىقات ئېلىپ باردى. تەشۋىقات پائالىيەتلىرى ئارقىلىق ئاممىنى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى سۆيۈش، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش قاتارلىق جەھەتلەردە ھەركەتلەندۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى ھەر مىللەت ياش ئوقۇغۇچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىچ ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتتى.

ئۈچىنچى، تام گېزىتى ۋە رەسىم كۆرگەزمىسى: 1936 ـ يىلى4 ـ ئايدا، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ھەر قايسى مەكتەپلەر بويىچە بىر قېتىمتام گېزىتى، رەسىم كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇردى. جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ ھويلىسىدا ھەرقايسى مەكتەپلەردىن ئەۋەتىلگەن نەچچە يۈز

مىللى ئاخبارات خىزمەتچىلىرىنىڭ ياخشى ئۇستازى ۋە ياخشى دوستى

غوپۇر توختى

ھەر قېتىم جىن تيەنچۇ، ماۋزېمىن، دۇجۇگېۋەن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلاۋىي قۇربانلارغا تەزىيە بىلدۈرگەن چاغلاردا، شىنجاڭ مەتبە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ناھايىتى زور تۆھپە قوشقان ۋاڭ باۋچيەن، ساكۇڭلياۋ، لى سۇپىڭ، لىخې، ۋاڭمو قاتارلىق يولداشلار ئىختىيارسىز كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ.

شىنجاڭنىڭ ئەسلىدىكى مەتبە ئىشلىرى ناھايىتى قالاق ئىدى. خەنزۇچە «تىيانشان گېزىتى» دىن باشقا ھېچقانداق گېزىت ـ ژورنال يوق، ئاز سانلىق مىللەت يېزىغىدىكى گېزىت ـ ژورناللارنى نەشر قىلىشتىن ئېغىز ئېچىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شىڭ شىسەي ئاپرېل سىياسى ئۆزگىرىشى قىلغاندىن كېيىن، 1935 ـ يىلى ئۇيغۇر مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى تۇنجى قېتىم چىقارغان تاش باسمىلىق «شىنجاڭ گېزىتى» دۇنياغا كەلدى. لېكىن گېزىت خوتەننىڭ يەرلىك قەغىزى بىلەن بېسىلغانلىقتىن،

تۇرمۇشنى بېيىتىش ۋە جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئىلمى بۆلۈم ئۇتتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسىنى، مەدىنىيەت ـ تەنتەربىيە بۆلۈمى ۋاسكىتبول ۋە ناخشا مۇسابىقىسىنى ئۇيۇشتۇردى. بۇ خىل مۇسابىقىلەر ئارقىلىق، ھەر قايسى مەكتەپلەردىكى ھەر مىللەت ياش ئوقۇغۇچىلىرى بىر ـ بىرىنىڭ ئۆگىنىشىنى كۆرۈپ، ئىدىيىسىنى ئالماشتۇرۇپ، دوستلۇغى ئىلگىرى سۈرۈلدى، ئىتتىپاقلىغى كۈچەيدى.

1937 ـ يىلى ياز پەسلىدىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ تەركىۋىدىكى خادىملارنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ مەكتەپتىن ئايرىلغانلىغى، ئىككىنچى قېتىملىق ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلمىغانلىغى سەۋەبىدىن ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمىتىنى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ ياشلار بۆلۈمى قوشۇمچە ئۆتىدى. ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى گەرچە قىسقىغىنە ئىككى يىل داۋام قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ياشلار خىزمىتىدە، بولۇپمۇ ھەر مىللەت ياش ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىق خىزمىتىدە ئۆزىنىڭ ئاكتىپ رولىنى جارى قىلدۇردى، شۇنداقلا ئۇرۇمچىنىڭ كېيىنكى ياشلار ھەركىتىنى قاناتيايدۇرۇشى ئۈچۈن ئاساس سېلىپ بەردى.

يەت بەردى. ئىلگىر - كېيىن بولۇپ نەچچە قارار ئاخ-
بارات خىزمەتچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش كۇرسىنى ئاچتى. ئەي-
نى يىللاردا يېتىشتۈرۈش كۇرسىغا قاتناشقان خادىملار بۈ-
گۈنكى كۈندە ھەرقايسى ئاخبارات ئورۇنلىرىنىڭ تايانچ
كۈچى بولۇپ قالدى. مەن بىرىنچى قارارلىق كۇرسقا قات-
ناشقان ئىدىم، شۇ ۋاقىتتا تەھرىر بۆلۈمىنىڭ باشلىغى يول-
داش لى سۇپىڭ كۇرس خىزمىتىنى بىۋاستە تۇتۇپ، ئاخ-
باراتقا دائىر بىلىم ۋە مەتبەە تېخنىكىلىرى قاتارلىق
دەرسلىكلەرنى ئۆتكەن ئىدى. ئۇ كۇرسانتلارغا قاتتىق تە-
لەپ قوياتتى. بىر قېتىم مەن باشقا مەكتەپكە بېرىپ ئو-
قۇشنى ئىلتىماس قىلغىنىمدا، يولداش لى سۇپىڭ مېنى
ئىشخانىسىغا چاقىرىپ كېلىپ، ئىككى قولۇمنى چىڭ تۇت-
قان ھالدا، سەمىمىلىك بىلەن: «شىنجاڭدا ئاز سانلىق
مىللەت ئاخبارات خىزمەتچىلىرى يوق دېيەرلىك، مەتبەە
ئىشلىرىمۇ قالاق، شۇڭا بىز خەلقنى غەپلەتتىن ئويغىتىش
خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشىمىز كېرەك، سېنىڭ ئۇيغۇر مىل-
لىتىنىڭ تۇنجى ئەۋلات ئاخبارات خىزمەتچىلى-
رىدىن بولۇپ چىقىشىڭنى ئۈمىت قىلىمەن دېدى.
كېيىن يولداش ۋاڭ شياۋچۈن، ۋاڭ مولارمۇ ماڭا
بولغان تەربىيىنى كۈچەيتىپ، ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇشتا دائىم
غەمخورلۇق قىلىپ تۇردى. ھەر يەكشەنبە كۈنى ئۆيگە قاي-
تىش چېغىمىزدا، ئۇلار بىزدىن يەكشەنبە كۈنى خەجلەيدى-
غان پۇلىمىزنىڭ بار-يوقلۇغىنى سوراپ تۇردى، بەزىدە پۇ-

يەنىلا تۇتۇق بولۇپ، ئوقۇشمۇ قىيىن ئىدى. چەن تيەنچۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ ۋە باشقا سەپداشلار تەكلىپ بىلەن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ مەتبەئىشلىرى تەرەققى قىلىشقا باشلىدى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ باۋچيەن، مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ شياۋچۈن، ساكوۋلياۋلار ئىدى. ئۇلار شىنجاڭدا ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى گېزىت- ژورناللارنى نەشر قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. لېكىن ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى گېزىتلەرنى نەشر قىلىشتا، ئەينى ۋاقىتتا ئاز سانلىق مىللى ئاخبارات خىزمەتچىلىرى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن زىيالىيلاردىن مەرۇپ سەئىدى، ئايۇپ ئۆمەر، خېلىل ساتتار، ئابلىز شېرىپ، ئۇيغۇر سايرانى قاتارلىق يولداشلارنى گېزىت ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىپ كادىر مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. باسما ماشىنىلىرى يوق ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلار سوۋېت بىلەن توختام تۈزۈپ ئۇيغۇرچە، قازاقچە باسما ھەرپ بىلەن مەتبە ماشىنىلىرىنى ئېلىپ كەلدى ھەم كەڭ ئازادە سېخ، ئىشخانا ۋە ياتاقلارنى سالدى. ئەنەشۇنداق قىلىش ئارقىلىق تاش مەتبە .مىق مەتبەگە ئۆزگەرتىلىپ، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە «شىنجاڭ گېزىتى» كەينى- كەينىدىن كەڭ مۇشتەرىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى ھەم مەزمۇنى بېيىپ، بەت سانى ئاشتى، تارقىلىش تىرازى كۆپەيدى. ئۇلار ئاز سانلىق مىللى ئاخباراتچىلىرىنى تەربىيلەشكە ئاھايىتى ئەھمى-

گېزىتى» نى نەشر قىلىپ، گومىنداڭغا قارشى تەشۋىق ئېلىپ باردى. ئازاتلىقتىن كېيىن پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ھەر خىل يېزىقتىكى گېزىتلەر يېڭىۋاشتىن بىرلەشتۈرۈلدى.

مەن ھازىر گەرچە گېزىت ئىدارىسىدا ئىشلىمىسەممۇ، ھەر كۈنى ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشر قىلىنىغان «شىنجاڭ گېزىتى» نى كۆرگىنىمدە، مەتبەساھەسىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن بۈگۈنكى مۇۋەپپەقىيەتلەر بىلەن ئەينى يىللاردا كوممۇنىستلارنىڭ شىنجاڭنىڭ ئاخبارات ئىشلىرى ئۈچۈن قان - تەرىنى ئاققۇزۇپ ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەش يولىدا ياراتقان پارلاق تۆھپىلىرىنى بىرگە ئەسكە ئالىمەن.

لىمىزنىڭ يـوقلۇغىنى بىلىپ قالسا، خەجلىگىدەك پۇل بې-
رەتتى، ئۇلار بىزنى خـۇددى ئۆز باللىرىدەك ئاسرايتتى،
دائىم ياتاقلىرىمىزغا كېلىپ يوقلاپ تۇراتتى، بەزىدەيوتقان-
كۆرپىلىرىمىزنىڭ پاسكىنا بـولۇپ كـەتكـەنلىكىنـى كۆرسە
دەرھال سۆكتۈرۈپ يـۇدۇرۇپ بـېـرەتـتـى. كەچقۇرۇنلىرى
خەلقارا ۋەزىـيـەت، 8 ـ ئـارمىيە ۋە يېڭى 4 ـ ئارمىيە-
نىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى سۆزلەپ بېرەتتى. مۇشۇ ياخشى
ئۇستاز ۋە ياخشى دوستلارنىڭ تـەربىيىسىدە، گېزىت ئىدا-
رىسىدىكى ھەرمىللەت ئـىشچى ـ خىزمـەتچىلىرى سەممى
ئىتتىپاقلىشىپ، خۇددى ئاكا ـ ئۇكىلاردەك بولۇپ كەتتۇق.
كىممۇ ئويلىسۇن 1942 ـ يىلى مىلـلـىتـارىست شىڭشىسەي
گومىنداڭغا بېقىنىپ، ئـۆزى ماختىغان «ئالتە بۈيۈك سىيا-
سەت»كە خائىنلىق قىلىپ، بىزنىڭ كـوممۇنىست ئۇستازلى-
رىمىزنى كەينى ـ كـەيـنىدىن تۈرمىگە تاشلىغىلى تۇردى.
لېكىن ئۇلارنىڭ ئـەجىر قـىلغان ئەمگىكى يەردە قالماي،
گېزىت ئىدارىسىدا چېچەكلەپ، مېۋە بـەردى. 1943 ـ يىلى-
دىن باشلاپ، گېزىت ئىدارىسىدا گومىنداڭغا قارشى كۈرەش
قوزغالدى. ھەر قايسى سېخ ـ بۆلۈملەرنىڭ ھەممىسىدە ئىش
تاشلاش، ئىشنـى ئاخىستىش، گېزىتنى كېچىكتۈرۈپ نـەشر
قىلىشتەك پائالىيەتلەر بـارلـىققا كـەلدى. 1946 ـ يىلىغا
كەلگەندە، ئۇيغۇر، قازاق ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى گومىن-
داڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ زوراۋانلىقىغا قارىماي، كۈرەشنى
داۋاملاشتۇرۇپ، مـۇستەقىل ئۇيغۇرچە، قـازاقـچە «شىنجاڭ

ئائىلىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا تېخىمۇ زور خوشاللىق ئېلىپ كەل-
گەن. دادام گەرچە ئوقۇمىغان بولسىمۇ، لېكىن ۋەتەنىنىڭ
ئىشلىرىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلەتتى. گېزىتلەردە جۇڭگوغا
دائىر خەۋەرلەرنىڭ بېسىلغانلىقىنى ئاڭلىغان ھامان، ئىلاج
قىلىپ كىشىلەرگە قايتا - قايتا ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى. 1931 -
يىلى مەن ئەمدىلا بىر ئاز ئىش ئۇققىدەك بولغان ۋاقىتلى-
رىمدا، گېزىتكە «18 - سېنتەبىر» ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ
مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىنى بېسىۋالغانلىقى ھەق-
قىدىكى خەۋەر بېسىلدى. ئۇ چاغدا مەن زادى نېمە ئىش
ئىكەنلىكىنى تولۇق بىلىپ كېتەلمىگەن بولسامۇ، لېكىن
دادامنىڭ كۆز يېشى قىلىۋاتقانلىقىنى، ئاپامنىڭمۇ يىغلى-
غانلىقىنى كۆردۈم. مەن تونۇيدىغان مۇھاجىرلارمۇ يىغلاشتى.
شۇنىڭدىن باشلاپ، مەن داۋاملىق دادامنىڭ ئاپامغا:«مەيلى
قانداقلا بولمىسۇن، بىزمۇ ۋەتەنگە قايتىپ كېتەيلى!»دېگەنلىكى-
نى ئاڭلايدىغان بولدۇم. ئەپسۇسكى ئۇزۇن ئۆتمەي دادام ئاغرىپ
يېتىپ قالدى. ئۇ كېسىلى ئېغىرلاشقان مەزگىلدە، ئاكام
بىلەن ئىككىمىزنى يېنىغا چاقىرىپ، راۋان رۇس تىلى بى-
لەن: «مەن جۇڭگولۇق، ۋەتەندە قىيىنچىلىق بولغان مەز-
گىلدە، مەن ئازراق كۈچۈمنىمۇ سەرپ قىلالمىدىم، سىلەر
بولساڭلار مېنىڭ پەرزەنتلىرىم، مەن ئۆلۈپ كەتكەن-
دىن كېيىن، سىلەر چوقۇم جۇڭگوغا بېرىپ، چوڭ بولۇپ
دۆلەت ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۈرۈڭلار» دېدى. ئاپام دادامغا
تەسەللى بېرىپ: «سىز ياخشىراق دەم ئېلىڭ، بىز سىز

ئاتا - ئانامنىڭ ئارزۇسى

لىنا. نيۇيۇيچىڭ (رۇس)

مېنىڭ دادامنىڭ ئىسمى نيۇزۇلى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىبىرىيىدە ئۇلتۇراقلىشىپ قالغان خېبىيلىق خەنزۇ، ئاپامنىڭ ئىسمى مارىشا.شتكوۋا. سوۋېت ئىتتىپاقى - سىبىرىيىدىن بولۇپ رۇس مىللىتى. دادام بىلەن ئاپام ئەسلىدە سوۋېت ئىتتىپاقى - سىبىرىيىدىكى دېخانلاردىن بولۇپ، كېيىن قازاقىستاننىڭ ئوردا دىگەن يېرىگە كۆچۈپ كەلگەن. ئۇلار گەرچە ئوخشىمىغان دۆلەت تەۋەلىكىدىكى ئىككى مىللەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى ئورتاق ئەمگەك بىرلەشتۈرگەن. شۇڭلاشقا ئۇلار بىر - بىرىنى ھۆرمەت قىلىپ، ئۆز ئارا ئىنتايىن بەختلىك تۇرمۇش كۆچۈرگەن. ئۇلار ئوردىغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئاپام دادام بىللە جۇڭگوغا كېلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، شۇ چاغدىكى ئوبېكتىپ سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن، ئۇلارنىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىغان. ئوردىدا ئولتۇراقلىشىپ قېلىش جەريانىدا، بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەن،1927 - يىلى يەنە مەن تۇغۇلغان ئىكەنمەن. بىز ئاكا - سىڭىل تۇغۇلغاندىن باشلاپ، كىچىككىنە

يۇرتقا كېلىپ قالغان ئىدى. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، ئاپام يەنىلا تولۇپ ـ تاشقان ئىشەنچ بىلەن مۇشۇيەردە ئولتۇراقلىشىپ قالدى. ئۇ دايىم ماڭا: «لىنا، بۇ يەر دادىڭنىڭ تۇپرىغى، سەن خەنزۇچىنى تىرىشىپ ئۆگىنىۋالغىن، بۇيەردىكى مىللەتلەرنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىۋالغىن، يەرلىك باللار بىلەن ئوبدان دوست بولغىن» دەپ تەلىم بېرەتتى. مەن ئاپامنىڭ كۆڭلىنى پۈتۈنلەي چۈشەندىم.

بىز ئانا ـ بالا ئىككىمىز جۇڭگونىڭ نوپۇسىغا ئۆتۈشنى ئىلتىماس قىلدۇق. ئەپسۇسكى، بىز جۇڭگو تىلىنى بىلمەيتتۇق. شۇنداق بولغانلىقتىن ئاپام مېنى رۇس باشلانغۇچ مەكتىۋىگە بىرتەرەپتىن رۇسچە ئوقۇپ، يەنەبىر ياقتىن خەنزۇتىلى ئۆگىنىشكە ئەكىرىپ بەردى. ئۇ ئۆزى سىرتقا چىقىپ ئىشلىدى، كىشلەرنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇدى، ئۆيلىرىنى ئاقارتتى... شۇنداق قىلىپ مېنى مەكتەپتە ئوقۇتتى. مەن رۇس باشلانغۇچ مەكتىۋىدە 3 يىل ئوقۇپ، رۇس تىلىنى ئۆگىنىۋالدىم، خەنزۇ تىلىنى ئاساسىي جەھەتتىن بىلىۋالدىم، يەنە بىر مۇنچە خەتلەرنىمۇ ئۆگىنىۋالدىم. ئاپام ھەمىشە دادامنىڭ ھايات چېغىدىكى ئارزۇسى بويىچە، مېنى ياخشى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرەتتى. 12 يېشىمدا خەنزۇ مەكتىۋىگە يۆتكەلدىم. خەنزۇ ئوقۇتقۇچى، ساۋاقداشلىرىمنىڭ تەربىيىسى ۋە ياردىمى بولغانلىقى ئۈچۈن، خەنزۇچە سەۋىيەم تېز ئۆستى. مەكتەپتە 2 يىل ئوقۇغاندىن كېيىن، خەنزۇچە ئوتتۇرا مەكتەپكە

بىلەن بىللە جۇڭگوغا بارىمىز» دېدى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن دادام تۇگەپ كەتتى. دادامنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى ئەمدىلا تۈگىتىپ تۇراتتۇق، ئاكاممۇ ئاغرىپ قالدى. جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا خۇددى «بالايى - قازا كەلسە قوشلاپ كېلىدۇ» دېگەندەك بولدى، مەيلى قانداقلا بولسۇن ئاپام ئامالىنىڭ بىرىچە ئاكامنىڭ كېسەلىنى داۋالىتىشنى ئويلايتتى، لېكىن مۇدھىش ئەزرائىل ئاخىرى ئۇنىڭ كىچىككىنە جېنىنى ئېلىپ كەتتى. قايغۇ-ئەلەم ئىچىدە قالغان ئاپامغا خۇددى ھەممە ئىشتىن ئۈمىت يوقتەك بىلىنمەكتە ئىدى، لېكىن دادام ۋاپات بولۇش ئالدىدىكى ۋەسىيىتى قەلبىدە چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى. بىر كۈنى ئاخشىمى ئاپام ماڭا: «لىنا، مەن سېنى جۇڭگوغا ئېلىپ باراي، بارامسەن؟» دەپ سوراپ قالدى. مەن: «جۇڭگو دادامنىڭ تۇپرىقى، بارىمەن» دېدىم. ئاپام يىغلىغىنىچە قۇچاقلاپ سۆيدى.

1934 - يىلىنىڭ يازلىقى سوۋېت ھۆكۈمىتى جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ ۋەتەنگە قايتىشىغا رۇخسەت قىلدى. ئاپام دادامنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئارزۇسى بويىچە، ئۇرۇق-تۇققانلار بىلەن خوشلىشىپ، ئەمدىلا يەتتە ياشقا كىرگەن مېنى ئېلىپ، ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىرىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ چۆچەككە كەلدۇق. بۇ، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، ۋەتەننىڭ تۇپرىقىغا قەدەم قويغانلىق بولاتتى. ئاپامغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، يات

نىڭ دوستانە مۇناسىۋىتىگە تايىنىپ، ئاخىرى ئۈرۈمچىگە ئورۇنلىشىپ قالدۇق. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازات بولدى. بىز ئۈرۈمچىدە لېنىن، ستالىن ۋە ماۋجۇشىنىڭ سۈرەتلىرىنى كۆرۈپ، ئېيتقۇسىز خوشاللىققا چۆمدۇق. 1950 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، مەن دادامنىڭ ۋە ئاپامنىڭ ئارزۇسىغا ئاساسەن، شەھەرلىك ئاياللار بىرلەشمىسى قۇرغان خوتۇن-قىزلار تىككۈچىلىك كوپىراتىۋىغا قاتناشتىم. كوپىراتىپقا كىرگەن مەھەللە ئاياللىرى گەرچە 20 نەچچىلا ئادەم بولسىمۇ، لېكىن خەنزۇ،خۇيزۇ، ئۇيغۇر،رۇس، شىۋەدىن ئىبارەت 5 مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئۇلارنىڭ تىلى، تۇرمۇشى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ئوخشىمايتتى. ئۇلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ بىر كوللېكتىپ ئىچىدە ئەمگەك قىلدۇرۇشتا قىيىنچىلىقلار ئاز ئەمەس ئىدى. مەن ئاپامنىڭ ھەيدەكچىلىكىدە بىر قانچە مىللەتنىڭ تىلىنى ئۆگىنىۋالغانلىقىم ئۈچۈن بۇ كوللېكتىپتا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىدىم، ئۇزاق ئۆتمەي، شەھەرلىك ئاياللار بىرلەشمىسى مېنى تىككۈچىلىك كوپىراتىۋىنىڭ مۇدىرلىقىغا بەلگىلىدى. مەن مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشنى، خىزمەتنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلدىم.شۇ چاغدا، نيۇرا،پىشا دىگەن ئىككى رۇس ئايال ئىشچى تىل ئۇقمىغانلىقى ئۈچۈن، خىزمەتتە خاتىرجەم بولالمىدى. مەن ھەر تەرەپلىمە خىزمەت ئىشلەپ، كۆپچىلىكنى ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئۇلارغا ئېتىۋار بېرىدىغان قىلدىم. ئۇلارنىڭ كەيپىياتى ئورنىغا چۈشتى. ئۇيغۇر قىزى ئايشەم ئويۇنغا ئامراق بولۇپ، ئەس-

ئىمتىھان بېرىپ كىردىم. تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلىدى. شۇ كەمدە، جۇڭگو مۇھاجىرى بولغان ئەرلىرىگە ئەگىشىپ چۆچەككە كەلگەن نۇرغۇن رۇس ئاياللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىپ كەتتى. بەزى كىشىلەر ئاپامنىمۇ مېڭىشقا ھەركەتلەندۈرۈپ كۆردى. ئاپام: «مەن كېتەلمەيمەن، جۇڭگو يولدىشىمنىڭ يۇرتى، ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئەڭ چوڭ ئارزۇسى مېنى بالىلارنى ئېلىپ ۋەتەنگە قايتۇرۇش ئىدى. ئوغلۇم دۆلەت سىرتىدا ئۆلۈپ كەتكەچكە ئېلىپ كېلەلمەي قالدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيمەن، ئەگەر قىزىمنى يەنە دۆلەت سىرتىغا ئېلىپ كەتسەم، ئۆلۈپ كەتكەن يولدىشىم ئالدىدا جىنايەت ئۆتكۈزگەن بولىمەن!» دېدى. دەسلەپكى چاغلاردا دادامنىڭ ساددا ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسى ئاپامنى تەسىرلەندۈرگەن، ئەمدى بۆگۈنگە كەلگەندە، ئاپام ساپ سەمىمىي ھېسسىياتى بىلەن يەنە مېنى تەسىرلەندۈردى. «جۇڭگو بىزنىڭ ۋەتىنىمىز، مەيلى قانداق بوران - چاپقۇنغا يولۇقمايلى، ھەرگىزمۇ ۋەتەندىن ئايرىلمايمىز!» بۇ مېنىڭ ئىرادەم، شۇنداقلا ئاپامنىڭ ئىرادىسى بولدى.

1946-يىلى بىز چۆچەكتىن ئۈرۈمچىگە كەلدۇق. بۇ چاغ دەل گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى زورلۇق، ئۆكتەملىك بىلەن ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان يىللار بولۇپ، بىز ئانا - بالا ئىككىمىز ئەمگەكچان ئىككى بىلىكىمىزگە، ھەرمىللەت خەلقلىرى-

دى. 1962 ـ يىلى خىزمىتىم ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن باشتىن ـ ئاخىر شەھەرلىك سودا ئىدارىسىغا قاراشلىق يىمەكلىكلەر ماگىزىنىدا ئىشلەپ كەلدىم. ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ بىر قانچە ماگىزىنغا يۆتكەلدىم. بۇلارنىڭ بەزىلىرى قېرىنداش مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان رايوندا بولسا، بەزى ماگىزىندىكىلەرنىڭ بىر قانچىسى مىللى پىركازچىكلار بولۇپ، خىزمەت ئىشلەش ئاسان ئەمەس ئىدى. تەشكىل ماڭا ئىشەنگەنلىكتىن مەن خىزمەتكە ئەستايىدىل مەسئۇل بولۇپ ئىخلاس بىلەن كەم ـ كۈتىسىز ئىشلىدىم. نەگە يۆتكىسە شۇ يەردە ئىشلىدىم. دەرۋەقە بۇ مەن بارسام قىيىنچىلىق يوق دىگەنلىك ئەمەس، قىيىنچىلىق يەنىلا بار ئىدى، لېكىن مېنىڭ كونا ئامالىم بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ سىردىشىش بولۇپ مىللى ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى ياخشىلاشقا دىققەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. مەن 3 ـ مەركىزىي ماگىزىندا خىزمەت قىلىۋاتقاندا ليۇ جۈيىڭ ئىسىملىك بىر خۇيزۇ پىركازچىك داۋاملىق كېچىكىپ كېلەتتى، باشقا پىركازچىكلارنىڭ ئۇنىڭغا پىكرى بار ئىدى. ھىچقايىسى گۇرۇپپا ئۇنى ئېلىشنى خالىمايتتى، مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆپ قېتىم بېرىپ ئەھۋال ئىگەللەپ، يەتتە بالىسى بارلىغىنى، يولدىشىنىڭ ئاغرىقچان ئىكەنلىگىنى، ئائىلىدە نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنىڭ بارلىغىنى سېزىپ، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا ئۇنىڭغا تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىشنى تەكلىپ قىلدىم. ئۇنىڭ يولدىشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن يەتتە بالىسىنىڭ قىش، يازلىق كىيىمىنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالدىم. ھەر

تايىدىل تېخنىكا ئۆگەنمەيتتى، كوپىراتىپتىكى ئاياللارنىڭ ھەممىسى ئۇنى قوبۇل قىلغۇسى كەلمەيتتى. مەن ئايىشەم بىلەن داۋاملىق سىردىشىپ ھەم ئۆيۈمگە ئېلىپ كېلىپ، كېسمچىلىكنى، كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ئىشلىتىشنى ئۆگەتتىم. ئاخىرى ئۇنىڭغا ياردىمىم تەگدى. مەن تىككۈچىلىك كوپىراتىۋىدىن ئىبارەت بىر كىچىك كوللېكتىپنى ياخشى كۆرەتتىم، كوپىراتىپتىكى ھەر مىللەت ئاچا ـ سىڭىللارنى تېخىمۇ ياخشى كۆرەتتىم. خىزمەتنى تېخىمۇ ياخشىلاش ئۈچۈن، 1951 ـ يىلى مەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا كىردىم ھەمدە شۇ يىلى شەھەردە ئېچىلغان ياشلار قۇرۇلتىيىغا ۋە ئاياللار قۇرۇلتىيىغا قاتناشتىم، يەنە شەھىرىمىزنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك سىياسى كېڭەش ئەزاسى بولۇپ سايلاندىم. 3 يىللىق تەبىئى ئاپەت مەزگىلىدە تىككۈچىلىك كوپىراتىۋى ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىپ ئاتتىن چۈشتى. مەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەسلىدىكى 20 نەچچە ئايال ئىشچىنى تەشكىللەپ، بىرلىكتە مەدىنىيەت ئۆگەندىم. مەن ھەرقايسى مىللەتنىڭ تىلىدا ئۇلارغا كېزىت ئوقۇپ بەردىم. ئۇلارغا خەنزۇچە يېزىقتىن دەرس ئۆتتۈم. ئۇزاق ئۆتمەي يەنە 20 نەچچە نەپەر ھەر مىللەت مەھەللە ئاياللىرى بىزنىڭ ئۆگىنىش گۇرۇپپىمىزغا قاتناشتى. ئۇلار جەمئى 40 تىن ئارتۇق بولۇپ يەتتە ـ سەككىز مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى مېنى گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ سايلىدى. ھەر كۈنى بىرلىكتە مەدىنىيەت ئۆگەندۇق، ھەقىقەتەنمۇ كۆڭۈللۈك ئى-

كازچىكلار ئۆزلىرىنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارنىڭ كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇش، ئۆيلىرىنى ئاقارتىشقا ياردەملەشتى، مېنىڭ ئائىلە يوقلۇم ئېغىر بولمىغانلىقى ئۈچۈن ماگىزىنىنىڭ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلىرىنى كۆپرەك ئۆز ئۈستۈمگە ئالدىم ھەمدە داۋاملىق ۋاقىت چىقىرىپ ھەر مىللەتتىن بولغان پىر كازچىكلارنىڭ ئائىلىلىرىگە بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئائىلە ئىشلىرىغا ياردەملەشتىم، شۇڭلاشقا كۆپچىلىك مېنى سەمىمى ھالدا «ھەدە» دەپ ئاتىشىدىغان بولدى، ئۇلارنىڭ باللىرىمۇ مېنى «لىنا ھاما» دەپ چاقىرىشىدىغان بولدى.

مەن مىللىي ئىتتىپاقلىق جەھەتتە قىلىشقا تېگىشلىك بەزى ئىشلارنى قىلغانلىقىم ئۈچۈن، پارتىيە ۋە كۆپچىلىك ماڭا ناھايىتى زور شان ـ شەرەپ بەردى. مەن ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان مەزگىلدە، ھەر يىلى ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالاندىم، يەنە سودا ئىدارىسى بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى ۋە شەھەرلىك «8 ـ مارت» قىزىلبايراقدارى بولۇپ باھالاندىم. مەن ھەر قېتىم مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ئائىلەمگە ئېلىپ بارغاندا، ئاپام خوشاللىقىدىن مېنى سۆيۈپ كېتىدۇ ھەمماڭاياخشى غىزا ئېتىپ بېرىپ تەبرىكلەيدۇ.

1980 ـ يىلى مەن غالىبىيەت يول يىمەكلىكلەر دۇكىنىدىن پېنسىيىگە چىقتىم، پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن شەھەرلىك سىياسى كېڭەش 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولدۇم. مەن ئولتۇرۇۋاتقان مەھەللىدە مىللى ئىتتى

يىلى پەسىل ئالماشقان ۋاقىتدا ئىشتىن بوشىغان ۋاقىتلىرىمدىن پايدىلىنىپ يەتتە بالىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى راسلاپ ئائىلىسىگە ئاپىرىپ بەردىم. ليۇجۇيىڭ ھاياجانلىنىپ كىشىلەرگە: «لىنا گەرچە رۇس بولسىمۇ بىزنىڭ ئائىلىمىزگە مۇسۇلمان ئاچا ـ سىڭىللاردىنمۇ يېقىن!» دەپ يۈردى.

چوڭ كۆۋرۈك ماگىزىنىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ۋاقتىمدا خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇر، رۇس بولۇپ 4 مىللەتتىن بولغان ئالتە پىركازچىك بار ئىدى. ماگىزىننىڭ مۇدىرى كۆپ قېتىم ئالمىشىپ تۇرغانلىقتىن ئىتتىپاقلىقىمۇ ياخشى بولماي كەلگەن ئىكەن، مەن بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن بىر تۈزۈم بېكىتتىم، ئۇنىڭدا: «ئىتتىپاقلىققا پايدىسىز گەپلەرنى دېمەسلىك، ئىتتىپاقلىققا پايدىسىز ئىشلارنى قىلماسلىق، كىم خىلاپلىق قىلسا ئۆزىنى تەكشۈرۈش» دېگەن تەلەپ قويۇلدى. مەن يەنە ئۆزئارا پىكرى بار كىشىلەرنى بىر گۇرۇپپا قىلىپ ئاندىن ئايرىم ـ ئايرىم خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كۆڭۈل بۆلۈشىنى، ئۆزئارا ياردەم قىلىشىنى، نەتىجە كۆرۈلگەندە ئۆزئارا ئۆگىنىشىنى، مەسىلە كۆرۈلگەندە تالىشىپ ئۆز ئۈستىگە ئېلىشىنى ئىلگىرى سۈردۈم. بىر ئايغا بارمايلا ئەھۋالدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى. خۇيزۇ پىركازچىكلارنىڭ دېژۇرنىلىك ۋاقتى كەلگەندە ئۇيغۇر پىركازچىكلار ماگىزىنغا سەھەر كېلىپ، ماگىزىننى پاك ـ پاكىز تازىلاپ قويىدى؛ خەنزۇ پىركازچىكلارنىڭ ئائىلىسىدىكى يۈكى ئېغىر بولسا ئۇيغۇر پىر-

ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە تيەنئەنمېنىنىڭ كۆرەك مۇنبىرىدە پايتەخت خەلقى بىلەن بىرلىكتە دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتىم. بۇ قېتىمقى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشقان دۆلىتىمىزنىڭ ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرى300دىن ئوشۇقراق بولۇپ 56 مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەن مۇشۇنچىۋالا كۆپ قېرىنداش مىللەت ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇشۇمنى ئۇخلاپ چۈشۈمدىمۇ كۆرمىگەن ئىدىم. تەبرىكلەش پائالىيىتى جەريانىدا پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرى بىزنى سەممى قوبۇل قىلدى؛ تەبرىكلەش پائالىيىتى ئاياقلاشقاندىن كېيىن بىز مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئېكىسكۇرسىيە ۋە ئۆگىنىشتە بولدۇق، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 15 ئۆلكە، 18 چوڭ شەھەرگە بېرىپ ۋەتىنىمىزنىڭسوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىنىڭ گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسىنى ۋە سۈرەتتىكىدەك گۈزەل تاغ - دەريالىرىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن 83 ياشلىق ئاپام مېنى مەھكەم قۇچاقلاپ تۇرۇپ، يۈز - كۆزلىرىمگە سۆيۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ئىسسىق ياشلىرى مېنىڭ يۈزلىرىمگە تاراملاپ چۈشتى. مەن ھاياجانلانغان ھالدا مۇنداق دېدىم: «ئاپا، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز ئىنتايىن ئۇلۇغ ئىكەن» ئاپام خۇددى نۇرغۇن گەپ - سۆزلىرى باردەك نىمە دېيىشىنى بىلمەي بىردەم تۇرۇپ قالدى. قەلبىدىكى ئوتتەك قىزىق

تىپاقلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن بارلىق كۈچۈمنى سەرپ قى-
لىۋاتىمەن. سەندۈكبى رايونىدا ئولتۇرۇشلۇق ناتاشا، باشا
قاتارلىق بەش نەپەر رۇس ئايال، ئەسلىدە ھۆكۈمەت ئور-
گىنىنىڭ دوختۇر ۋە قارا خىزمەتچىلىرى بولۇپ، كېيىن
قىسقارتىلىپ كەتكەن، ھازىر ئۇلارنىڭ قارايدىغان ئادىمى
بولمىغانلىقتىن تۇرمۇشى ئىنتايىن قىيىنچىلىق ئىچىدە ئۆ-
تەتتى، مەن ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئەسلىدىكى ئىدارىلى-
رىنىڭ ھەل قىلىپ بېرىشىگە ياردەملەشتىم. ھازىر بۇ بەش
نەپەر مومايىنىڭ بەزىلىرى تۇرمۇش ياردەم پۇلى ئالىدۇ،
بەزىلىرى ئايلىق قوشۇمچە ھەق ئالىدۇ؛ ئۇلار پارتىيە ۋە
خەلق ھۆكۈمىتىدىن ئىنتايىن مىننەتدار. ھەر قايسى قې-
رىنداش مىللەت ئائىلىلىرىدىن بولمىسۇن ئىشقىلىپ مېنىڭ
ياردەملىشىپ سىياسەتنى ئەمەلىلەشتۈرۈپ بېرىشىمنى تەلەپ
قىلىسىلا مەن ھەممىسىگە ماقۇل بولۇپ، بەزىلىرىنى شەھەر-
لىك سىياسى كېڭەشكە، بەزىلىرىنى مۇناسىۋەتلىك ئورۇن-
لارغا ئىنكاس قىلىپ، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئۇلارنىڭ مە-
سىلىلىرىنى ھەل قىلىنىشىغا ياردەم بەردىم. يولدۇشۇم
لى يۈنشىڭ (خەنزۇ) شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپتە
ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ خىزمىتى گەرچە ئىنتايىن ئال-
دىراش بولسىمۇ، مېنىڭ خىزمىتىمنى قوللاپ ھەر قېتىم سىرت-
قا چىقىپ كەلگىنىمدە تاماق ئېتىپ مېنى ساقلاپ تۇرىدۇ.
1984 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ھاياتىمدىكى ئەڭ
بەختلىك بىر كۈن بولدى. بۇ كۈنى مەملىكىتىمىزدىكى

قولنى - قولغا تۇتىشىپ، ئازاتلىقنى كۈتۈۋېلىش

چىن فاڭبو

شىنجاڭدا، 1949 - يىلى «25 - سېنتەبىر» تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشى ئېلان قىلىنىش ھارپىسىدا، مەركەز — ئۈرۈمچىنى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ كەتكەن، ئىقتىسات كاساتلىشىپ، بازارلار قۇرۇپ قالغان، كىشىلەر ئەنسىزچىلىكتە قالغان، پىتنە - پاساتلار ھەممىلا يەرنى قاپلاپ كەتكەن ئىدى. خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ لەنجۇنى ئازات قىلغاندىن كېيىن غەلىبىسىرى غەرپكە ئىلگىرىلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۈۋۈينىڭ ئازات بولغانلىق خەۋىرى يېتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى بارغانسىرى داۋالغۇشقا باشلىدى. گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ يۇقۇرى تەبىقىسىدىكىلەر ئارىسالدا بولۇپ قالغان ئىدى. بەزىلىرى قېچىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى، بەزىلىرى قوزغىلاڭ كۆتىرىپ ھەقىقەتكە قايتىشقا تەييارلىنىۋاتاتتى ۋە بەزىلىرى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشكە تەييارلىنىۋاتاتتى. گەرچە ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ ئويلىغىنى بولسىمۇ، ئۆز ئارا بىر - بىرىگە ئۇختۇرماي ئاستىرتتىن

ھاياجىنىنى بېسۋېلىپ چوڭقۇر مەنىلىك ھالدا: «لىنا، سەن ھەقىقەتەن ئاناڭنىڭ ياخشى قىزى! ئەگەر داداڭ ھازىر - غىچە ـ ھايات بولغان بولسا نەقەدەر خوشال بولۇپ كېتەر ئىدى ھە!» شۇنداق! مېنىڭ ئىشلىگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى ئاتا ـ ئانامنىڭ ئارزۇسى ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ، مېنىڭ ئىشلىگەنلىرىم ناھايىتىمۇ ئاز، ھاياتلا بولسام چوقۇم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ جىقراق تۆھپە قوشىمەن.

تېزلا ۋاقىتتا قالايمىقانچىلىق ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى تېچلانلاندۇردى. شىڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، خەلقنىڭ رايىغا بېقىش ئۈچۈن ھەرقايسى مىللەتلەر بىردەك باراۋەر بولۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئارقىدىنلا كوممۇنىستلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى، «ئۈچ ۋەزىپە»، «8 ماددىلىق خىتاپنامە»دىن، «بەش چوڭ سىياسەت»، «6 بۈيۈك سىياسەت»كىچە ھەممىسىدە مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى مۇھىم مەزمۇن قىلدى. شۇڭا شىنجاڭدا ناھايىتى تېزلا تېچلىق ئەسلىگە كېلىپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى، دوستلۇقى، ئىتتىپاقلىقى، ئۆز ئارا ياردىمىدىن ئىبارەت يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

شىڭ شىسەي سىياسەت يۈرگۈزگەن ۋاقىتتىكى ھاكىمىيەت، كۈچلۈك ھاكىمىيەت ئىدى. «بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش، چەكلەنگەننى توساش» ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان دېيىشكە بولاتتى، خەلق سىياسەتكە خىلاپلىق قىلىشقا پېتىنالمايتتى. مىللىي سىياسەتكە تېخىمۇ خىلاپلىق قىلالمايتتى. مەن 1935 - يىلى شىنجاڭغا كەلگەندە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى سوغاقچىلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئەسلىيەلمەيتتىم، مەن دەرس بېرىدىغان مەكتەپ، ئەينى ۋاقىتتىكى ئۆلكىلىك ئۇرۇمچى (دىخۇا) بىرىنچى سىفەن مەكتىۋى ئىدى، مەكتەپتە ھەر قايسى مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇيتتى. كەسپداشلار ئارىسىدا، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى-

تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. خەلق ئاممىسى بولسا ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ بالدۇرراق يېتىپ كېلىپ شىنجاڭنى ئازات قىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇرۇش پارتلاپ كېتىپ مىللەتلەر ئارىسىدا توقۇنۇش پەيدا بولۇپ قالارمىكىن دەپ ئىستىقبالىدىن ئەندىشە قىلىشاتتى. چۈنكى شىنجاڭدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلار ھەرمىللەت خەلقىنى قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغانلىقتىن شىنجاڭ تارىخىدا كۆپ قېتىم مىللىي توقۇنۇشلار بارلىققا كەلگەن ئىدى. 1931 - يىلى قۇمۇل دىخانلىرىنىڭ قوزغىلىڭى پۈتۈن شىنجاڭنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەنلىكى بۇنىڭ بىر مىسالىدۇر.

خەن سۇلالىسىدىكى جاڭ چەن غەرپكە كەلگەندىن بۇيانقى 2000 دىن كۆپرەك يىلدىن بۇيان شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئارىسىدا، بولۇپمۇ خەنزۇ مىللىتى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئىناقلىق يەرلىكنىڭ ئىقتىسادى، مەدىنىيەت تەرەققىياتىنى بىرلىكتە ئىلگىرى سۈردى. بۇ تارىخنىڭ ئاساسلىق ئېقىمىدۇر. مىللەتلەر ئارىسىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەر بولسا بەزى جايلاردا بولغان ۋاقىتلىق ئىش ئىدى. ماجۇڭيىڭ بىلەن جىن شۇرېن شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى تالىشىپ، پۈتۈن شىنجاڭنى ئۇرۇش يالقۇنى قاپلاپ كەتكەن ئىدى. لېكىن شىڭ شىسەي 1933 - يىلى تەختكە چىققاندىن كېيىن، ھەرمىللەت خەلقى ئىتتىپاقلىق، تېچلىقنى قاتتىق تەلەپ قىلغانلىقتىن، ناھايىتى

تەشكىللىنىپ شىنجاڭنىڭ ئەمىلىي ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كې-
لىدىغان بەزى سىياسەتلەر يۈرگۈزۈلۈپ، مىللەتلەر ئىتتى-
پاقلىقى ۋە شىنجاڭنىڭ ئىچىلىكى قوغداپ قېلىنىغان ئىدى.
1947 - يىلى 7 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچكى قى-
سىدىكى سىياسىي ئىختىلاپ تۈپەيلىدىن ئۈچ ۋىلايەت تە-
رەپ ئەزالىرى ئىلىغا قايتىپ كەتكەن ئىدى، لېكىن ئۈزۈن
ئۆتمەي 1948 - يىلى 1 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆز-
گەرتىپ قۇرۇلۇپ، ئىناۋىتى يۇقىرى، ھەر مىللەت خەلقى
ياخشى كۆرىدىغان مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان شەھىدى ئۆل-
كىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇم-
چىدىكى ھەر مىللەتتىن بولغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەي-
ئەت ئەزالىرىدىن ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىل مەيداندا
چىڭ تۇرىدىغانلار ئاخىرى قوزغىلاڭ كۆتىرىپ ھەقىقەتكە
قايتىش سەپىرىدە دۆلەتتىن قېچىپ كەتتى باشقى-
لىرى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، بىردەك كۈچ چىقىرىپ شىن-
جاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازات بولۇشىغا، مىللەتلەر ئىتتى-
پاقلىقىغا ئۆز تۆھپىسىنى تەقدىم قىلدى. كۆرسىتىپ ئۆتۈش-
كە ئەرزىيدىغانلىرىدىن تۆۋەندىكى بىر نەچچىسى بار:

1. ماناسقا بېرىپ ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن تىنچ-
لىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىش مىللىي ئىتتىپاقلىقنىڭ جانلىق
گەۋدىلىنىشىدۇر. 1949 - يىلى 7 - ئايدا ماناس، قۇتۇبى،
سانجى 3 ناھىيە خەلقى ئارىسىدا ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ
ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىدىغان بوپتۇ، ئۇرۇش يەنە پارتلى-

لار ئارىسىدا، ساۋاقداشلار ئارىسىدا ئىناقلىق، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا ئىشىنىش، ئۆزئارا ياردەملىشىش، ئىتتىپاقلىق، دوستلۇقتەك ياخشى مەكتەپ ئىستىلى شەكىللەنگەن ئىدى. ھازىر ئەسلىسەم ئۇ ئىشلار ھازىرقىدەك كۆز ئالدىمدا تۇرىدۇ. جەمئىيەت كەيپىياتىمۇ يۇقۇرقىدەك ئىدى. ئەينى چاغدا «6 بۈيۈك سىياسەت» تېز ئىجرا قىلىنىۋاتقان ۋاقىت بولۇپ، ھەر قانداق ئادەم «6 بۈيۈك سىياسەت»كە خىلاپلىق قىلىدىغان سۆز - ھەركەتلەرنى قىلسا تەنقىتكە ئۇچرايتتى، ھەتتا چارە كۆرۈلەتتى. خەلق ئاممىسى ئارىسىدىمۇ سۆز - ھەركەتتە مىللى ئۆرپ - ئادەتكە خىلاپلىق قىلىپ ئۆزى سېزىپ قالسا ياكى قارشى تەرەپ ئوتتۇرىغا قويسا دەرھال ئەپۇ سورايتتى. مۇنداق ئەھۋاللارنى مەن ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن.

نەزىرىيە جەھەتتىن، سىياسى جەھەتتىن، تەشۋىقات جەھەتتىن مىللى باراۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەنگەچكە، شىنجاڭ تېچ يول بىلەن ئازات بولغانغا قەدەر ھەر قايسى مىللەتلەر ئارىسىدىكى قېرىنداشلارچە دوستلۇقنىڭ ئاساسى بار ئىدى. مۇشۇ مەزگىلدە گەرچە گومىنداڭنىڭ سىياسىتىنىڭ چىرىكلىكىدىن ئىلى، چۆچەك، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ لېكىن، جاڭجىجۇڭ ئەپەندى ئاقىلانە سىياسەت يۈرگۈزگەنلىكىدىن ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن تېچلىق بىتىمى ئىمزالىنىپ، مىللى دېموكراتىيە بىرلەشمە ھۆكۈمىتى

مۇئاۋىن باش قوماندانى مەرغۇپ، ماناستا تۇرۇشلۇق تۆەنىنىڭ تۇەنجاڭى ئىمىنوپ قاتارلىقلار بىلەن بولغان سۆھبەت ئوڭۇشلۇق ئۆتكۆزۈلۈپ ناھايىتى تېزلا بىتىم ئىمزالاندى.

ئەينى چاغدىكى سىياسى ۋەزىيەت ــ گومىنداڭ ئارمىيىسى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ ئارمىيىسى ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدا بىر ـ بىرىگە قارىمۇ ـ قارشى تۇرغان، ھەر قاچان توقۇنۇش پەيدا بولۇپ ئۇرۇش پارتلاش ئېھتىمالى باربولۇشتىن ئىبارەت ئىدى. شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈش ھارپىسىدا ئەگەر مۇۋاپىق تەدبىر قوللىنىلمىغان، قارشى تەرەپلەر چۈشىنىش ھاسىل قىلمىغان ھەمدە كېلىشىم تۈزمىگەن ئەھۋالدا ئەگەر مەسىلە يۈز بەرسە يېغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرىنىڭ سۆھبەت ئېلىپ بارغان مەيدانى ئىنتايىن ئاددى ئىدى. دەريانىڭ ياقىسىغا ۋاقىتلىق لەمپە ياساپ سۆھبەت ئېلىپ بارغان. قولغا كەلتۈرگەن نەتىجە ئۆنۈملۈك بولغان ئىدى. ئىككى تەرەپ ئۈچ تۈرلۈك كېلىشىم ھاسىل قىلدى. بۇ ئۈچ تۈرلۈك كېلىشىمنى مەرغۇپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان ئۇ بولسىمۇ:

1ـ بىز ھۇجۇم قىلماسلىققا كاپالەتلىك قىلىمىز، سىلەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ۋە خەلققە يەتكۈزۈڭلار، خەلقنىڭ خاتىرجەم ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشىغا، دەككە ـ دۈككە بولۇپ قاچماسلىقىغا تەربىيە بېرىڭلار. 2 ـ قارشى

غىدەك دىگەن گەپ تارقىتىشقا باشلىدى. خەلق ئاپەتتىن
قىچىشقا تەييارلاندى. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇن ئىھتىياجـ
ىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا تەييارلىنىپ خەلقىنىڭ 150تىن
ئارتۇق ئات ھارۋىسىنى يىغىۋېلىپ چېكىنگەنىدە ئىشـ
لىتىدىغان قاتناش قورالى قىلماقچى بولدى. بىردىنلا
ئىغۋالار كۆپىيىپ كەتتى. كىشىلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ قالـ
دى. خەلق ئىشلەپچىقىرىشتىن ۋاز كەچتى. ئۆلكىلىك ھۆـ
كۈمەت بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، رەئىس بۇرھان
شەھىدى دەرھال ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ ماناسقا بېرىپ
ئۆچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن تېچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈپ،
ئىككى تەرەپ ئۆز - ئاراچۈشىنىش ھاسىل قىلىپ قورال ئىشـ
لەتمەسلىككە كاپالەتلىك قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تېچلىغىنى
قوغداشنى قارار قىلدى. بارىدىغان ۋەكىللەر ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئا-
ۋىن نازىرى چىن فاڭبۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىۋات
باشقارمىسى كادىرلار ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى نۇسرەت ۋە
خەۋپسىزلىكنى قوغداش قوماندانلىق ئىشتاۋىدىكى بۆلۈم
باشلىغى ۋاڭ قاتارلىقلار بولدى. بۇ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ
ئۆزى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى گەۋدىلەندۈرگەن ئىدى.
ئۇلار ھەممىلا يەردە مىللى ئىتتىپاقلىقنى مۇھىم بىلىپ،
تېچلىق ئارزۇسىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، ئومۇمى ۋەزىـ
يەتكە ئېتىۋار قىلىپ ئىتتىپاقلىشىپ ھەمكارلاشتى.
شۇڭلاشقا ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ ۋەكىلى مىللى ئارمىيىنىڭ

قىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرۇش تەرەپدارلىرىنىڭ كاتتى-
ۋاشلىرى ۋەزىيەتنىڭ بېسىمى بىلەن شىنجاڭدىن چىقىپ
كېتىشنى قارار قىلدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇلارنىڭ شىن-
جاڭدىن ئوڭۇشلۇق چىقىپ كېتىشى، ھەقىقەتكە قايتقان كو-
ماندىر، ئەسكەرلەرنى تۇراقلاندۇرۇش ئۈچۈن، رەئىس بۇر-
ھان، قوغدىغۇچىلار ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى نىيى فۇلى (يەر
ئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى)، ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمەتنىڭ ھەيئىتى ليۇ يۈشاڭ، بەي ۋىنلى قاتارلىقلارنى
سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى بىلەن يەر ئاستى ئىنقىلاۋىي تەش-
كىلاتى سودا - سانائەتچىلەر ياچېيكىسىنىڭ ئادەملىرى بى-
لەن مۇزاكىرىلىشىپ، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ئوتتۇرىغا چىقىپ
«شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ھەر ساھە» نامىدىن شىنجاڭدىن
چىقىپ كېتىشكە تەييارلىنىۋاتقان ئارمىيە، ھۆكۈمەت كاتتى-
ۋاشلىرىغا ئالتۇندىن خاتىرە ئىزنىكى ياساپ بېرىشنى بوي-
رۇدى. شەھەرلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى بۇ ۋەزىپىنى نا-
ھايىتى تېزلا ئورۇنلىدى ھەمدە ماخېنەن (خۇيزۇ)، فەن
شىجۇ، تەلئەت موسابايوپ (ئۇيغۇر) قاتارلىق 11 كىشىدىن
تەشكىللەنگەن «ئورۇمچى سودا - سانائەت ساھەسىدىكىلەر-
نىڭ شىنجاڭنىڭ ئازاتلىقىنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق كۆرۈش
گۇرۇپپىسى»نى قۇرۇش قارار قىلىندى. 9 - ئاينىڭ 25 -
كۈنى ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ ئارمىيە،
ھۆكۈمەت كاتتىۋاشلىرى ئورۇمچىدىن ئايرىلىپ يولغا چىقتى،
شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ۋە 26 - چىسلا كۈنلىرى سابىق

تەرەپ ئارمىيىسى يېڭىۋالغان خەلقنىڭ ئات ھارۋىلىرى-
نى خەلققە قايتۇرۇپ بېرىڭلار، خەلق ئىشلەپچىقىرىش بى-
لەن شۇغۇللانسۇن. 3 ـ بىز تەرەپ جەڭچىلەر دەريادا ئات
سۇغۇرغاندا ياكى سۇ ئالغاندا قارشى تەرەپ ئەسكەرلىرى
چېقىلمىسۇن. ئوق چىقىرىپ ئادەم ياربدار قىلمىسۇن دېدى.
ئىككى تەرەپ بۇ ئۈچ تۈرلۈك پىكىرگە قوشۇلدى. شۇنىڭ
بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلدى. تېچلىقتا كاپالەتلىك قىلى-
نىپ، شىنجاڭنىڭ تېچلىق بىلەن ئازات بولۇشىدا ئاكتىپ
رول ئوينىالدى.

2. رەئىس-بۇرھان شەھىدى ۋە ئالاقىدار تەرەپلەر-
نىڭ يول كۆرسىتىشى بىلەن يەر ئاستى ئىنقىلاۋىي تەش-
كىلاتى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمى-
سىنى «دىخۇا (ئۈرۈمچى) سودا سانائەتچىلەر ساھەسىدى-
كىلەرنىڭ شىنجاڭنىڭ ئازاتلىقىنى كۈتۈۋېلىشقا
تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى»نى قۇرۇشقا قوزغىدى. بۇ
تەشكىلات ئەينى چاغدا ئاشكارىلانمىغان بولۇپ ھەر مىللەت
ئىلغار سودا ـ سانائەتچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى.
1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى گومىنداڭنىڭ جۇڭچې-
ۋەندە تۇرۇشلۇق قوشۇنى تېچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايت-
قانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئۈرۈمچىنىڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ
جىددىيلىشىپ كەتتى. ھەقىقەتكە قايتقۇچىلار تەرەپدارلىرى
بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرغۇچىلار تەرەپدارلىرى
ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ئىنتايىن كەسكىنلىشىپ كەتتى. ھە-

شىنا) ھەمدە 6 مىڭ تىرىك قوي، 3 مىڭ چوشقا، 10 مىڭ
دادەن بۇغداي (ئالى دەرىجىلىك ئاق ئۇن قىلىنىپ پىش-
شىقلاپ ئىشلەندى)، 3 مىڭ جىڭ سۆيىغى توپلانــدى. 9 -
ئاينىڭ 30 كۈنىدىن باشلاپ ئالدى بىلەن ئۈرۈمچىدە ھە-
قىقەتكە قايتقان قىسىملار ۋە ساقچىلاردىن ھال سورالدى.
بۇ قېتىمقى ھال سوراش ناھايىتى داغــدۇغىلىق بولغاچقا،
ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار چوڭقۇر تەسىرلەندى. شۇڭا ئا-
زاتلىق ئارمىيە يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، جەمىيەتنىڭ ئا-
مانلىقىنى قوغداپ، خەلقنى خاتىرجەم قىلىش، بــۇزۇق ئا-
دەملەرنىڭ قالايمىقانچىلىق قىلىشىنى توساش جەھەتلەردە
ئۇلار زور رول ئوينىدى.

3 . ئەينى چاغدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلى-
رى ئىچىدە ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرغۇچىلاردىن باش-
قا بىز بىرنەچچە خەنزۇ ھەيئەتلەر رەئىس بۇرھاننىڭ رەھ-
بەرلىكىدە ئاز سانلىق مىللەت ھەيئەتلىرى جۇڭ دېيخۇا
(شىۋە مىللىتىدىن)، ئېردەنى (موڭغۇل)، ليۇ دېيەن (مانجۇ)
قاتارلىقلار بىلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، تېچ يول بىلەن ھە-
قىقەتكە قايتىشنى ئاكتىپ ئىلگىرى سۈردۇق. بىز ئۆزلىرى-
مىزنىڭ ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلىرىمىزدىن پايدىلىنىپ مىللى
يۇقۇرى قاتلام ئەرباپلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈ-
چەيتتۇق. مەسىلەن: خۇيزۇ مىللىتىدىن بولغان دىنىي باشلىق
مالياڭجۇننى تەكلىپ قىلىپ لومەنچىڭغا بېرىپ شۇيەردىكى ئات-
لىق 5 - كورپۇسنىڭ ئىشتاۋىغا بېرىپ ماچىڭشياڭنىڭ تېچلىق

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە، ھۆكۈمەت دا-
ئىرىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى ئېلان
قىلدى. شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازات بولۇشى ئەمەلگە
ئاشتى.

9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى چۈشتە، شەھەرلىك سودى-
گەرلەر ئۇيۇشمىسى ئىجرائىي ھەيئەتلەر كېڭەيتىلگەن يىغىنى
چاقىرىپ «ئۈرۈمچى سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ
شىنجاڭنىڭ ئازاتلىقىنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق كۆرۈش
گۇرۇپپىسى»نى، «ئۈرۈمچى سودا ـ سانائەتچىلىرىنىڭ
ھال سوراش ئۆمىكى»گە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. ليۇ-
جۇشى، ئەن جىشۇ (خۇيزۇ) قاتارلىقلارنى ئەزالىققا
تولۇقلىدى ھەمدە بۇ سۇڭ لىڭنى سودا ـ سانا-
ئەتچىلەر ۋەكىلى قىلىپ شەھەرنىڭ ئازاتلىق
ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىرگە
قۇمۇلغا بېرىپ شىنجاڭغا كىرگەن قىسىملارنى قارشى ئېلىش
ۋە ئۇلاردىن ھال سوراشقا ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋا-
قىتتا ھەقىقەتكە قايتقان كوماندىر، ئەسكەرلەردىن ھال سو-
راش تەييارلىق خىزمىتىگە ئاكتىپ تەييارلىق قىلدى. پۈ-
تۈن شەھەردىكى ھەرمىللەت سودا ـ سانائەتچىلىرىنىڭ(ئىس-
لام سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)
ئاكتىپ قوللىشى بىلەن بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئەتىر
سوپۇن، لۆڭگە، پېچىنە، كونسىرۋا قاتارلىق ھال سوراش
بۇيۇملىرىدىن 20 نەچچە ساندۇق (تەخمىنەن ئۈچ قارا ما-

نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىيغىنىنىڭ روھى-
نىڭ ئىلھامى بىلەن پارتىيە ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، شە-
ھەرلىك پارتكوم ئوتتۇرىغا قويغان كۆرەش نىشانىسىنى ئە-
مەلگە ئاشۇرۇش ئەمەلىي ھەركىتى بىلەن ئاپتونوم را-
يونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قۇتلۇقلاشنى كۈتۈ-
ۋالماقتا.

بىلەن شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشكە نەسىھەت قىلىشقا ئەۋەتتۇق. ئىسلام سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ئابدۇرېھىم ھاجى قاتارلىق ئادەملەر بىلەن ئالاقە باغلاپ، شەھەرلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى بىلەن زىچ ماسلىشىپ ئازاتلىق ئارمىيىسىگە قارشى ئېلىش ھەر خىل پائالىيەتلىرىنى قاناتيايدۇردۇق. ئابدۇرېھىم ھاجى قاتارلىقلارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى بىلەن ناھايىتى تېزلا ئىلىدىن ئىككى ماشىنا سوۋېتتىن ئىمپورت قىلىنغان تاماكا، ئەتىر سوپۇن يۆتكەپ كېلىنىپ شەھەرلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى تەشكىللىگەن ھال سوراش پائالىيىتىگە ئىشلىتىلدى.

شىنجاڭ ئازات بولغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتى توغرا بولغانلىقىدىن ھەر مىللەت خەلقى دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق باراۋەر، ئۆز ـ ئارا ياردەملىشىدىغان مۇستەھكەم يېڭى مىللى مۇناسىۋەت تۇرغۇزۇلدى. بولۇپمۇ يولداش ۋاڭ ئېنماۋ شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ خىزمەت قىلغاندىن بۇيان «ئىككى بىر بىرىدىن ئايرىلالماسلىق» تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىدا يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. «ئىككى بىر ـ بىرىدىن ئايرىلالماسلىق» ئىدىيىسى كىشىلەر قەلبىگە سىڭدى. ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە 12 ـ

تاغ، قىلىن ئورمانزارلىق ئىچىدىكى يېقىن دوستلاردىن بولۇپ كېتىشتۇق. خەنزۇ ياغاچ كېسىش ئىشچىلىرى بىزدىن قازاقچە سۆز ئۆگىنىدىغان، بىزگە خەنزۇچە سۆز ئۆگىتىدىغان ياخشى كەيپىيات بارلىققا كېلىپ، مەن تېز ئارىدا دائىم ئىشلىتىلىدىغان بىر قانچىلىغان خەنزۇچە سۆزلەرنى ئۆگىنىۋالدىم. مەسىلەن: «ياخشىمۇسىز؟» «نەدە سۇ بار؟» «بۈگۈن يامغۇر ياغىدۇ» قاتارلىقلار. خەنزۇ ئىشچىلار ماڭا قىزغىن هالدا ئۆيىگە بېرىپ مېهمان بولۇشنى تەكلىپ قىلاتتى. قاتتىق بوران - چاپقۇنغا ئۇچرىغاندا، بىزنىڭ قويلىرىمىزنى يىغىشتۇرۇۋېلىشىمىزغا ياردەم قىلاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ يېشى بىزنىڭ دادىمىزدىن چوڭ بولسىمۇ، بىز قازاق خەلقىنىڭ ئادىتى بويىچە «خەنزۇ ئاكا» دېگەن يېقىملىق نام بىلەن ئاتايتتۇق.

شۇ مەزگىل دەل ياپونغا قارشى ئۇرۇش ۋاقتى بولۇپ، جۇڭگو كومپارتىيەسى ۋە ماۋ زېدۇڭ يېتەكچىلىكىدىكى بىلەن شىنجاڭغا هۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان شىڭ شىسەي ياپونغا قارشى تۇرۇش مىللىي بىرلىكسەپنى قۇرغان مەزگىل ئىدى. كوممۇنىستلارنىڭ ياردىمى ئاستىدا، شىڭشىسەي جاهانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش قاتارلىقلارنى مۇهىم مەزمۇن قىلغان «6 بۈيۈك سىياسەت»نى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە ھەرمىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەر مىللەت مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلغان ئىدى.

يايلاقتىكى ئىككى ئەۋلات

قازاق مىللىتىدە: «چارۋا ــ يايلاقتا ئۆسىدۇ، ياخشى ئاتنى ــ چەۋەنداز يېتىشتۈرىدۇ» دىگەن تەمسىل بار. ئەگەر شۇنداق بولغاندا بىز قازاق خەلقىنىڭ نادانلىق يايلاق تۇرمۇشىدىن سوتسىيالىزىم داغدام يولىغا مېڭىشىمىز، جۇڭگو كوڭچەنداڭىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ تەربىيىسىدىن بولدى.

مېنىڭ ئائىلەم ــ تارىختىن بۇيان ئۈرۈمچىجەنۇبىي تاغ (نەنسەن) سارداۋاندىكى بىر كەمبەغەل چارۋىچى. مەن باللىق چېغىمدا ئاتامدىن ئايرىلدىم. 12 ياشتىن باشلاپ قولۇمغا تاياق ئېلىپ قېلىن تاغ - يايلاقلىرىدا تىرمىشىپ قوي بېقىپ كۈن ئۆتكۈزدۈم. ئۇ ۋاقىتلاردا بىز ئاندا - ساندا ياغاچ كېسىدىغان خەنزۇ ئىشچىلارغا ئۇچراپ قالغىنىمىزدا، شۇ ۋاقىتتىكى خىلمۇ - خىل ئەكسىيەتچى تەشۋىقاتلار كاساپىتىدىن يېقىنلىششقا جۈرئەت قىلالمايتتۇق. ئۇلارنى كۆرگەن هامان قويلىرىمىزنى قوغلاپ يىراققا كېتەتتۇق. ياغاچ كەسكۈچى خەنزۇ ئىشچىلار، بىزگە ئەزەلدىن زىيان كەلتۈرۈپ باققىنى يوق، بەزىدە ئۆزلىرىنىڭ ئاشلىغىنى بىزگە بېرەتتى. كۈن ئۆزارغانسېرى ئىگىز قاتمۇ - قات

بىلەن ھەرمىللەت خەلقىنىڭ مەدىنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىـ
رى تارقىتىۋېتىلدى. ئۇيۇشما باشقۇرغان باشلانغۇچ مەكـ
تەپ ئىلاجىسىز تاقالدى. مەن بىر يىتىم بالا بولغىنىم ئۈـ
چۈن يىتىملەر مەكتىۋىگە كىرىپ داۋاملىق ئوقۇشقا ئەۋەـ
تىلدىم، يىتىملەر مەكتىۋىدە 100 دىن ئارتۇق نامرات ۋە
يىتىم باللار بولۇپ، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، 4 سىنىپقا بۆلۈـ
نۈپ يېرىم ئىشلەپ، يېرىم ئوقۇپ 2 يىلدىن كېيىن ئىمتىـ
ھان بېرىپ دارىلمۇئەللىم قارمىغىدىكى باشلانغۇچ سىنىپقا
كىرىپ ئوقۇدۇم. ئوقۇش جەريانىدا خەنزۇچە تىل ۋە خەتـ
نى بىرىلىپ ئۆگىنىپ نەتىجەم ئەلا بولغانلىقتىن ئۇزۇن
ئۆتمەيلا تولۇقسىز سىنىپقا كۆچتۈم. خەنزۇ ئوقۇتقۇچى، ئوـ
قۇغۇچىلارنىڭ قىزغىن ياردىمى ئارقىسىدا، ئوقۇشتا تىز
ئىلگىرىلەپ خەنزۇچە گېزىتلەرنى ئاساسي جەھەتتىن
ئوقۇيالايدىغان بولدۇم.

1949 - يىلى 8 - ئاي ئەمدىلا 22 ياشقا توشقان
ۋاقتىمدا ئۈرۈمچى قازاق باشلانغۇچ مەكتىۋىگە مۇئەللىم
بولدۇم. بۇ دەل جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى، غەربىي
شىمالغا قاراپ غەلىبىلىك ئىلگىرىلەۋاتقان ئازاتلىقنىڭ
تاڭ نۇرى تىيانشاننى يورۇتۇشقا باشلىغان مەزگىل ئىدى.
قازاق خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە ئېيتقاندا:
«جۇپ سان بەخت - سائادەتنى بىلدۈرىدۇ» دېيىلىدۇ. مەن
22 يېشىمدا خىزمەت سېپىگە ئاتلاندىم. شۇڭا تولۇپ
تاشقان ئىشەنچ بىلەن ئوقۇغانلىرىم ۋە خەنزۇ يولداشلارـ

قازاق، قىرغىز مىللىتى بىرلىشىپ تەشكىللىگەن مەدىنى ئا-
قارتىش ئۇيۇشمىسى، ئۈرۈمچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىپ
ئالدى بىلەن ئۈرۈمچى،نەنسەن چارۋىچىلىق رايونىدىن ئو-
قۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى. باي چارۋا ئى-
گىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى شەھەر تۇرمۇشىغا ئادەتلەنمىگەچكە
شەھەرگە كېلىپ ئوقۇشنى خالىمىدى. مەندە خەنزۇچە ئو-
گىنىشكە قىزغىنلىق بولغاچقا ئۆزەمگە ئوخشاش بىر مۇنچە
كەمبەغەل چارۋىچىلارنىڭ باللىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ ئو-
قۇشقا تىزىملاتدۇق.

1942 - يىلى كۈزدە بىز ئۈرۈمچىگە كېلىپ باشلانغۇچ
مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردۇق. بىرتەرەپتىن قازاقچە تىل -
ئەدەبىيات، ماتېماتىكا ئوقۇدۇق. يەنە بىر تەرەپتىن خەنزۇ-
چە تىل - خەت ئۆگىنىپ بىر يىلدىن كېيىن بىر نەچچەيۈز
خەنزۇچە خەتنى ئۆگىنىۋالدىم. كوچىلاردىكى «ياپون جا-
ھانگىرلىكىنى يوقىتايلى!»، «بىردەك ئىتتىپاق-
لىشىپ ياپونغا قارشى ئۇرۇشنى ئاخىرغىچە
ئېلىپ بارايلى» قاتارلىق شوئارلارنى ئوقۇيالايدىغان،
يازالايدىغان بولۇپ قالدىم. يەنە خەنزۇچە «جاھانگىرلىك-
كە قارشى تۇرۇش ھەربى مارش»نى ئۆگىنىۋالدىم.

شىرىن چۈش ئۇزۇنغا بارمىغاندەك 1943 - يىلى
شىڭشىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن بولغان
ياپونغا قارشى مىللى بىرلىكسەپكە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، گو-
مىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئاشكارا تەسلىم بولدى. شۇنىڭ

دۇق. مەكتەپ رەھبەرلىكى بىزنىڭ تىل قىيىنچىلىقىمىزنى كۆزدە تۇتۇپ، بىزگە مەخسۇس تەرجىمان ئورۇنلاشتۇردى. بۇ قېتىملىق ئۆگىنىشتە — پارتىيە تارىخى، جەمىيەت تەرەققىيات تارىخى قاتارلىق سىياسىي دەرسلەرنى سىستېمىلىق ئۆگىنىشتىن تاشقىرى، ئۆگىنىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا خەنزۇچىنى تىرىشىپ ئۆگەندىم. ھەر كۈنى 8 – 9 سائەت ئۆگىنىمەن. بۇنى كۈندە ئورۇنلىمىسام بولمايدىغان ۋەزىپە قاتارىدا بېسىپ ئۆگەندىم. ئوقۇشنى غەلىبىلىك تاماملاپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، داۋاملىق مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندىم. 1952 - يىلى شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەزا بولۇپ كىردىم. 1956 - يىلى شەھەرلىك مەدەنىي - مائارىپ ئىدارىسىغا مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولۇپ تەيىنلەندىم. 1959 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ مائارىپ مەمۇرىي سىنىپىغا تاللىنىپ 2 يىل نەزەرىيە ئوقۇدۇم. 1984 - يىلى 2 - ئايدا ئۈرۈمچى مائارىپ ئىنستىتۇتىغا يۆتكەلدىم. ھازىر ئىنستىتۇتىمىزدا 31 سىنىپ، 1529 نەپەر كۇرسانت بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك، خۇيزۇ، رۇس قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت كۇرسانتلىرى 200 گە يېتىدۇ. مىللى، ئالى تېخنىكوم سىنىپىدىن 4 سى، بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىدىن بىرسى بار. بۇندىن باشقا بىر خەنزۇ كۇرسانت مىللى سىنىپتا ئوقۇيدۇ.

ئۈرۈمچى مائارىپ ئىنستىتۇتى خەنزۇ، مىللىلار بىر-

دىن ئۆگەنگەن بىلىملىرىمنى ئوقۇتۇش خىزمىتىدە ئىشلە-
تىپ كېيىنكى ئەۋلاتلىرىمىزغا قالدۇرۇش ئىشىغا كىرىشىپ
كەتتىم. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى باھار گۈل-
دۇرمامىسى گۈلدۈرلەپ شىنجاڭ ئازات بولدى. مېنىڭ ھا-
ياجانغا تولغان قەلبىم تېخى تىنچلانماي تۇرۇپ، 1950-
يىلىنىڭ بېشىدا يەرلىك ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇر-
سىدا ئوقۇشقا تاللاندىم. ئوقۇش جەريانىدا يولداش ۋاڭ
جېن قاتارلىق پېشقەدەم كادىرلارنىڭ ئىنقىلاۋىي دۇنيا
قاراشنى تىكلەش ۋە پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتىنى ئىز-
چىللاشتۇرۇش ھەققىدە بەرگەن مۇھىم دوكلاتلىرىنى ئۆز
قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم. بۇ قېتىمقى ئۆگىنىش مەن ئۈچۈن
ئېيتقاندا ئاددى ئىنقىلاۋىي ھېسسىياتتىن تەرەققى قىلىپ
ئىدىيەمنى نەزەرىيە بىلەن قوراللاندۇرۇشتا بىر قېتىملىق
زور ئىلگىرىلەش جەريانى بولدى. پارتىيە مېنىڭ ئىنقىلاپ
يولىدا داۋاملىق ئىلگىرىلىشىمگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن
1951 ـ يىلى 9 ـ ئايدا مېنى غەربىي شىمال خەلق ئىن-
قىلاۋىي داشۆسىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. مەن تۇنجى قېتىم
قەدىمىي شەھەر شىئەننى كۆرگىنىمدە، ماڭا تەسىر قىلغىنى
ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ۋە خەنزۇ خەلقى-
نىڭ قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئېلىپ كۈتۈۋېلىشى بولدى.
بىز بىرگە بارغان 5 كۇرسانت ــ ئىككى ئۇيغۇر، ئىككى
قازاق، بىر خەنزۇ تىلىنى بىلمەيدىغان خۇيزۇ (غۇلجىدىن
ئەۋەتىلگەن)دىن ئىبارەت 3 مىللەتتىن تەركىپ تاپقان ئى-

بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىش ھەققىدە تەربىيە بېرىپ تۇرىمەن.

بىزنىڭ ئۇرتاق تىرىشىشىمىز ئارقىسىدا ئۇرۇمچى مائارىپ ئىنىستىتوتى مىللى ئىتتىپاقلىق چوڭ ئائىلىسى بولۇپ شەكىللەندى. ئۆتكەن يىلى ئىنىستىتوتىمىزدا ئاشخانا قۇرماقچى بولغاندا، خەنزۇ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتىگە ئېتىۋار بېرىپ خەنزۇ ئاشخانىسى قۇرماستىن پەقەت بىرلا مىللى ئاشخانا قۇرۇپ كۆپچىلىك بىرلىكتە غىزالىنىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ ئىشتىن ئىنىستىتوتىمىزدىكى بارلىق مىللى ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار قاتتىق تەسىرلەندى. خۇسۇسەن چارۋىچىلىق رايونىدىن كەلگەن قازاق ئوقۇغۇچىلار تەسىرلەنگەن ھالدا ماڭا: خەنزۇ يولداشلار بىزگە شۇنچىلىك غەمخورلۇق قىلىۋاتقان ئىكەن، بىز ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى چوقۇم ياخشى ئۆگىنىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ھەسسە قوشۇشىمىز لازىم ـــ دېيىشتى. كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلار ئۆيلىرىگە خەت يېزىپ ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇش، تۇرمۇش ئەھۋالىدىن ئائىلىسىنى خەۋەردار قىلدى. ئۆتكەن يىلى مەن جەنۇبىي تاغ چارۋىچىلىق رايونىغا تۇققان يوقلاپ بارغىنىمدا، ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى ماڭا: «كىچىك بۇركۇتنىڭ كۆكتە پەرۋاز قىلىش قابىلىيىتىنى چوڭ بۇركۇت يېتىشتۇرگەن» ـــ دېدى. مەن ئۇلارغا «بىز ئىككى ئەۋلات تاغ بۇركۇتىنىڭ قانات قېقىشى ئەۋزەل شارائىتتا چىنىقىپ يېتىلدى» دەپ جا-

لەشتۈرۈلگەن مەكتەپ، شۇڭا، مەكتەپ پارتىيە تەشكىلى مىللى سىياسەتنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشىغا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئىنستىتۇتىمىزدا مىللى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن 16سى بار. 5 نەپەر ئىنستىتۇت رەھبەرلىرىنىڭ 2 سى مىللى يولداش. بىرى مەن، يەنە بىرى يولداش ئابدۇرەخىم ئاببباس(تاتار).بارلىق مىللى يولداشلار خەنزۇ يولداشلار بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىقتا ئۆزلىرى ئۈلگە بولۇپ ياخشى ئىتتىپاقلىشىپلا قالماستىن،بەلكى ئۆز تەسىراتـ لىرىمىز ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارغا ماركسىزىملىق مىللەت قارىشى ۋە پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتى تەربىيىسىنى ئېلىپ باردۇق. ئىنستىتۇتىمىزدا ئوقۇۋاتقان 13 نەپەر قازاق كۇرسانتنىڭ كۆپىنچىسى ئۈرۈمچى جەنۇبىي تاغ رايونىدىن كەلگەن.ئۇ- لارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ئۆز ۋاقتىدا مەن بىلەن يايلاقتا بىرلىكتە ئۆسكەن پادىچى باللار ئىدى. شۇڭلاشقا مەن ئۇ- لارنىڭ ئوقۇشىغا قاتتىق تەلەپ قويىماقتىمەن. ئۇلارغا دا- ئىم: «بىز ئىككى ئەۋلات كىشىلىرى گەرچە ھەممىمىز چارۋىچىلىق رايونىدا تۇغۇلغان بولساقمۇ، لېكىن پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ غەلىبىسىدە، خەنزۇ يولداشلارنىڭ خالىسانە ياردىمى ئارقىسىدا، سوتسىيالىزىم شارائىتىدىكى يارامىلىق زىيالىلاردىن بولۇپ يېتىلدۇق» - دەيمەن. مەن يەنە ئۆزەمنىڭ تەسـ راتلىرىمنى سۆزلەش ئارقىلىق مىللى ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيـ تىش خەنزۇ يولداشلارنىڭ ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكا

مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ كۆۋرۈكى بولىمەن

گۆەن بىڭۇىن (شىۋە)

شىۋە مىللىتى — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئىچىدە نوپۇس سانى نىسبەتەن ئاز بولغان ئۇششاق مىللەت. شۇڭا ھەردائىم ئاكا مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاق بىرلىشىگە ئېرىشىپ كەلمەكتە. مەن بىر ئاددىي دېخان ئوغلىدىن، دۆلەت كادىرى بولۇپ يېتىشتىم. شۇنداقلا شەرەپ بىلەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىغا ئەزا بولدۇم.

بەزىلەر: شىۋە مىللىتى بىر نەچچە تىلنى بىلىدىغان مىللەت دېيىشىدۇ. ھەقىقەتەن شۇنداق. شىۋە مىللىتى، مەيلى ئەر - ئايال، قېرى - ياش بولۇشتىن قەتئىي نەزەر پۈتۈنلەي بىر نەچچە مىللەتنىڭ تىلىنى بىلىدۇ. مەن ئازاتلىقتىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەربىيىسى ئارقىسىدا خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە تەرجىمە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغىنىمغا 30 نەچچە يىل بولدى. شىۋە مىللىتى نېمە ئۈچۈن بىرقانچە مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىنى بىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىش ئۈچۈن تارىختىن سۆز ئېچىشقا توغرا كېلىدۇ.

ۋاپ بەردىم. ئەمىلىيەتتىمۇ شۇنداق. ئەگەر پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى، خەنزۇ يولداشلانىڭ ياردىمى بولمىغان بولسا، ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقا تاغ، ئىدىر، يايلاقلاردا ياشاپ كەلگەن بىزدەك چارۋىچىلار ھەرگىزمۇ كۆكتە پەرۋاز قىلغان تاغ بۈركۈتى بولالماس ئىدۇق. پەقەت بىز ئىككى ئەۋلاتلىمۇ؟ ياق! بىز ئىككى ئەۋلاتلا ئەمەس. قازاقخەلقى ئەبىدى ـ ئەبەت بۇ پارلاق داغدام يولنى بويلاپ تاكى ئۇلۇغ كوممۇنىزىمغا قەدەر مەردانە قەدەملەر بىلەن ئالغا باسىمىز-

يېقىندىن كېلىپ تۇراقلاشقان شۇ مىللىتى رىيال تۇرمۇش
ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ
تىلىنى ئۆگىنىشكە مەجبۇر بولدى. شۇ سەۋەپتىن «بىر قانـ
چە تىللىق بولۇش» شۇ مىللەتنىڭ ئەنئەنىسىگە ئايلىنىپ
قالغان.

مەن 1931 ـ يىلى چاپچالدا تۇغۇلدۇم. كىچىك چېـ
غىمدا ئاتا ـ ئانىلىرىمدىن ئانا تىلىمنى ئۆگەنگەنىمنىڭ
سىرتىدا يېزىمىزدىكى كىچىك دوستلاردىن خەنزۇچە، ئۇيـ
غۇرچە ئۆگەندىم، ئازاتلىقتىن بۇرۇن يېزا باشلانغۇچ مەكـ
تىۋىدە ئوقۇدۇم، ئازاتلىقتىن كېيىن ئوتتۇرا مەكتەپكە
كىرىپ ئاساسىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا،
خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىنى داۋاملىق ئۆگەندىم. 1951 ـ يىـ
لى 10 ـ ئايدا، ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىۋى تەرجىـ
مان يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن چاپچالدىن بىر سىنىپ ئوقۇـ
غۇچى ئالغىلى بارغاندا 40 نەچچە شۇ ياشلىرى ئىمـ
تىھان بەردى. مەن ئىمتىھاندىن ئەلا ئۆتتۈم. بىراق
سالامەتلىكنى تەكشۈرگەندە كۆزۈڭ ناچار ئىكەن دەپ
مېنى قالدۇرۇپ قويماقچى بولدى. شۇ ۋاقىتتا ناھىيىلىك
ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى (ئۇيغۇر) ماڭا ئاتىدارـ
چىلىق قىلىپ غۇلجا شەھەرلىك دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ
قايتا تەكشۈرتۈپ كادىرلار مەكتىۋىگە ئەۋەتكەن. شۇ
چاغلاردا مېنىڭ يېشىم 20 گە كىرمىگەن ئىدى. كۆڭلۈم
ئۆيگە تارتىشىپ تۇراتتى. ئاتا ـ ئانىلىرىم ماڭا: «ئاتاـ

مىلادى 1755 ـ يىلى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جۇڭغار ئاقسۆڭەكلەر گۇرۇھىنىڭ ۋەتەننى پارچىلاش ئۈچۈن قوزغىغان قوراللىق توپىلاڭنى تىنجىتقاندىن كېيىن، دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي زېمىنىنى قوغداش ئۈچۈن، مىلادى 1764 ـ يىلى شەرقىي شىمالدىكى ① 8 تۇغلۇق قوشۇنىدىن مىڭدىن ئارتۇق ياراملىق شىۋە ئەسكەرلىرىنى ئاجرىتىپ شىۋە باتالىيون تەشكىللىگەن، ئۇلار بالا ـ چاقىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 3 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم شۇ يىلى ھىجرىيە 4 ـ ئايدا غەربىي شىمالدىن يولغا چىقىپ، بىر يىلدىن ئارتۇق يول مېڭىپ، موڭغۇل ئوتلاقلىرى ۋە جۇڭغار ئويمانلىقىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، 1765 ـ يىلى 7 ـ ئايدا غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا مۇداپىئەدە تۇرغان. ئەينى ۋاقىتتا بۇ جاي «خېنەن» (دەريانىڭ جەنۇبى) دەپ ئاتىلاتتى، ھازىر چاپچال دەپ ئاتىلىۋاتىدۇ. شىۋە باتالىيونى خېنەندە مۇداپىئەدە تۇرغاندىن كېيىن، دۆلەت چېگرىسىنى قوغداش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سۇ ئىنشائەت قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىقچىلىق قىلغان. ئەينى ۋاقىتتا ئىلىنىڭ ئەھۋالى ھازىرقىغا ئوخشاش كۆپ مىللەت ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ئۆز ـ ئارا ناھايىتى ئىناق ئۆتۈشەتتى.

① 8 تۇغ — 8 تۇغدىن تەركىپ تاپقان مانجۇ قوشۇنى،ھەر بىر تۇغ بىر خىل رەڭدە بولۇپ بىرنىگادا بىلەن باراۋەر كېلىدۇ.

باشلاندى. ئەينى ۋاقىتتا ئىنتايىن «سول» ئىدىيىنىڭ
يېتەكچىلىكىدە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ
مۇئاۋىن مۇدىرى ××× (خەنزۇ) تارتىپ چىقىرىلىپ
ئۇكچى قىلىنىپ يېپەن، كۈرەش قىلىنغان ئىدى. بۇ مۇ-
ئاۋىن مۇدىر ئادەتتە بىز (بولۇپمۇ مىللى كادىرلار) بىلەن
ئوبدان ئۆتەتتى. بولۇپمۇ خەنزۇچە تەرجىمە قىلغان ھۆج-
جەتلىرىمىزنى تەرجىمىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئىستاتىستىكا
جەھەتلەردىن دائىم ياردەم بېرىپ تۇراتتى. ئۇكچىلارغا
قارشى ھەركەت جەريانىدا يېپەن، كۈرەش قىلىش تازا
جىددى ئېلىپ بېرىلدى، بۇۋاقىتتا ماڭا بولغان بېسىم
ئېغىر بولدى. كۆتۈلمىگەن ئىشلار يۈز بېرىپ پارتىيىگە
يامان تەسىر كەلتۈرۈپ چىقىرىشتىن ئەنسىرەپ، باشقىلارغا
تۇيدۇرماستىن ئۇنىڭغا: «كۆڭلۈڭنى كەڭ تۇت، ئۈمىتۋار
بولغىن، پارتىيىگە ئىشەنگىن» دىدىم. 1961 - يىلى مەن
ئەينى ۋاقىتتىكى شەھەر باشلىقى (ئۇيغۇر) بىلەن 8 -
ئارمىيە خاتىرە سارىيىنى كۆزدىن كەچۈرگىلى بارغاندا،
ئاشۇ مۇئاۋىن مۇدىر ئۇكچى دىگەن قالپىقى بىلەن خاتىرە
سارىيىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەۋېتىپتۇ. مەن شەھەر باش-
لىقىغا ئۇ كىشىنىڭ ئەھۋالىنى ئەينەن تونۇشتۇردۇم.
شەھەر باشلىقى ئۇنىڭ بىلەن ئالاھىدە قول ئېلىشىپ
كۆرۈشۈپ مەن ئارقىلىق ئۇنىڭغا «ئادەم تارىخنى
ئۆزى يازىدۇ. يولىنىمۇ ئۆزى تاللايدۇ» دەپ ئىلھام بەردى.
بۇ چاغدا بېشىنى كۆتىرىشكە جۈرئەت قىلالمىغان بۇ كىشى

بوۋىلىرىمىز دۆلەتنىڭ تۇپرىغىنى قوغداش ئۈچۈن شەرقىي شىمالدىن خوشاللىق بىلەن غەربىي شىمالغا كەلدى. بۈگۈنكى كۈندە پارتىيە سىنى ئۆلكىلىك مەركىزىي شەھەرگە بىلىم ئېلىشقا ئەۋەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ، خوشال ـ خوراملىق بىلەن بىرىنىڭ كېرەك» دەپ ئىلھام بەردى. مەن ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىۋىدە بىر يىل تەرجىمانلىق كەسپىنى ئۆگەندىم. 1952 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تەقسىم قىلىنىپ تا ھازىرغىچە تەرجىمانلىق كەسپ بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتىمەن. 30 نەچچە يىللىق خىزمەت جەريانىدا ئۆزەمنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ كۆرۈكى قىلدىم. ئومۇمەن ھۆكۈمەتكە ھال ئېيتىپ كەلگەن مىللىلارنىڭ سۆزىنى ئەستايىدىللىق بىلەن تولۇق تەرجىمە قىلىپ بەردىم. يازما ماتېرىيال يېزىشقا تىگىشلىك بولغانلارغا ماتېرىيال يېزىپ بەردىم. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، مەن مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان مىللى يولداشلار ئۈچۈن تەرجىمانلىق قىلىپ، مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ بېرىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، پارتىيە بىلەن خەلق ئامىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قويۇقلاشتۇرۇشتا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناپ كەلدىم. مەندە چوڭقۇرراق تەسىر قالدۇرغان مۇنداق ئىككى ئىش بولغان:

مەن 1956 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمەتتە پارتىيىگە ئۆتتۈم. 1957 ـ يىلى ئوكچىلارغا قارشى كۈرەش

كېلىپ مەن بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. بۇ چاغدا مەن پەقەت ئېسىمگە ئالالمىدىم. ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئاندىن ئەينى يىللىرى نېغمەت ئىدارىسىغا تونۇشتۇرغان ئىشچى ئىكەنلىكىنى بىلدىم. بۇ يولداش ھازىر پارتىيىگە كىرىپتۇ، ئەمگەك نەمۇنىچى بولۇپ باھالىنىپتۇ.

مەن 30 نەچچە يىللىق خىزمەت جەريانىدا مىللى رايوندا تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ھەقىقەتەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ تۈۋرۈكى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بۇندىن كېيىن مەن شۇ مىللەتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى داۋاملىق جارى قىلدۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق ئىتتىپاقلىقنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ، كۆۋرۈكلۈك رولىنى تېخىمۇ ئوبدان جارى قىلدۇرىمەن.

كۆزىدىن تارام - تارام ئىسسىق ياش ئاققۇزدى. كېيىن ئۇ مەيدىن شىۋەچە «ئىتتىپاق»، «دوستلۇق»، «رەھمەت سىزگە» دىگەن بىر قانچە جۈملە سۆزنى ئۆگىنىۋالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن سىياسەت ئەمەلىلىشىپ، ئۇ كىشى يېڭىۋاشتىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇ مېنى ھەر بىر قېتىم كۆرگەندە شىۋە تىلى بىلەن: ئىتتىپاق، دوستلۇق، رەھمەت سىزگە دەيدۇ.

1965 - يىلى 5 - ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭدىن خىزمەت ئىزلەش ئۈچۈن كەلگەن مەلۇم بىر ئۇيغۇر يولداش تىل بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن خىزمەت تاپالماي، ياتاق، تاماق ۋە تۇرمۇش جەھەتلەردىن خېلى قىينىلىپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەل قىلىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن ئىكەن. شۇ ۋاقىت دەل چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتى ئىدى. مەن ئۆيۈمگە قايتماي بازاردىن ئىسسىق نان ئېلىپ كېلىپ ئۇ كىشى بىللە چاي ئىچكەچ ئۇنىڭ سۆزىنى ئىڭشىدىم. چۈشتىن كېيىن ئىشقا چۈشكەندە ئۇنىڭغا يېزىپ بەرگەن دوكلاتنى رەھبەرلەرگە تاپشۇرۇپ بەردىم. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتمەيلا ئۇ كىشى نېفىت ئىدارىسىغا ئىشچىلىققا تونۇشتۇرۇلدى. يېقىندا مەلۇم بىر كۈنى ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيۈمگە قاراپ كېتىۋاتاتتىم. توساتتىن مەلۇم بىر كېلىشكەن ئۇيغۇر يولداش مېنى يىراقتىن كۆرۈپ

«شىنجاڭ ئاۋانگارات تەشكىلاتى» 4 مىللەتتىن تەشكىللەنگەن ئەچگۈۋار كوللىكتىپ بولۇپ، ھەر مىللەتتىن بولغان ئەزالار زىچ ئىتتىپاقلىشىپ تاكى ئازاتلىققىچە كۈرەش ئېلىپ باردى.

ئازاتلىق ھارپىسىدىكى ئۇرۇمچىدە، ئىچلىق تەشەببۇسچىلىرى ۋە ئۇرۇش تەشەببۇسچىلىرىنىڭ كەسكىن كۈرەش تۈپەيلىدىن ئەھۋال ئىنتايىن جىددىيلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا، خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى لياۋشىن، خۇەيخەي، پىڭجىڭ ئۇرۇشلىرىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن جياڭجىيېشى خەلق بىلەن دۈشمەنلىشىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئىچلىق شەرتنامىسىنى ئىمزالاشنى رەت قىلدى. خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى ئىلاجىسىز كەسكىن تەدبىر قوللاندى. مىليونلىغان قەھرىمانلار چاڭجياڭ دەرياسىدىن ئۆتۈپ جياڭ ئائىلىسىنىڭ خاندانلىقىنىڭ ئۇۋىسىنى بىتچىت قىلىپ تاشلىدى. ۋەزىيەت تەرەققىياتى پۈتۈن دۆلەت ۋە پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە كەلتۈردى. بۇ چاغدا شىنجاڭدىكى گومىنداڭنىڭ ھەربى ۋە مەمۇرى مۇھىم ئادەملىرى ئىچىدىكى ئىچلىق تەشەببۇسكارلىرى ۋەزىيەتنى ئېنىق ياخشى تونۇپ، گومىنداڭنىڭ ئامىتىنىڭ كەتكەنلىكىنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى پۈتۈن دۆلەت ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالدى. لېكىن، ئۇرۇش تەشەببۇسكارلىرى، يې چېڭ، لونۇرىن، ماچىڭشيا، ليۇخەندۇڭقاتارلىقلار توسىلىپ قالغان ئىت ئارقىغا قاراپ چىشلىگىنىدەك

ئىنقىلاپ ئېقىمىدىكى دولقۇن

ياڭ تەنيۈن

كۆپ مىللەت رايونىدا ئىنقىلاۋىي خىزمەتنى قاناتـ يايدۇرۇپ، ئورتاق دۈشمەنگە قارشى تۇرغان چاغدا، ئالدى بىلەن ئويلايدىغان بىر سىياسەت مەسىلىسى ـــ ھەرقايسى مىللەت چوقۇم بىرلىشىپ ھەركەت قىلىش، بىردەك ئىتتىپاقـ لىشىپ ئورتاق كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت؛ ئۇنداق بولـ مىغاندا مۇقەررەر ھالدا يەككە ـ يىگانە كۈرەش قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، قىيىنچىلىقلار قاتمۇ ـ قات بولىدۇ. ئازاتلىقـ تىن ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى جاھانگىرلار ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەشتە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بىرلىشىپ كۈرەش قىلىپ، ئۆز ئارا قوللىشىپ، ئۆز ئارا ماسلاشقانلىقىدىن ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن. 3 ۋىلايەت ئىنقىـ لاۋى شۇنداق بولغان. دۈشمەن ئىگەللىۋالغان رايونلاردىكى ئۈچ يەرئاستى ئىلغار تەشكىلاتى (شىنجاڭ كۈرەش تەشـ كىلاتى، شىنجاڭ دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى، شىنجاڭ ئاۋانگارت تەشكىلاتى) مۇ شۇنداق قىلغان ئىدى.

كۆچلۈك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھقا ئىگە ئاز سانلىق مىللەت-
تىن بولغان يولداش ئىدى. ئۇ رەھبەرلىك قىلىۋاتقان شە-
ھەرنى قوغداش تۈمەنى خەنزۇ، خۇيزۇ، شىۋە ئۈچ مىللەتتىن
تەشكىللەنگەن بولۇپ، بۇ تۈمەننىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئەينى
ۋاقىتتا ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى
ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقى-
قى تۈردە كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ۋەزى-
پىنى ئورۇنلاش، ئانچە ئاسان ئەمەس ئىدى. ئەڭ مۇھى-
مى ھەر مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرىنى قانداق قىلىپ
ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئورتاق كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت
ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا، قوشۇننىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن مۇ-
رەككەپ بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئىنتايىن
تۆۋەن، قاتتىق دەككە - دۈككە ئىچىدە قالغان ئىدى. مۇ-
شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا يولداش ئەنچۈڭشىن تەشكىل
تاپشۇرغان جاپالىق ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئورۇنلاش
ئۈچۈن، بىر قاتار چارە - تەدبىرلەرنى قوللاندى، ئالدى
بىلەن قوشۇننىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئۆستۈردى. كەيپىياتى
چۈشۈپ كەتكەن كوماندىر، جەڭچىلەر، جاھالەتتىن قۇتۇ-
لۇپ يورۇقلۇققا چىقىش يولىنى ئېنىق كۆرۈۋالدى، پەقەت
ئىتتىپاقلاشقاندىلا، بولۇپمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلاشقاندىلا
ئاندىن ئورتاق كۈرەش قىلىپ پارلاق يولغا ماڭغىلى بو-
لىدىغانلىقىنى تونۇۋالدى. ئارقىدىنلا ئۇ تايانچ كۆچ-
لەرنى تەشكىللەپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سى-

«ئاخىرقى قېتىم ئېلىشىش» داۋرىكىنى قىلىشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قومۇلدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭنىڭ 128 - بىرىگادىسى، 533 - تۇەنىنىڭ تۇپىلاڭچى قوشۇنى بانكىنى بۇلاپ، 30 مىڭ سەر ئالتۇن، 200 مىڭدىن ئارتۇق كۈمۈش تەڭگىنى ئېلىپ كەتتى. ئارقىدىنلا بۇلاڭچى باندىتلار توپ - توپ بولۇشۇپ ئىككى قېتىم ئۈرۈمچىگە سوقۇنۇپ كىرىپ قىرغىنچىلىق، ئوت قويۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىشقا ئۇرۇندى. بىراق شەھەر قوغداش تۇەنى تەرىپىدىن (شەھەرنى قوغداش تۇەنىنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلى «ئاۋانگارت تەشكىلاتى»نىڭ ئەزاسى ئىدى) بايقىلىپ قاتتىق مۇداپىئە ئېلىپ بېرىلدى. ئۇرۇش تەشەببۇسچىلىرى ۋە بۇلاڭچى باندىتلارنىڭ قالايمىقانچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىشى تۇپەيلىدىن ئەينى ۋاقىتتىكى ئۈرۈمچىنى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ كەتكەن، كىشىلەر دەككە - دۈككىدە قالغان ئىدى. «ئاۋانگارت تەشكىلاتى» ۋەزىيەتنى ئۆز ۋاقتىدا تەھلىل قىلىپ، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ زىيانغا ئۇچرىماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش قارارىنى چىقاردى. سابىق شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق ئىشتاۋىغا قاراشلىق 179 - بىرىگادىنىڭ 536 - تۇەنى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق شەھەر قوغداش تۇەنى ئىدى، تۇەنجاڭى ئەن چۈگۈين «ئاۋانگارت تەشكىلاتى»نىڭ ئەزاسى بولۇپ، شىنجاڭ ئىلىلىق شىۋە ئىدى، ئۇ

ئەسكەرلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، گومىنداڭ ئارمىيە-سىنى ئىنقىلاپچىلارنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇندۇرالىشى ھەقىقەتەنمۇ ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى.

يولداش ئەن چۇگۇيىن قىسىم ئىچىدىكى ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپلا قالماستىن، جەمىيەتتىمۇ مىللى ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى ئىشلىدى. مەسىلەن، ئۇ ئۆلكىلىك كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى، شۇڭە، مانجۇ مەدىنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ، پۇرسەت بولسىلا ئازاتلىق ئۇ-رۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى ۋەشىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى ھەم ئىستىقبالىنى تەشۋىق قىلىپ، ئۆزى كۆرۈشىدىغان ھەر مىل-لەت كىشىلىرىنى ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە كۈرەش قىلىشقا، شىنجاڭنىڭ ئازاتلىقىنى تېزرەك قولغا كەلتۈرۈشكە چاقىردى.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ گارنىزون قوماندانلىق ئىشتا-ۋىغا قاراشلىق تەمىنات باش ئىدارىسىنىڭ ئاتلىق ئەس-كەر 3 - تۇەن 1 - باتالىيونىمۇ يەرئاستى ئىلغار تەش-كىلاتى «ئاۋانگارات تەشكىلاتى»تەرىپىدىن كونتۇرۇل قى-لىنغان ئىدى. بۇ باتالىيوندا 4 روتا بار بولۇپ، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇر مىللەتلىرىدىن تەشكىللەنگەن. ھەر بىر روتىدا 130 ئەتراپىدا ئادەم بولۇپ، ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرى ئومۇمى ئىشتاتنىڭ 30% ئەتراپىنى تەشكىل قىلاتتى. بۇ باتالىيوننىڭ باشلىقى

ياستىنى مەخپى تەشۋىق قىلدى. شۇڭا مۇتلەق كۆپ ساندىكى كوماندىر، ئەسكەرلەرنىڭ ئىستىقبالىغا بولغان ئىشەنچىسى ئاشتى، روھىي كەيپىياتى ياخشىلىنىشقا باشلىدى.

يولداش ئەن جۇڭۋېن ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغاچقا ۋەزىيىتىنى ئۇرۇنلاش ئۈچۈن پۈتۈن تۈەندىكى زور كۆپ ساننى تەشكىل قىلىدىغان خەنزۇ كوماندىر، ئەسكەرلىرى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، كەڭ كوماندىر، جەڭچىلەرنى ئۆزىنىڭ ئەتراپىغا ئىتتىپاقلاشتۇرغاندىلا ئاندىن غەلىبە قىلىشقا ئىشەنچ قىلغىلى بولىدۇ دەپ قارايتتى. مۇشۇ نىشانغا يېتىش ئۈچۈن ھەقىقەتەنمۇ نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. قىسىمغا قاراشلىق گازارما رايونلىرىنى، قاراۋۇل بېكەتلىرىنى ئايلىنىپ چىقتى. كەڭ كوماندىر، ئەسكەرلەر بىلەن سەمىمىي سىرداشتى. ئۇلارنى دوست تۇتتى. ۋەزىيەتنى سۆزلەش ئارقىلىق كوماندىر، جەڭچىلەرنىڭ جاسارىتىنى ۋە غەلىبىگە بولغان ئىشەنچىسىنى ئاشۇردى. شىنجاڭدەك بۇ كۆپ مىللەتلىك رايوندا قالاق بىلەن ئىش كۆرگەندە مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى، بارلىق كوماندىر، جەڭچىلەر چوقۇم بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، بۇيرۇققا بويسۇنۇپ، قوماندانلىققا ئىتائەت قىلىشى، ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىشى لازىملىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئىتتىپاقلىققا بۇزغۇنچىلىق قىلغان، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغانلارنى، ھەربىي قانۇن بويىچە قاتتىق بىر تەرەپ قىلدى. يولداش ئەن جۇڭۋېن مىڭدىن ئارتۇق خەنزۇ كوماندىر،

1949 ـ يىلى يازدا ئۇرۇش تەشەببۇسكارلىرى يېڭىلىك، ماچىڭشيا، لونۇرىن قاتارلىق بىر بۆلۈم جاھىل ئۇنسۇرلار شىنجاڭدىكى بىر قىسىم گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى شەرقىي سەپكە يۆتكەپ، خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ غەربكە مېڭىشىنى توساشنى خام خىيال قىلىشتى. بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇشىنى بۇزۇش جىنايى مەقسىدىگە يەتمەكچى بولۇشتى. شۇڭا ئۇلار قاتناش كۆچىگە تولىمۇ ئېھتىياجلىق ئىدى. 6 ـ ئايدا بىر توركۈم قورال ـ ياراقلارنى شەرققە يۆتكەش خەۋىرىنى ئۇققان يولداش چىن زۇڭتاۋ بۇ ئەھۋالنى «ئاۋانگارت تەشكىلاتى» تەشكىلىگە دوكلات قىلدى ھەمدە يولداش چىن زۇڭتاۋنىڭ ئامالىنىڭ بىرىچە تاقابىل تۇرۇش چارىسىنى قوللىنىپ، بۇ قورال ـ ياراقلارنى شەرققە يۆتكەشنى رەت قىلىش قارار قىلىندى. يولداش چىن زۇڭتاۋنىڭ تىرىشىشى بىلەن «ئات بوغۇزى يېتىشمەيدۇ، ئاتلار ئورۇق» دىگەننى بانا قىلىپ، قەستەنگە ئارقىغا تارتتى ھەمدە ئاتلارنىڭ ھەممىسىنى نەنسەنگە بېقىشقا چىقىرىۋەتتى. ئاتلار نەنسەنگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن يولداش چىن زۇڭتاۋ مىللى ئىتتىپاقلىققا تېخىمۇ دىققەت قىلىپ، قورالىق ئىسيان كۆتىرىشكە ئاكتىپ تەييارلىق قىلدى: شۇڭا، 1 ـ ئاتلار سېمىز بولۇشى، 2 ـ ھارۋىلار ياخشى بولۇشى، 3 ـ قورال ـ ياراقلار تولۇقلىنىشى كېرەك ئىدى. چۈنكى قوراللىق ئىسيان كۆتىرىلگەندىن كېيىن ئاتلىق ئەسكەر

چىن زۇڭتاۋ 1948 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىن شىمالىي شىنجاڭغا يۆتكەپ كېلىنگەن ئىدى. ئىككى روتا ئۇرۇمچىدە، ئىككى روتا ماناستا تۇراتتى. 1949 ـ يىلىنىڭ بېشىدا يولداش چىن زۇڭتاۋ «ئاۋانگارت تەشكىلاتى»گە قاتناشتى. ئۇ، «باتالىيون كوماندىرى»دىن ئىبارەت ئاشكارا سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىنقىلاۋىي پائالىيەت بىلەن مەخپىي شۇغۇللاندى. شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇشىدا مۇئەييەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئۇ، قىسىم ئىچىدە ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى تەشۋىق قىلىش، تەشكىلنى تەرەققى قىلدۇرۇش، تەشۋىقات ۋەرىقى تارقىتىش (14 قېتىمغا يەتكەن)دىن باشقا، ئىچكى قىسىمدىكى ھەر مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى ئىشلەشكە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى. ئۇنىڭ باتالىيونىدىكى 30% ئىگەللەيدىغان ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرى (كۆپ ساندىكىسى ئەسكەر) پۈتۈن باتالىيوننىڭ تايانچ كۈچلىرى ئىدى. چۈنكى ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر، جەڭچىلىرى ئات كۆندۈرۈشكە، ھارۋا ھەيدەش تېخنىكىسىدا خەنزۇ كوماندىر، ئەسكەرلىرىگە قارىغاندا پىششىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ گومىنداڭغا بولغان تونۇشى نىسبەتەن ئاجىز ئىدى. شۇڭا يولداش چىن زۇڭتاۋ 30% ئازسانلىق مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرى بىلەن ئىتتىپاقلىشىشقا ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى.

كىلاتى» مىللى يولداشلار بىلەن بولغان زىچ ئالاقىغا ئالا-
ھىدە دىققەت قىلاتتى. يولداش ئاببباسوپ بىزنىڭ خىزمە-
تىمىزنى قوللاش يۈزىسىدىن ئۆزى ئۈچ تونىنا كىرىستىن تەستىقلاپ
بەرگەن، ئۇنى يولداش ۋاڭ لىمىن سىرت ناھىيىدىن ئۈرۈمچىگە
ئېلىپ كېلىپ سېتىپ، پۇلنى ئىنقىلاۋىي ھەركەتنىڭ خى-
راجىتى قىلغان. بىز يازغان «پۈتۈن شىنجاڭدىكى قېرىن-
داشلارغا مۇراجەتنامە» ئالدى بىلەن رەئىس بۇرھاننىڭ
كۆرۈپ پىكىر بېرىشىگە يوللانغان. ئۇ كۆرۈپ بولۇپ بەزى-
بىر ياخشى پىكىرلەرنى بەرگەن. مەسىلەن: ئەسلى ئارگى-
نالدا «شىنجاڭدىكى 4 مىليون ھەر مىللەت قېرىنداشلار»-
نى، ئۇ، «4 مىليون 500 مىڭ»دەپ ئۆزگەرتىش تەكلىۋىنى بەر-
گەن. بىز ئۇنىڭ پىكرى بويىچە ئۆزگەرتىپ بېسىپ تارقات-
تۇق. بۇندىن باشقا بۇرھان شەھىدى «ئاۋانگارت تەشكىلا-
تى» خىزمەت شارائىتىنىڭ ناھايىتى جاپالىقلىقىنى ئۇقۇپ،
مەخپىي يول ئارقىلىق بىزگە بىر قىسىم تەشۋىقات خىرا-
جىتى ھەل قىلىپ بەرگەن ئىدى. ئۈچ ۋىلايەتنىڭ «دېموكى-
راتىيەگېزىتى» بېسىپ تارقاتقان تەشۋىقات ماتېرىياللىرىدىن
ھەر قېتىم بىزگە مىڭ نۇسخا يەتكۈزۈلۈپ بېرىلەتتى. بىز
ئۈرۈمچى رايونىدا تارقىتىشتىن باشقا، «ئاۋانگارت تەشكى-
لاتى» ئەزاسى يولداش جاڭ جايۈي ئۆزىنىڭ ئۆلكىلىك
كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى ۋە گومىنداڭ جىنشى ناھى-
يىلىك پارتىيەياچېيكا سېكرېتارى سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ،
قۇمۇل، باركۆل، شىڭشىڭشيا قاتارلىق جايلارغا بېرىپ تار-

1 ـ باتالىيونى ئارقا سەپ تەمىناتىنىڭ ئاساسلىق كۆچى بولاتتى. يولداش چىن زوگتاۋنىڭ تىرىشىشى ئارقىلىق پۈتۈن باتالىيوندىكى كوماندىر، ئەسكەرلەر ياخشى ئىتتىپاقلىشىپلا قالماستىن، 160 نەچچە تال مىلتىق، 4 دانە پىلىموت، گىرانات ۋە بىر قانچە ئون ساندۇق ئوق تولۇقلاندى.

ئات مەيدانىنى قورالىلىق ئىسيانىدىن كېيىنكى ئارقا سەپلەرنىڭ بىرى قىلىش ئۈچۈن، ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر ئەسكەرلىرى تېخىمۇ مۇھىم رول ئوينايتتى. چۈنكى 1 ـ ئۇلار تاغنىڭ ئەھۋالىنى خەنزۇ كوماندىر ئەسكەرلەرگە قارىغاندا ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىل ئاسانلىقى بار ئىدى. شۇڭا خىزمەت قىلىشتا تېخىمۇ ئوڭۇشلۇق ئىدى. 2 ـ ئۇلارنىڭ ئات بېقىش، هارۋا ھەيدەش تەجرىبىسى بار ئىدى. شۇڭا مىللى ئىتتىپاقلىق تېخىمۇ مۇھىم بولۇپ قالغان ئىدى. يولداش چىن زوگتاۋ خەنزۇ بولسىمۇ، مىللى ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، پۈتۈن باتالىيوندىكى ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرى بىلەن ئىچقويۇن ـ تاشقويۇن بولۇپ ئۇلار بىلەن يېتىپ ـ قوپۇشتى. تاماقتا بىرگە بولۇپ، ھېسسىيات تۇرغۇزدى. شۇڭا، پۈتۈن باتالىيوندىكى ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر، ئەسكەرلىرى ئۇنى ئىنتايىن ھۆرمەتلەيتتى.

ئورتاق ئىنقىلاۋىي نىشان ئۈچۈن، «ئاۋانگارت تەش

نىڭ ئەزاسى ئابدۇقېيىم ئازاتلىقتىن ئىلگىرى قورچاق قۇرۇلۇش نازارىتىدە ئىشلەيتتى. يولداش ۋاڭ لىمىن بىلەن داۋاملىق ئالاقىلىشىپ تۇراتتى. ئۆز ئارا ئاخبارات ئالماشتۇراتتى، ئۇنىڭ بىلىدىغان ئەھۋالى كۆپ بولغاچقا بىزگە ناھايىتى زور ياردەم قىلغان ئىدى. ئازاتلىقنىڭ باشلىرىدا ئۇ يولداش ۋاڭ لىمىننىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن پارتىيىگە كىردى. يەنە يولداش ۋاڭ لىمىن پارتىيە تەشكىلى ئارقىلىق ئۇنى تاشقى ئىشلار ئىنىستىتۇتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن جۇڭگونىڭ پاكىستاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ كاتىپى بولۇپ ئىشلىدى. دۆلەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تىيانشان سودا سارىيىنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىدى.

ئۇيغۇر ئىلغار زات، يولداش ھۇشۇرموسا ئىلگىرى تاشقى موڭغۇلىيىدە ئوقۇغان بولۇپ، ماركسىزم تەربىيىسىنى قوبۇل قىلغان ياشلاردىن ئىدى. مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ دۆلەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خېلى ئۇزۇن ۋاقىت قۇمۇل رايونىدا يەرئاستى خىزمىتى ئىشلىدى. شىڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئاخىرقى مەزگىللەردە يولداش ھۇشۇرموسا بىز بىرنەچچە يولداش بىلەن باردى ـ كەلدى قىلاتتى. گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىق مەزگىلىدە باردى ـ كەلدىمىز تېخىمۇ قويۇقلاشتى. ئورتاق كۈرەشتە بىزنىڭ ئىدىيىمىز، ھەركىتىمىز بىردەك بولدى. بىز ئىككىمىز گەرچە بىر مىللەتتىن بولمىساقمۇ

قىتاتتى.

«ئاۋانگارت تەشكىلاتى»دىكى بىر قانچە قېرىنداش مىللەتتىن بولغان يولداشلار خەنزۇ يولداشلار بىلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، بىرلىكتە كۈرەش قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تېچلىق بىلەن ئازات بولۇشىدا ئۆزلىرىنىڭ تۆھپىسىنى قوشتى. خۇيزۇ ئىلغار ياش يولداش ماجىنشىڭ «ئاۋانگارت تەشكىلاتى»غا قاتناشقاندىن كېيىن ئاتلىق 5 كورپۇسنىڭ ئاخباراتنى يىغىش، تەشۋىقات ۋارىقى تارقىتىش، شوئار چاپلاشلارنى ئورۇنلىغاندىن سىرت تېخىمۇ كۆپ ۋاقىتتا ھەر مىللەت ئاممىسى ئىچىدە، بولۇپمۇ خۇيزۇ خەلق ئاممىسى ئىچىدە ھەر خىل شەكىللەردىن پايدىلىنىپ نۇرغۇن تەشۋىقات خىزمىتىنى ئىشلەپ، ئامېرىكا، ئەنگلىيە جاھانگىرلىرىنىڭ ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ جىنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلدى. بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدىغانلىقى، تېچلىق سۆھبىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى، دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى ھەمدە «25-فېۋرال قاتىللىق ئەنزىسى»نى پەيدا قىلىپ، تۇرپان، پىچان، توخسۇن دېخانلىرىنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركىتىنى دەھشەتلىك باستۇرغانلىقى قاتارلىق جىنايى ھەركەتلىرىنى پاش قىلىپ، خەلقنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا بولغان تونۇشىنى توغرىلىدى.

ئۇيغۇر ئىلغار ياش «دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى»-

مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى چوڭ ئائىلىسى

چىن گوجۇ (خۇيزۇ)

تىياشان رايونى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ مەركىزى بولۇپ، كۆپ مىللەت ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون، ھەرمىللەت ئاھالىلىرى بىر كوچىدا، بىر قورادا ئولتۇراقلىشىپ كەلگەن،ھەتتا بىر ئائىلە بىرقانچە مىللەتتىن تەركىپ تاپقان تارىخىي ئەمىلىيەتكە ئۇزۇن يىللار بولدى. ئازاتلىقتىن كېيىن تىيانشان رايونىدىكى ھەر مىللەت ئاھالىلىرى، پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرىدا تېخىمۇ ئىناق ئۆتۈپ، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ، ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىپ بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئۆتمەكتە.

مەن ئازاتلىقتىن كېيىن پارتىيە تەربىيىسىدە يېتىشىپ چىققان مىللى كادىر، كۆپ يىللاردىن بۇيان ئىزچىل تۇردە ئاممىۋى خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتىمەن، مەھەللىلەردىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ خۇددى بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىناق ئۆتۈۋاتقان سوتسىيالىستىك مىللى مۇناسىۋىتىدىن پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغانلىقى، كىشىلەر قەلبىگە ئىللىقلىق بېغىشلىغانلىقىنى، كىشىلەر قەلبىگە چوڭقۇر

لېكىن بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىز ھەقىقەتەنمۇ قېرىنداشلارنىڭكىدىنمۇ يېقىن ئىدى.

مۇشۇلارنى ئەسلەش گەرچە ئىنقىلاپ ئېقىنىدىكى بىر نەچچە دولقۇنغا ئوخشىسىمۇ، لېكىن ئۈرۈمچىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تارىخىدا ھەقىقەتەنمۇ تارقىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر كۈيگە ئوخشايدۇ.

رايونىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئۈلگىسى تۇرغۇزۇلدى.
غالىبىيەت يولى ئەينەك زاۋۇدى، مەھەللە باشقۇرۇ-
شىدىكى كىچىك زاۋۇت، بۇ زاۋۇت ئىشلەپ-
چىقىرىشنىڭ يۈكسىلىپ كارخانىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققى
قىلىپ زورايغانلىقى ئاساسەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخ-
شى يولغا قويغانلىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى
ياخشى ئىشلىگەنلىكىدىن بولدى. خەنزۇ مىللىتىدىن بولغان
زاۋۇت باشلىقى دەي جىۋپىڭ، تاتار مىللىتىدىن بولغان
مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى زاكى خۇددى بىر ئائىلىدىكى ئاچا-
سىڭىللارغا ئوخشاش ئۆز ئارا بىر بىرىنى ھۆرمەت قىلىپ،
ئۆز ئارا ھەمكارلاشتى: يولداش دەي جىۋپىڭ 20 يىللىق
ئىستاژغا ئىگە پېشقەدەم پارتىيە ئەزاسى. ئۇ يېڭىدىن
زاۋۇت باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەندە، زاكى ئىشچى ئىدى، لېكىن
ئۇ خىزمەتتە جاپا ـ مۇشەققەت، تاپا ـ تەنىلەرگە قارىماستىن
زاۋۇتنى ئۆز ئائىلىسى بىلىپ باش چۆكۈرۈپ ئىشلىدى.
ئۇنىڭ ئالغا ئىنتىلىش روھى بولغاچقا، يولداش دەي جىۋ-
پىڭ سىياسى جەھەتتە ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلەپ،
خىزمەتتە دادىل ئىشقا سالدى ھەمدە ئۇنى مەزكۇر زاۋۇت-
نىڭ مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقلىقىغا ئۆستۈردى. تەشكىلنىڭ
تەربىيىسى ۋە ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن يولداش زاكى
81 ـ يىلى شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە
كىردى. ئۇ پارتىيىگە كىرگەندىن كېيىن، تېخىمۇ ئۈلگە
كۆرسىتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، زاۋۇت

ئىلھام بەخش ئەتكەنلىكىنى ھىس قىلدىم. تۆۋەندە مەن، مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان بىر قانچە ئىشنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتمەكچىمەن:

ئىككىنچى، ئاھالىلار كومىتېتى مىللەتلەر ئۆز ئارا ئىتتىپاقلاشقان، ئۆز ئارا ھەمكارلاشقان كومىتېت. بۇ كومىتېتنىڭ بىر قانچە مىللەتتىن تەركىپ تاپقان نەچچە يۈز نوپۇسىغا ئىگە ئائىلىكلەرنى ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ خۇددى بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىناق ئۆتىدىغان قىلالىغانلىقىدىكى ئاساسىي سەۋەپ شۇكى، ئاھالىلار كومىتېتىدىكى كادىرلار ئۆزلىرىنىڭ باشلامچىلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان. ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ كادىرلىرى خىزمەت جەريانىدا ئۆز ئارا ھەمكارلاشقان، ئۆز ئارا بىر-بىرىنى قوللىغان، تۇرمۇش جەھەتتىمۇ ئۆز ئارا بىر-بىرىگە كۆڭۈل بۆلۈپ غەمخورلۇق قىلغان.

ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يولداش ئايشەم (ئۇيغۇر) كېسەل بولۇپ قالغاندا، كومىتېتنىڭ مۇدىرى يولداش چىن شيۇيىڭ (خەنزۇ) ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ داۋالاتقان، ھەر كۈنى دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۇنى كۆتكەن ھەمدە تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۇنىڭ ئاھالىلار كومىتېتىدىكى خىزمىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان. ئاھالىلار كومىتېتى رەھبەرلىك بەنزىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى باشلامچىلىق بىلەن ياخشى ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە، ئىككىنچىۋەن باشقۇرۇش

خان بۇ خەنزۇ ئائىلىلىكىنىڭ ئانىسى كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغانلىقىنى بىلىپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئاساسىي قاتلامدىكى بىر قانچە كادىرلار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ، قارىلىق سېتىۋېلىپ خەنزۇ ئائىلىلىكىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تەزىيە بىلدۈرگەن. يولداش زىلەيخانىنىڭ ئۆزى نەمۇنە بولۇپ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتكەنلىك ھەر-كىتىدىن ئاساسىي قاتلامدىكى كادىرلار بىلەن مەھەللىدى-كى ئاھالىلار چوڭقۇر تەربىيە ئالدى.

شىمالىي شىنخۇا يولىدا مەلۇم بىر ئۇيغۇر يولداش ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىپ، بىر قورادا ئولتۇرۇشلۇق بىر خەنزۇ ئائىلىلىكنى ئۇرۇپ ياردار قىلىدۇ. ئاھالىلار كو-مىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى يولداش رىسالەت ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ بېرىپ بۇ مەسىلىنى مۇرەسسەلەشتۈرۈپ ھاراق ئى-چىپ جېدەل چىقارغان ئۇيغۇر يولداشقا تەنقىت بېرىپ، خەنزۇ يولداشنى خاتىرجەملەندۈرىدۇ. بۇ ئىشتىن ئادەم ئۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسى چوڭقۇر تەربىيە ئالىدۇ. ئۇ-لار مۇنداق دەيدۇ: «بىز خەنزۇ يولداش بىلەن كۆپ يىل-لاردىن خوشنا بولۇپ ئۆتكەن ئىدۇق، بۇ جەرياندا بىز ئۆز ئارا تاكاللىشىپ جېدەللەشكەن ئەمەس، بۇ قېتىم ھاراق ئىچىپ ئادەم ئۇرغانلىقىمىز تامامەن خاتا.» ئۇلار پۈتۈن ئائىلە بويىچە تاياق يېگۈچىدىن ھۆزۈرخالىق ئەپۇ سوراپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ، داۋالاتقان ۋە كۈتكەن.

بويىچە باشلامچىلىق رولىنى ناھايىتى ياخشى جارى قىلدۇردى. كۆپچىلىك ئۇلارنى پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشتىكى نەمۇنچىلار، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ باشلامچىلىرى دەپ ماختاشتى.

ئىتتىپاق يولى 4 - كوچىدا بىر نەپەر خەنزۇ ئائىلىلىك بولۇپ، ئۆز ئۆيىنى رېمونت قىلغاندا يولنى ئىگەللەۋېلىپ، مەھەللە تازىلىقىغا تەسىر يەتكۈزگەن، بۇ رايوننىڭ باشقۇرۇش كادىرلىرى بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ نەسىھەت قىلىپ توسىغان بولسىمۇ، بۇ خەنزۇ ئائىلىلىك نەسىھەتنى قەتئى قوبۇل قىلمىغان. ئۇزۇن ئۆتمەستىن بۇ خەنزۇ ئائىلىلىكنىڭ ئوغلى توي قىلماقچى بولۇپ باشقۇرۇش رايونىدىن توي قىلىشقا ئىسپات خېتى يېزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا باشقۇرۇش رايونىدىكى خەنزۇ يولداشلار ئۇنىڭغا يېزىپ بەرمىگەن. ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى يولداش زىلەيخان (ئۇيغۇر) ئۇنىڭ ئۆز ئۆيىنى رېمونت قىلىمەن دەپ يولنى ئىگەللىۋالغانلىقى توغرا ئەمەس. لېكىن ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ ئۇنىڭغا ئىسپات خېتى يېزىپ بەرمىگەنلىكىمۇ توغرا ئەمەس دەپ، بۇ خەنزۇ ئائىلىلىككە ئىسپات خېتىنى يېزىپ بەرگەن ھەمدە ئۇنىڭ ئۆز ئۆيىنى رېمونت قىلىمەن دەپ جامائەت يېرىنى ئىگەللىۋالغانلىقىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن، بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن بۇ خەنزۇ ئائىلىلىك ئىگەللىۋالغان جامائەت يېرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن قايتۇرۇپ بەرگەن. كېيىن يولداش زىلەي-

سالغاندا، يۇتۇپ كەتمەيلا قالماستىن بەلكى بوران ـ يامـ
غۇرغا يولۇققاندا باشقىلار ئۇلار ئۈچۈن يىغىشتۇرۇپقويىدۇ.

خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ بىر خەنزۇ كادىرىنىڭ ئاـ
ئىلىسىدە ئەر ـ ئايال ئىككىلىسى خىزمەتچى ھەمدە ھەر
ئىككىسىنىڭ خىزمىتى ئالدىراش بولغانلىقتىن، بۇخەنـ
زۇ كادىر بىلەن بىرھويلىدا ئولتۇرۇشلۇق مەريەم ئانا ئۇـ
لارنىڭ 3 بالىسىنىڭ ئوقۇشقا بېرىشىغا غەمخورلۇق قىلىپ
كەلدى. بەزى ۋاقىتلاردا بالىلار تاماق يېيەلمىگەندە
مىزىلىك پولۇ راسلاپ بالىلارغاتاماق بەردى.

ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي شىنخۇايولىدا ئۇيغۇر،
قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، موڭغۇل، شىۋە، ئۆزبېك، تاتار قاتارـ
لىق 8 مىللەتتىن تەركىپ تاپقان27 ئائىلىلىك ئولتۇراقلاشقان
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى چوڭ قوراسى بار. بۇ ئوخشىمىغان
مىللەت، ئوخشىمىغان خىزمەت كەسپىدىكى ئەر ـ ئايال،
ياش ـ قېرىلار 20 نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆز ئارا
ئىناق ئۆتۈپ، جاپا ۋەھالاۋەتتە بىرگە بولۇپ مۇشۇتەۋەـ
دىكى ئاھالىلارنىڭ دائىم ماختاپ تەرىپلەيدىغان نەمۇنىچى
ئۈلگىسى بولۇپ كەلمەكتە.

ئاھالىلار گۇرۇپپا باشلىقى چاخۇيىسىڭ موڭغۇل
مىللىتىدىن بولۇپ، ئۇخەنزۇ تىلىغا مۇكەممەل ھەمدە
ئۇيغۇر تىلىنىمۇ راۋان سۆزلىيەلەيدۇ، شۇڭلاشقا ئۇتەبىئى
ھالدا مۇشۇچوڭ قورانىڭ خالىسانەتەرجىمانى بولۇپ،
خوشنىلارئارا ئىدىيە ۋە دوستلۇق ئالماشتۇرۇش

بۇ قىتىمقى ماجرا يولداش رىسالەت ۋە ئاساسىي قاتلامدىكى خەنزۇ كادىر لىجۇمىنىڭ مۇرەسسە قىلىپ كېلىشتۇرۇشى ئارقىلىق كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى بۇ ئىككى ئائىلە كىشىلىرى تېخىمۇ زىچ ئىتتىپاقلاشقان.

غالىبىيەت يولى خابا باشقۇرۇش رايونى — كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون. بۇ رايوندا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، تاتار، تاجىك، ئۆزبېك، رۇس، شىۋە قاتارلىق 11 مىللەت بولۇپ جەمئى 1300 دىن ئارتۇق ئۆيلۈك بار. كۆپ يىللاردىن بۇيان ھەر مىللەت ئاھالىلىرى ئارىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق ئەھۋاللىرى يۈز بەرمىگەن بولۇپ، ھەقىقەتەنمۇ ئۆزئارا ئىناق ئۆتىۋاتقان چوڭ ئائىلىگە ئوخشايدۇ. ھەر بىر ھويلا - ئارامدىكى ئائىلىلىكلەر مەيلى قايسى مىللەت بولۇشتىن قەتئىي نەزەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا كۆيۈنۈپ، ھەمكارلىشىپ، ئىشىنىپ كەلمەكتە. مەيلى قايسى ئائىلە سىرتقا چىقىشقا توغرا كەلمىسۇن، ھەرۋاقىت خاتىرجەم ھالدا ئۆيلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى خوشنا ئۆيلەرگە قويۇپ قويىدۇ.

بەزى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى خوشنىلىرىغا ۋاقىتلىق قاراپ تۇرۇشقا تاپشۇرۇپ بېرىپ، بىر قانچە كۈنگىچە ئائىلىسىگە قايتىپ كېلەلمىسىمۇ قىلچە ئەنسىرىمەيدۇ. بەزى ئائىلىلەر خىزمەتكە ماڭغاندا كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپىلىرىنى ھويلا - ئارامللاردا ئاپتاپقا

ناھايىتى تەستە ئۆتكۈزگەن، بۇ ۋاقىتتا خەنزۇ خوشنىسى سوزىجاڭ ئۆز يېنىدىن ئىقتىسات چىقىرىپ ئۇنىڭغا ھەرجەھەتتىن ياردەم قىلغان. ھازىر يولداش سوزىجاڭ ياشىنىپ قالغاچقا باشقىلارنىڭ پەرۋىش قىلىنىشىغا ئېھتىياجى چۈشكەندە يولداش زىلەيخا ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنى خۇددى ئۆز ئائىلىسىدىكى چوڭلاردەك كۆرۈپ، يىمەك - ئىچمەك، يېتىپ - قوپۇشتا ئۇنىڭدىن قىزغىن خەۋەر ئالىدى. ھازىر يولداش سوزىجاڭ ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئۆمرىنى خوشال خورام، كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزمەكتە. ھەممە كىشى ئۇلارنى «ئىككى مىللەتتىن بولغان بىر ئائىلە كىشىلىرى» دەپ تەرىپلەشمەكتە.

جەنۇبىي ئازاتلىق يولى نەنگۇەن ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ ئاساسىي قاتلام تايانچىسى چىن ۋىنشيۇ، يېشى 70 تىن ھالقىغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئاساسىي قاتلامدىكى خىزمىتىنى قىزغىن سۆيۈپلا قالماستىن، باشقۇرۇش رايونىنىڭ مۇدىرى يولداش نۇسرەتنىڭ ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئۇياق - بۇياققا چېپىپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان پالەچ كېسىلى بىلەن ئاغرىپ يېتىپ قالغان قىزى مەخپىرەتكە تۇزۇكرەك قارىيالمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇ مەخپىرەتكە كۆڭۈل قويۇپ قارىدى، ھەركۈنى ئۆيىگە بېرىپ، تازىلىقىنى قىلىپ، سۇيىدۇكلاتىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، يۇيۇندۇرۇپ، چېچىنى تاراپ قويدى. بۇ ئىشلاردىن يولداش نۇسرەت ئىنتايىن

جەھەتلەردە كۆپچىلىك ئۈچۈن كۆپلىگەن ياخشى ئىشلارنى قىلغان.

چوڭ قورانىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى يولداش يەن مىڭيەن خەنزۇ، پېنسىيىگە چىققان پىشقەدەم سېستىرا. ئەمما پېنسىيىگە چىققان 16 يىلدىن بۇيان، ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ناھايىتى ئاز ئولتۇرۇپ، ھەرقايسى ئائىلىلەرنى ئارىلاپ، قەھرىتان سوغاق، تومۇز ئىسسىققا قارىماي، باشقىلاردىن بىر تىيىن پۇل ئالماي چوڭ قورادىكى قېرىلار ۋە بالىلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلغان. پەقەت ئوكۇل ئۇرۇپ داۋالاش تۈرىدىنلا ئېلىپ ئېيتساق 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قېتىمغا يەتكەن. ئۇيغۇر خوشنىسى تۇرسۇننىڭ ياشانغان ئاپىسى يېرىم پالەچ كېسەلگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، كارۋاتتا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ئىدى. ئۇ كېسەلنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئوكۇل ئۇرۇپ كېسەل كۆرۈشنى بىرقېتىممۇ ئۈزۈلدۈرۈپ قويمىغان. بۇنىڭدىن تۇرسۇننىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئىنتايىن تەسىرلەنگەن. بۇ ياشانغان ئانا كېسەلى خەتەرلىك باسقۇچتا قالغاندا ئاغزىدا يەنىلا «يەن مىڭيەن ياخشى!» دەپ ياد ئەتكەن.

بۇ چوڭ قورادا زىلەيخا ئىسىملىك قازاق ئوقۇتقۇچى ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ، 10 يىللىق بالايى- ئاپەتتە يولدىشى «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ قارىلانغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ئازغىنە ئىش ھەققى بىلەن 3 بالىسىنى بېقىپ، كۈننى

چوڭقۇر تەسىرلىنىپ بۇندىن كېيىن مەھەللىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن چوقۇم ئۆزىنىڭ تېگىشلىك ھەسسىسىنى قوشىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

乌鲁木齐文史资料

维文第四辑

中国人民政治协商会议乌鲁木齐市委员会
文史资料研究委员会编
七二二〇工厂印刷

1985年10月